

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN'I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

MEKKE KIRAAT EKOLÜNE METODOLOJİK BİR BAKIŞ
(İBN KESİR VE İBN MUHAYSİN KIRAATLERİ ÖZELİNDE
İNCELEME)

ABDURREZZAK KARAHAAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. RECEP KOYUNCU

KONYA-2024

ÖNSÖZ

Bu çalışma, “Mekke Kıraat Ekolüne Metodolojik Bir Bakış, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın Kıraatleri Özelinde İnceleme” başlığı altında hazırlanmıştır. Bu çalışmada, kıraat ilminin önemi ve kıraat ilminin öncülerinden olan İbn Kesîr ve İbn Muhaysın kıraatleri özelinde bir inceleme yapılacaktır.

Kıraat, Kur’ân’ın okunması ve anlaşılması açısından son derece önemli bir ilim dalıdır. Kıraat, Kur’ân’ın doğru bir şekilde okunması için çok önemlidir. Çünkü Kur’an, Arapça olarak indirilmiş ve bu sebeple kıraat dilin özelliklerini tam olarak anlamak doğru bir şekilde telaffuz etmek ve anlamı en iyi şekilde kavramak için önemlidir. Ayrıca, farklı kıraatler, farklı okuma stilleri ve vurgularıyla Kur’ân’ın derinliklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu nedenle, kıraat, Kur’ân’ın anlaşılmasına ve sonraki nesillere doğru bir şekilde iletilmesine katkıda bulunur.

Çalışmamızda, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın kıraatlarını inceleyerek, Mekke kıraat ekolünde nasıl bir yolu tuttuğunu ve nasıl bir metodolojik uyguladığını elimizden geldiği izahlı bir şekilde sunmaktır. Bu amaçla, çalışmamızda öncelikle kıraat’in ne olduğuna ve tarihsel gelişimine ilişkin bir genel bilgi verilecektir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kıraat’in tanımı, tarihsel gelişimi ve önemi ele alınacaktır. İkinci bölümde İbn Kesîr kıraatı ve İbn Muhaysın kıraatlerini ayrı ayrı tablo şeklinde ele almak suretiyle her iki kıraat’in değişik yönleri ve farklı kelimeleri incelenecektir. Son olarak da genel bir değerlendirme yapılacak ve Çalışmanın sonuçları özetlenecektir.

Bu çalışma, kıraat alanındaki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın kıraatlerini özel olarak inceleyen ilk çalışmalardan biri olacaktır. Bu çalışmada sunulan yöntem ve yaklaşımlar, kıraat ilminin daha iyi anlaşılmasına ve kıraat ilminin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın hakkında yazılan eserlerden yararlanılmıştır. Umarım çalışmamız, kıraat ilmi hakkında daha geniş bir perspektif sunar ve kıraat ilmi üzerine yapılacak çalışmalara daha fazla katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Çalışmada emeğini ve zamanını esirgemeyen ne zaman bir sıkıntıya düştüğümde ondan yardım alabilen çok değerli Doç. Dr. Ahmet GÖKDERMİR hocam'a yalnızca kıraat alanında değil birçok alanda istifade ettiğim değerli hocam tenkit ve tespitleriyle zamanını ayıran değerli ve pek kıymetli danışman Doç. Dr. Recep KOYUNCU hocam'a ve bana her türlü yardımlarını gerek çalışma konusunda gerek diğer konularda bana hem abilik hem de hocalık yapan kıymetli Dr. Öğr. Üyesi. Fahreddin YILDIZ hocam'a ayrıca ders dönemi boyunca derslerinden ve sohbetlerinden zevkle istifade eden değerli Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ hocam'a ve çok kıymetli Prof. Dr. Ali ÖGE hocalarım'a ayrıyeten hepsine tek tek teşekkürü borç bilirim. Son olarak da üzerinde çok emeği olan ve Aşere-takrib eğitimi aldığımız ve 2022 senesinde ahirete irtihal eden Şeyhu'l Kurra Ali Şahin Hocamıza Allah'tan rahmet ve mağfiret diliyorum.

Abdurrezzak KARAHAN

Konya – 2024

ABSTRACT

This thesis, titled "A Methodological Examination of the Meccan Qur'anic Recitation School: A Study of the Recitations of Ibn Kassir and Ibn Muḥaysin," aims to examine the recitations of Ibn Kassir and Ibn Muḥaysin within the context of the importance of Qur'anic recitation and their significance as pioneers in the field of Qur'anic recitation.

Recitation is an essential aspect for both the reading and comprehension of the Qur'an. The Qur'an is considered a flawless scripture both in its text and recitation, and proper recitation is necessary for its accurate understanding.

In this thesis, we will endeavor to elucidate, to the best of our abilities, the path and methodological approach adopted by Ibn Kassir and Ibn Muḥaysin within the Meccan Qur'anic Recitation School. For this purpose, the thesis will first provide a general overview of what recitation entails and its historical development.

The thesis will be divided into two main sections. The first section will focus on the definition, historical development, and significance of recitation. The second section will examine the recitations of Ibn Kassir and Ibn Muḥaysin separately, presented in tabular form, in order to analyze the various aspects and different words within each recitation. The final section will offer a general evaluation and summarize the conclusions of the thesis.

Compared to other studies in the field of recitation, this thesis will be one of the first to examine the recitations of Ibn Kassir and Ibn Muḥaysin in detail. The methodologies and approaches presented in this thesis aim to contribute to a better understanding of the science of recitation and further its development.

In preparing this thesis, we have utilized the works of Ibn Kassir and Ibn Muḥaysin as primary sources, with other references cited at the end of the thesis. With the permission of Allah, this thesis will be a valuable contribution to anyone interested in the science of recitation, and we hope it will provide a broader perspective on this field and encourage further research.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1
ÇALIŞMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	2
KIRAAT İLMİ	4
1. KIRAAT İLMİNİN TARİHÇESİ	4
1.1. KIRAAT İLMİNİN TARİFİ	5
1.2. KIRAAT İLMİNİN KONUSU	7
1.3. KIRAAT İLMİNİN GAYESİ VE FAYDASI	7
KIRAAT İLMİNİN DOĞUŞU VE TARİHİ SÜRECİ	10
2.1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE KIRAAT.....	10
2.2. SAHABE VE TABİİN DÖNEMİNDE KIRAAT	12
3. SAHİH KIRAATLER.....	15
3.1. MÜTEVÂTİR KIRAATLER	16
3.2. MEŞHUR KIRAATLER.....	16
3.3. ÂHAD KIRAATLER.....	17
3.4. ŞÂZ KIRAATLER	17
3.4.1. <i>Resmü'l-Mushaf'a Uymayan Şâz Kıraatler</i>	18
3.4.2. <i>Arap Dili ve Gramerine Uymayan Şâz Kıraatler</i>	19
3.4.3. <i>Mütevâtir Olmayan Şâz Kıraatler</i>	20
3.4.4. İBN MUHAYSİN'İN RÂVİLERİ	20
a) <i>Bezzî</i>	20
b) <i>İbn Şenebûz</i>	20

3.5. MEVZU KIRAATLER.....	21
3.6. MÜDREC KIRAATLER	21
BİRİNCİ BÖLÜM.....	22
MEKKE KIRAAT EKOLÜ	22
1. MEKKE KIRAATI VE TEMEL ÖZELLİKLERİ VE TARİHÇESİ	22
1.1. MEKKE EKOLÜ	24
1.2. İBN KESİR'İN HAYATI VE ÇALIŞMALARI (v. 120/738)	30
1.3. İBN KESİR'İN HOCALARI VE TALEBELERİ.....	31
1.3.1 ABDULLAH B. KESİR'İN TALEBELERİ	33
1.4. İBN KESİR'İN KIRAAT İLMİNDEKİ KONUMU	34
1.5. İBN KESİR KIRÂATI'NİN ÖZELLİKLERİ.....	35
1.6. İBN KESİR KIRAATI'NİN İSNAD ZİNCİRİ.....	39
İBN MUHAYSİN KIRAATI.....	42
2.1. İBN MUHAYSİN'İN KIRAAT İLMİNDEKİ KONUMU	42
2.2. İBN MUHAYSİN'İN İLMİ ŞAHSİYETİ.....	43
2.3. İBN MUHAYSİN KIRAATI'NİN HUSUSİYETİ	46
3.1. DÖRT ŞÂZ KIRAAT İMAMI	47
3.2. İBN MUHAYSİN'İN ŞÂZ OKUYUŞU ÜZERİNE ÖRNEKLER.....	49
3.3 İBN MUHAYSİN'İN KIRAAT İSNÂDİ.....	49
4.1. DİĞER ŞÂZ KIRAAT İMAMLARI.....	51
4.2.İBN MUHAYSİN İLE İLGİLİ YAZILAN ESERLER	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	54
İBN KESİR VE İBN MUHAYSİN KIRAATLERİNİN MUKAYESESİ.....	54
5.1. İBN KESİR VE İBN MUHAYSİN KIRAATLERİ ARASINDAKİ FARKLAR	54
İBN KESİR VE İBN MUHAYSİN KIRAATİN TAHLİLİ.....	55
5.2. İSTİÂZE	55
5.2.1. BESMELE	55
5.2.2. MED VE KASR.....	56
5.2.3. CEM'i MİMİ VE SİLA.....	56
5.2.4. VAKF	57
5.2.5. HÂ-i KİNÂYE	58

5.2.6. İDGÂM VE İZHÂR	58
5.2.7. SEKTE.....	61
5.2.8. İBDÂL	61
5.2.9. HEMZE.....	61
5.2.10. İMÂLE.....	62
5.2.11. NAKİL.....	63
5.2.12 BİR KELİMEDE VE İKİ KELİMEDE YAN YANA GELEN HEMZE.....	64
5.2.14. TEKBİR	65

İBN KESİR KIRAATI İLE İBN MUHAYSİN KIRAATI ARASINDAKİ KIRAAT

FARKLILIKLARI	67
FÂTİHA SÛRESİ (1)	68
BAKARA SÛRESİ (2)	68
ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ (3).....	68
NİSÂ SÛRESİ (4).....	69
MÂİDE SÛRESİ (5).....	69
EN'ÂM SÛRESİ (6).....	69
Â'RÂF SÛRESİ (7).....	69
ENFÂL SÛRESİ (8).....	70
YÛNUS SÛRESİ (10).....	70
HÛD SÛRESİ (11)	70
YÛSUF SÛRESİ (12).....	70
RA'D SÛRESİ (13).....	71
HİCR SÛRESİ (15)	71
NAHL SÛRESİ (16).....	71
KEHF SÛRESİ (18)	71
MERYEM SÛRESİ (19)	71
TÂHÂ SÛRESİ (20).....	72
ENBİYÂ SÛRESİ (21).....	72
HAC SÛRESİ (22)	72
MÛ'MİNÛN SÛRESİ (23)	72
NÛR SÛRESİ (24)	72
FURKAN SÛRESİ (25)	73
ŞUARÂSÛRESİ (26).....	73

NEML SÛRESİ (27).....	73
KASAS SÛRESİ (28).....	73
ANKEBÛT SÛRESİ (29).....	73
RÛM SÛRESİ (30).....	74
AHZÂB SÛRESİ (33).....	74
SEBE' SÛRESİ (34).....	74
N SÛRESİ (36).....	74
SÂFFÂT SÛRESİ (37).....	74
SÂD SÛRESİ (38).....	74
ZÛMER SÛRESİ (39).....	75
(GÂFİR) MÛ'MİN SÛRESİ (40).....	75
FUSSİLET SÛRESİ (41).....	75
ŞÛRÂ SÛRESİ (42).....	75
ZUHRUF SÛRESİ (43).....	75
AHKAF SÛRESİ (46).....	75
MUHAMMED SÛRESİ (47).....	76
FETİH SÛRESİ (48).....	76
KAF SÛRESİ (50).....	76
VÂKİA SÛRESİ (56).....	76
HAŞR SÛRESİ (59).....	76
MÛMTEHİNE SÛRESİ (60).....	76
SAF SÛRESİ (61).....	76
MÛNÂFİKÛN SÛRESİ (63).....	76
TALÂK SÛRESİ (65).....	77
TAHRİM SÛRESİ (66).....	77
MÛLK SÛRESİ (67).....	77
MÛDDESSİR SÛRESİ (74).....	77
KİYAMET SÛRESİ (75).....	77
NEBE' SÛRESİ (78).....	77
TÂRİK SÛRESİ (86).....	77
A'LA SÛRESİ (87).....	78
FECR SÛRESİ (89).....	78
ŞEMS SÛRESİ (91).....	78
KADİR SÛRESİ (97).....	78

KARİA SÛRESİ (101)	78
HÜMEZE SÛRESİ(104).....	78
MESED SÛRESİ (111)	78
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜİFD	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ASÜİFD	:Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
bkz.	:Bakınız
b.	:B. (İbn)
bs.	:Baskı
BÜİFD	:Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
(DİA)	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	:Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:Editör
FÜİFD	:Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	:Hicri
İÜİFD	:İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İÜİFD	:İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜİFV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nr.	:Numara
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa aralığı
SÜİFD	:Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
tahk.	:Tahkik eden
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	:Tercüme eden
t.y.	:Basım tarihi yok
vb.	:Ve benzerleri
vd.	:Ve diğerleri
vr.	:Varak
vs.	:Ve saire
Yay.	:Yayınları
y.y.	:Basım
H.z.	:Hazreti
s.a.v.	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Thk.	:Tahkik.
Vb.	:Ve Benzeri.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışma, Mekke Kıraat Ekolü'nün metodolojisine odaklanarak İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini özel bir inceleme altına almaktadır. Mekke kıraat ekolü, Kur'ân'ın farklı okuma ve yorumlama biçimlerini içeren önemli bir geleneği temsil etmektedir. Bu çalışmanın ana amacı, bu geleneğin genel karakterlerini ve özelliklerini daha derinlemesine anlam ve katkı sağlamaktır.

Araştırmanın odak noktası, Mekke kıraat ekolü'nün metodolojik çerçevesi içinde İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatleridir. İbn Kesîr'in geleneksel ve muhafazakâr yaklaşımı ile İbn Muhaysın'ın daha esnek ve içerik odaklı yaklaşımı, bu çalışmanın temelini oluşturur. Her iki kıraat imamının da Kur'an metnini nasıl anladıkları, yorumladıkları ve aktardıkları, bu çalışmanın ana sorularından birini oluşturmaktadır.

Bu çalışma, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, Mekke kıraat ekolü'nün çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamı, bu iki kıraat imamının metodlarını, yaklaşımlarını, metinleri anlama ve yorumlama şekillerini detaylı bir şekilde ele alırken, genel olarak Mekke kıraat ekolü'nün temel özelliklerine ve metodolojisine de ışık tutmaktadır.

Çalışma, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini belirli bir zaman diliminde veya coğrafi bölgede sınırlamaz, bunun yerine, genel olarak Mekke kıraat ekolü'nün çeşitliliğini ve evrensel özelliklerini vurgular. Bu kapsam, Mekke kıraat Ekolü'nün sadece belirli bir zaman diliminde veya bölgede değil, zaman içinde ve farklı coğrafi alanlarda gelişen bir geleneği temsil ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Mekke kıraat ekolü'nün önemli temsilcileri olan İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini özel bir inceleme altına alarak, bu ekolün genel özelliklerini ve metodolojisini daha iyi anlamamıza ve değerlendirmemize yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın ana amacı, Mekke kıraat ekolü'nün metodolojisini ve bu ekolün önemli temsilcileri olan İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini detaylı bir şekilde incelemektir. Mekke kıraat ekolü, Kur'ân'ın farklı okuma ve yorumlama biçimlerini içeren önemli bir geleneği temsil etmektedir. Bu çalışma, bu geleneğin ana hatlarını ve özelliklerini daha iyi anlamak için İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerine odaklanmaktadır. Bu kıraat imamlarının, Kur'an metnini nasıl anladıkları, yorumladıkları ve aktardıkları konusunda benzersiz bir bakış açısına sahiptir.

Bu çalışmanın önemi, birkaç açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak, Mekke kıraat ekolü, Kur'ân'ın farklı yorumlama biçimlerini barındıran zengin bir geleneği temsil etmektedir. Bu geleneğin temel özelliklerinin ve metodolojisinin anlaşılması, Kur'ân'ın çeşitliliği ve derinliği hakkında daha geniş bir anlayış sağlayabilir.

İkincisi, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın Kıraatleri, Mekke kıraat ekolü'nün temel taşlarını oluşturur. Bu kıraat imamlarının metotlarının ve yaklaşımlarının incelenmesi, bu ekolün genel özelliklerini ve metodolojisini daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir. Mekke kıraat ekolü'nün daha iyi anlaşılmasına ve bu alandaki araştırmalara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerine odaklanarak yapılan analizler, bu ekolün çeşitliliği ve önemini daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir.

Bu nedenlerle, bu çalışmanın amacı ve önemi, Mekke kıraat ekolü'nün metodolojisini anlamak ve İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini değerlendirmek yoluyla Kur'ân'ın çeşitliliği ve İslam düşüncesinin çeşitliliği hakkında daha derin bir anlayış sağlamaktır.

İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenir. Bu, her iki kıraat imamlarının farklı metotlarını, yaklaşımlarını ve Kur'an metnini anlama şekillerini belirlemeye yardımcı olur. Ayrıca, benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyarak Mekke kıraat ekolü'nün çeşitliliği vurgulamaktadır.

İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın eserleri, önceki araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalara bakarak ve onlardan istifade ederek onların nasıl bir yöntem kullanarak böyle çalışmaları ortaya koyduklarını anlamak ve daha iyi bir çalışma ortaya koymak için bu

yöntemlerden faydalanmak ve Mekke kıraat ekolü'nün daha önceki araştırmalarda nasıl ele alındığını anlamamıza ve mevcut bilgi birikimini değerlendirmemize yardımcı olur.

Bu yöntemlerin bir araya gelmesi, çalışmanın amacına ulaşmasına yardımcı olur: Mekke kıraat ekolü'nün metodolojisini ve İbn Kesîr ile İbn Muhaysın'ın kıraatlerini daha derinlemesine anlamak ve değerlendirmektir.

Bu çalışma, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın kıraatları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymayı hedeflemektedir. En eski ve otoriter kaynaklardan elde edilen verilere dayanarak yapılan bu analiz, kıraat ilmi alanında yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatları arasındaki bu farklılıkların ve benzerliklerin, Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilme kanaatindeyiz.

KIRAAT İLMİ

1. Kıraat İlminin Tarihçesi

Kıraat, Kur'ân'ın okunması için öngörülen farklı okuma tarzıdır. Kıraat'in nasıl oluştuğu konusu, İslamiyet'in ilk dönemlerine dayanmaktadır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'ân-ı okuyup ve onu öğreten birçok sahabe yetiştirmişti. Sahabe de Kur'ân'ın farklı okuma tarzlarını öğrenmiş ve bu tarzları öğrencilerine aktarmışlardır. Böylece, farklı okuma tarzları zamanla kıraatler olarak bilinmeye başlamıştır.

Daha sonra, İslam alimleri bu kıraatleri araştırmış ve sistematik hale getirmişlerdir. İlk olarak, el-Kisâi ve imam Âsım ve imam Nâfi' gibi alimler Kur'ân'ın farklı okuma tarzlarını sınıflandırmışlardır. Daha sonra, el-Mebcut ve buna benzer birçok eserlerde bu sınıflandırma geliştirmiş ve kıraatler üzerine durulmuştur.¹ Bugün, İslam dünyasında Kur'ân'ın okunması için on çeşit hatta ondan çok farklı kıraat kullanılmaktadır ve her bir kıraat'in kendine özgü bir tarihi ve gelişimi vardır.

Kıraat ilmi, anlamının doğruluğu ve uygunluğu açısından önemli olan bir konudur. Bu ilim dalında, ilgili alanda anahtar karakterlerden biri olan lügevi ve istilahi ele alınarak tanımlanmaktadır. Bu tanımların üzerine inşa edilecek bilgilerin doğruluğu ve geçerliliği oldukça önemlidir. Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru bir şekilde okunmasında güvenilir ve sağlam bir kaynak olarak çeşitli okuyuş şekillerini açıklamaktadır. Bu açıdan, bu ilmin önemi tartışmasız bir gerçektir.

Kıraat, bir kişinin eğitiminin başlangıç aşamalarında bilmesi gereken ve önceden hazırlık yapması gereken en önemli ve öne çıkan konulardan biridir. Bu konunun önemi, Yüce Allah'ın “Yaradan Rabbin adıyla oku”² şeklinde ifade ettiği ayetle anlatılmaktadır.

Kıraat ilmi, İslâmî ilimler içinde gerek ortaya çıkış zamanı gerekse önemi bakımından önceliğe sahiptir. Çünkü Resûl-ü Ekrem(s.a.v.) efendimiz kendisine inen âyetleri büyük bir özenle okuyor ve hemen ashabına aktarıyordu, efendimizden öğrenenler ise bu okuyuşları başkalarına naklediyordu.³ Nâzil olan Kur'an âyetlerini Hz. Peygamber'in her yıl ramazan ayında Cebrâil'in (a.s.) huzurunda okuduğu, bazı sahâbîlerin de dinlediği, bu okuyuşların vefat

¹ Ekrem Abdu Halife Hamid ed delimi, *Cem'ul Kur'an- Dirasetun Tahliyyetun li Merviyatihî*, 78.

² Alak 96/1

³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/Kıraat--ilim>

ettiği yılın Ramazan ayında iki defa gerçekleştiğine dair rivayet Buhârî, “Fezâ’ilü’l-Ḳur’ân”, bölümünde yer almakta olup bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

Kıraat ilmi, Hazreti peygamberden (s.a.v) okuyan ve ondan öğrenen Sahabler’den itibaren nakledenlerin Kur’ân-ı Kerim’deki Hazf, İsbât, Hâreke, Sükûn, Fâsıl, Vâsıl ve diğer hususlarda işitmeye (Sema) dayanan kıraat imamlarından her birinin okuyuş şekillerini, ittifak ve ihtilaflarını bilmektir.⁴

1.1. Kıraat İlminin Tarifi

Kıraat kelimesi Arapça “قراءة” kökenli bir kelime olup ka-ra-e (قرأ) fiilinden türetilmiş ve ondan gelmiş bir isimdir. Sözlükte ise “okumak, tilâvet etmek, telâffuz etmek” anlamına gelir.⁵ Diğer bir deyişle sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında da isimlendirilir.⁶ Çoğunluğu “القراءات” dir. Başka bir deyimle Kur’ân-ı Kerim’in nasıl okunacağını bildiren ilime kıraat ilmi denmektedir. Kıraat kelimesi Kur’ân’ı Kerim’de yer almamakla beraber aynı zamanda “tilâvet”⁷ manası anlamında kullanılmaktadır. Kur’ân-i Kerîm’in nasıl okunacağını bildiren ilime kıraat ilmi denmektedir.

İstilah anlamında kıraat, Kur’an kelimelerinin eda şekillerini ve ihtilaflarını nakledenlere dayanarak okumaktır. İstilahta, Kur’an telaffuzu, mezheplerden bir mezhep olup kıraat imamlarından her bir imamın, başkasından farklı olarak tuttuğu bir yoldur⁸

Kıraat ilmine dair çeşitli tanımlar olmakla birlikte, bu alanda otorite olarak bilinen Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü’l-Cezerî (İbnü’l-Cezerî v. 833/1429) Kıraat ilmini terim olarak şöyle tanımlamıştır, “*Kur’an kelimelerinin okunma şeklini (edâ keyfiyetini) ve bu kelimelerdeki ihtilaflı râvilerine nispet eden bir ilimdir.*”⁹

Ebü’l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî eş-Şâfî, (ö. 911/1505) “Kıraat imamlarından birinde rivâyet ve târikler ittifak ederse o kıraattir ” demiştir.¹⁰

Bu konuda Mekkî b. Ebî Tâlib’in (ö. 437/1045) ifade ettiği üzere, hicrî ilk asırlarda kıraat yerine harf kelimesinin de kullanıldığını görebilmekteyiz. “Harfü Nâfi’, Harfü İbn Mes’ûd” denildiğinde o kişinin kıraati kastedilmektedir diye bir ifadeye yer vermektedir.¹¹

⁴ Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, 1/405. İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’tâlibîn*. 1/3.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut, Dâru’l-İhyâ, 1995, 11/ 78.

⁶ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi’l-Kur’ân*, (İstanbul 2015), 533.

⁷ A’raf 7/204. Nahl 16/98. İsrâ 17/14. Kıyâmet 75/17. İnşikâk 84/21; Alak, 96/3.

⁸ Mennâ’ Halil el- Kattân, *Mebâhis fi Ulumi’l-Kur’an*, (Beyrut 1998), 1/153.

⁹ İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’tâlibîn*, (Beyrut 1980), 4.

¹⁰ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el- İtkân fi Ulûmi’l- Kur’an*, 76.

¹¹ Mekkî b. Ebî Talib, *el-İbâne an me’âni’l-kiraât*, (Thk. Abdulfettah Şelebî, Kâhire: Dâru Nehda), 41.

Taşköprizâde (v. 962/1554) ise kıraat ilmini şöyle tanımlamıştır, “Mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur’ân-ı Kerim’in nazminin şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır”¹² diye tarif eder.

Ebü'l-Bekâ el Kefevî (ö. 1095/1684), Kıraat ilmi için “Okuma esnasında kelime ve harflerden bir kısmını diğerine eklemek ve katmak”¹³ diye bu şekilde tanım yapmıştır.

Şihâbüddîn el-Bennâ Ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705) ise kıraat ilmini şöyle tanımlar, “Kur’ân lafızlarındaki hazf (hattan düşürme), isbât (hatta gösterme), tahrik (hareke verme), teskîn (sükûn verme), fasl (ayırma) ve vasl (bitiştirme) gibi hususlarda râvilerin ittifak ve ihtilâflarını bildiren ilimdir”¹⁴.

Ebü Abdillâh Yûsuf ez-Zürkânî (ö. 1122/1710) Zerkânî, kıraati şöyle tanımlar, “Kur’ân-ı Kerim kelimelerini telâffuzda, rivayetler ve tarikler bir olmak şartı ile, Kıraat imamlarından birinin diğerine karşı muhalif olduğu görüştür” diye tarif etmiştir.¹⁵

Ebü'l-Abbâs Ebî Bekr el Kastallânînin (v. 923/1517) ta’rifî şöyledir, “Bilinmelidir ki kıraat ilmi, Allah’ın kitabını nakledenlerin lûgat ve irap yönüyle ittifak ve ihtilaflarının bilindiği ilimdir. Yani işitme yönüyle hazf, ispat, tahrik, iskân, fasıl, ittisal ve telaffuz durumuyla ilgili olarak da İbdâl vb. durumların bilinmesidir. Diğer bir ta’rif ile kıraatı nakledenlerin lûgat, irap, hazf, ispat, fasıl ve vasıl hususunda ittifak ve ihtilaflarının bilindiği ilimdir. Yine “Kur’an kelimelerinin eda keyfiyetini ve nakleden kimselere isnadıyla onların farklılıklarını bildiren bir ilimdir” diye de ta’rif edilmiştir.¹⁶

Kıraatler kendi içerisinde sahih, mütevâtir ve şâz olmak üzere gruplandırılmıştır. Sahih kıraat, Resûl-i Ekrem'e kadar ulaşan muttasıl bir senede sahip olan, bir vecih ile de olsa Arap diline uygun düşen ve Hz. Osman’ın çoğalttığı Mushaflardan birine ihtimâlen de olsa uyan kıraattir.¹⁷

Kıraat ilmi, İslâmî ilimler içinde gerek ortaya çıkış zamanı olsun gerekse önemi bakımından olsun başka ilimlere göre önceliğe sahiptir. Çünkü Resûl-i Ekrem efendimiz kendisine inen âyetleri büyük bir özenle okuyor ve hemen sahabeye aktarıyordu, efendimizden sahabe bu okuyuşları başkalarına naklediyorlardı. Aslında Kur’ân’ın hem Resûlullah hem de ümmeti tarafından doğru ve güzel okunması onun bir emridir. “Ağır ağır ve dikkatlice okumak”

¹² Taşköprizâde, *Miftahu's-sa'ade ve misbahu's-siyade fi mevzuâtî'l-'ulûm*, (Kâhir,1968), 2/3.

¹³ Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, (Beyrut 1993), 703.

¹⁴ Abdi'l-Ğani ed-Dimyâtî, *İthâfü fudâilâi'l-beşer fi'l-kıraati'l-erbeati'l-aşer*, (İstanbul ,1865), 3.

¹⁵ Muhammed ez-Zêrkânî, *Menahilü'l-'İrfan ...*, 1/ 405.

¹⁶ Şihâbüddîn Ebî Bekr el Kastallânînin, *Letâifü'l-İşârât*, 170.

¹⁷ Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi, Takrib Usûlü*. 31.

anlamına gelen “Tertîl” kelimesinin yer aldığı âyetler kıraat ilminin Kur’âni temelini oluşturmaktadır.¹⁸ Efendimizin Kur’ân’ı tertîl üzere ve güzel sesle okuyanları övdüğüne dair haberler nakledilmiştir. Hem ashabı Kur’ân’ı doğru öğrenmeye ve okumaya teşvik etmiş, hem de özel bir gayret sarf ederek kıraatlerini güçlendirenleri toplum içinde yüceltmıştır. Burada verdiğimiz tarifler ve tanımlar ancak benzer kriterlere sahip tariflerde kıraat kelimesinin kökeni konusunda geniş bir görüş birliğinin olduğu aşıkaredir. Sonuç olarak kıraat kelimesi, okumak, zikretmek, telaffuz etmek, tilavet etmek, toplamak bir araya getirmek, Kur’an’ı güzel okumak gibi pek çok anlamlara gelmektedir.

1.2. Kıraat İlminin Konusu

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığı üzere, kıraat’in konusu, Kur’an’daki kelimelerin üslup, anlatım ve okunuş halinin asıl sahibine nispet edilmesi demektir. Kıraat ilmi, Kur’an kelimelerinin takdim ve tehiri, ziyadeleştirilip noksanlaştırılması, bir kelimenin başka bir kelimenin yerine ibdâli gibi konuları ihtiva etmesi, yine kelimelerdeki izhar, idğâm, revm, işmâm, teşdîd, med, tahfif, Kasr ve nakl gibi çeşitli konuları da içermektedir.¹⁹

Kelimelerin ve cümlelerin yapısındaki değişiklikleri (Ferşu-l hûrûf) izah ve şerh etmek ve bu kelimeler üzerinde meydana gelen değişik okuyuşlar, teşdîd, idğâm, med, tahfif, Kasr ve nakl gibi çeşitli vecihler kıraatte dahildir.²⁰ Yine Kıraat imamları arasındaki farklılıkları ve ittifak ettikleri ve ihtilafa düştüğü yönleri bizzat nakledenin kendisine dayandırarak inceler. Ana teması bu olmakla birlikte aynı zamanda Kıraat çeşitleri, kıraat ilminin tarihi ve kıraat ekolleri de bu ilmin konuları arasında yer almaktadır.²¹ Dolayısıyla Kur’ân tilâvetine taalluk eden meselelerin tamamı kıraat ilminin müfredatına girmektedir.

1.3. Kıraat İlminin Gayesi ve Faydası

Kıraat ilminin amacı, Kur’ân’ın doğru bir şekilde okunmasını sağlamaktır. Kur’ân’ın okunmasının yanı sıra, kıraat ilmi aynı zamanda Kur’ân’ın anlaşılması için de önemlidir. Kur’ân’ın anlamını tam olarak kavrayabilmek için, öncelikle Kur’ân’ın doğru bir şekilde

¹⁸ Ebü’l-Fidâ’ ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Fezâ`ilü’l-Kur`ân*, 13-14.

¹⁹ İsmail el-Makdisî, *el-Mürşidu`l-Veciz ilâ Ulûmin Tete`allaku bi`l-Kitâbi`l-Aziz*. Tayyar Altıkulaç, (TDV Yay, 2. Baskı, Ankara 1986), 140-141.

²⁰ İsmail Karaçam, *Kur`ân-ı Kerim`in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, (MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2008), 61.

²¹ Mehmet Ünal, *Kur`ân`ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (Ankara, Fecr Yay, 2005), 15.

okunması gerekir. Bu nedenle, kıraat ilmi, Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için hayati bir öneme sahiptir. Kur'ân'ın doğru okunması, dil bilgisi ve sözcük gelişimi vb. Kıraat ilminin İslam tarihi ve kültürü üzerindeki çalışmaların önemli bir kaynak hale gelmesi, kıraat ilminin İslâm'ın doğru bir şekilde anlaşılmasında gösteren önemli katkıları gibi birçok gaye ve faydaları sayabiliriz. Bunlardan biri, Kur'ân kelimelerini telâffuz etme konusunda ve hataya düşme konusunda onu korumak ve onun tahrif ve tağyir edilmesini muhafaza etmektir.²² Kıraat ilmini öğrenmek bize birçok fayda getirir, onlardan biri ise kıraat imamlarından her birinin okudukları kıraati bilmek, bize sahih olan ile olmayan kıraatler arasını ayırmamıza yardımcı olur. Daha farklı bir ifadeyle, tevâtür yolu ile gelen ihtilâfların zabt melekesini elde etmektir.²³ Ayrıca kıraatler, Kur'ân'ın hıfzında, tefsîr ve yorumlanmasında da yarar sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in Yedi Harf üzere inmesine bağlı olarak Kıraatlerin çeşitli oluşu, Kur'ân okumada büyük kolaylık sağlamıştır. Ayrıca kıraat ilminin önemini açıkça ortaya koyan birçok faydası bulunmaktadır. Gerek Kur'ân'ın genel okuyuş, vecihlerini koruyup bize kadar nakledilmesinde, gerekse bu farklı okuyuşlardan çıkan muhtelif anlamlarla ayetlerin tefsîrinde sağladığı faydaları çeşitli eserlerde dile getirilmiştir.²⁴ Yukarıdaki bazı nedenlerden dolayı, kıraat ilmi İslâm'ın önemli bir ilim dalı olduğu aşıkaredir.

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in en şerefli ve üstün semavi kitaplardan biri olması ve bu kitaba olan bağlılık nedeniyle değerlendirilen bir ilim olması hasebiyle çok önemli bir yere sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm, tüm semavi kitaplar arasında en yüce olanıdır ve bu nedenle kıraat ilmi, bu kutsal kitabın özelliğini ve yüceliğini vurgulamaktadır. Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasıyla ilgili önemli bir anlayış ve mertebeye sahip olmayı hedeflemektedir.

Öncelikle bilmemiz gerekir ki, kıraatlerde var olan ihtilafların tamamı, karşıtlık /tezat değil, çeşitlilikten dolayıdır. Allah'ın kelimasında tezatlı bir farklılığın olması imkânsızdır. kıraatler Adasındaki bu farkların birçok faydası vardır, bunlardan bazıları şunlardır,

1- Ümmetin yükünü azaltmak, ümmete kolaylık sağlamak ve bu ümmetin ne kadar şerefli olduğunu, bu ümmete geniş bir yolun olduğunu sağlamak.

²² Dimyâtî, *İthâfî fudâlâi 'l-beşer fi 'l-kıraati 'l-erbeati 'l-aser*, (İstanbul, 1865), 3.

²³ Karaçam, *Kur'ân'ın Nüzulü*, 236.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi 'l-Kıraati 'l-aşr*, (Thk. Ali Muhammed Dabbâğ, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 1/ 28-29.

2- Bu kıraatlerde belagatin sonu, i'cazın en güzel hâlini, açıklamanın zirvesini, sözün güzelliğini ve yerli yerinde kullanılmasını açık bir şekilde anlatmaktadır.²⁵

Her kıraat bir mucize seviyesindedir. Çünkü ayetlerin yerine geçen bir kelime ile lafzın farklılaşması, bir mûcize halini alır. Zîra her bir lafzın tek başına bir ayete delalet edecek şekilde yapılması, uzatmaya gerek bırakmayacak kadar açıktır.²⁶ Bunun örneği, (وَأَمْسَحُوا بُرُءُوسِكُمْ وَأُزْجَلِكُمْ إِلَى)²⁷ ayetinde geçen (وَأُزْجَلِكُمْ) kelimesindeki kıraat farklılığıdır. Mensub olarak okunduğunda (وَأُزْجَلِكُمْ), Meksur okunduğunda (وَأُزْجَلِكُمْ) şeklinde olur mensub olarak okunduğunda kişinin ayaklarını yıkamasının hükmü vardır, çünkü atıf yıkama fiili üzerindedir.²⁸ (فَأَغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ)²⁸ Meksur olarak okunduğunda gerektiği zaman Mâsderler üzerinde mesh etmenin hükmü açıklanmaktadır. Çünkü o zaman atıf Mesh üzerindedir. (وَأَمْسَحُوا بُرُءُوسِكُمْ وَأُزْجَلِكُمْ).²⁹

Kur'ân-ı Kerîm, insanların doğru yolu bulmalarına rehberlik etmek amacıyla indirilmiş ve bu sebeple Kur'ân'ın okunması tercih edilen bir ibadet haline gelmiştir. Kıraat ilmi, Kur'ân'ın bu apaçık kitabına olan bağlılığı nedeniyle onun değerini takdir eder. Bu ilim dalı, özellikle Süfyân Es-Sevrî gibi alimler arasında Kur'ân-ı okumaya ve onunla ilgilenmeye büyük bir sevgiyle yaklaşmıştır.³⁰ Kur'ân'ın yol göstericiliği, Allah'a olan bağlılığın ilerlemesine katkıda bulunur ve Kur'ân-ı taşıyanlar toplumun önde gelen kişileri haline gelirken, onu okuyanlar da bu dinin en üstün kurralları olmuşlardır.

Sahabe ve Tâbiînler arasında, önceki nesiller Kur'ân-ı Kerim'i okumak ve onunla meşgul olmak için büyük bir istek duymuşlardır. Onlar sadece Kur'ân-ı okumakla kalmamış, aynı zamanda onu anlamaya ve yaşamaya çaba göstermişlerdir. Yüce Allah, bu ümmete, diğer toplumlara verilmeyen özel bir lütuf olarak, Peygamberlere vahyettiği şeyleri içeren kendi kitabı vermiş ve onun korunmasını taahhüt etmiştir.³¹ Kıraat ilmi, mertebeye en yüksek ve değerli bir ilim dalıdır ve genel olarak Arap ilimlerinin, özellikle şariat ilimlerinin kaynağı olarak kabul edilir. Aynı zamanda dilbilimcileri ve tefsîr alimleri için de büyük önem taşımaktadır.³²

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-aşr*, 1/ 52- 54. Mennâ el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, 180.

²⁶ Ali Öge, *Kıraatler ve Kurrâ*, 222,223

²⁷ Maide 5/6

²⁸ Maide 5/6

²⁹ Maide 5/6

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-aşr*, 1/4

³¹ Ebü'l-Kâsım Zeynü'l İslâm el-Kuşeyrî, *Leţâ'ifu'l-İşârât*. 1/358.

³² Abdul kayyum b. Abdul Gafur es- Senedi, *el-Medhal ila İlmü'l-Kıraat*, 21-22.

Kıraat ilmi, diğerk İslami İlimler ile doğrudan bağlantılı ve yakından ilişkili olan yüce bir ilimdir. Bu ilim, vakf ibtida ve tecvîd bilimi ve diğerk bilim dallarıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Kıraat ilminin değeri ve faydaları, literatürde açıkça görülmektedir. Bu kaynaklarda, tefsîr yönleri ve fihhi hükümleri gibi konular öncelikli olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda, Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevi nitelikleri ve belâgatının yüceliğı de vurgulanmaktadır. Ayrıca, benzer konular daha önceki semavi kitaplarda da yer almaktadır.³³

Kıraat İlminin Doğuşu ve Tarihi Süreci

Bu süreçte sahabenin Kur'an eğitimi ve öğretimi üzerindeki etkisinin ve katkısının hangi dönemlerde nasıl bir yöntem kullanıldığı anlatılmaktadır. Bununla birlikte sahabe bu dönemleri aşağıdaki gibi sıralamışlar "Rivayet Dönemi" bu başlık altında, nüzûl döneminde var olan kıraat ihtilafının nüzûl sonrası bu ihtilafının taşınmasında rol oynayan sahabeyi ve bunların Kur'an öğretmek için buldukları her bir bölgedeki muhtelif kıraatlerin ortaya çıkmasını, Kur'ân'ın Hz. Osman tarafından istinsah edilmesi sonrasında Mushaf imlasının izin verdiği muhtemel okuyuşlara göre kıraat yapısının değışmesi gibi konular ele alınmıştır.³⁴

Ondan sonra "İhtiyar dönemi" bu dönemde Tâbiîn zamanından başlayan kıraatte ihtisaslaşma dönemi olarak adlandırılmıştır özellikle de kıraat imamları dönemini kastetmişler. Bu dönemde kıraat tercihlerinin teşekkül etmesini ve ondan sonraki kabul görmüş ve şöhrete kavuşmuş olan kıraatleri ve imamları anlatmaktadır. Hatta bu dönem "İştihar dönemi" olarak isimlendirilmektedir. Daha sonra meşhur kıraat tercihlerinin tedvin edildiğı yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönem "Tedvin dönemi" olarak da isimlendirilmektedir.³⁵

2.1. Hz. Peygamber Döneminde Kıraat

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulüyle birlikte başlayan Kur'ân eğitimi tarihin en önemli kıraat faaliyetlerini oluşturmaktadır. Gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse onun vefatından sonraki dönemde, Müslümanların kıraatlerini yaymaya yönelik eğitim-öğretim faaliyetleri devam etmiştir. Bu bağlamda müesseseler kurulmuş, kıraat ilmi eğitime dönük eserler yazılmış ve metotlar geliştirilerek kıraat ilminin yayılmasına katkıda bulunulmuştur. Kur'an öğretim faaliyeti, İslâm'ın erken dönemlerinde, başlangıçta Mekke'de Erkâm b. Ebî'l-Erkâm'ın

³³ Mekki b. Ebu Talib, *Et-Tebzirâ fi'l-Kırâ'âti's-Seb'a Tah, Muhammed gavs en nedevî, 41-45.*

³⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meâseleleriyle Kıraat İlmi.*(Otto Yayınları, Ankara, 2016), 25_31.

³⁵ İbn Zencele, *Hüccetu'l-Kiraât, 652.* Mekki b. Ebî Talip, *el-Keşf... 2/260.*

evinde ve ardından Medine'de Mahreme b. Nevfel'in evinde ve Suffe'de devam etmiştir. Zamanla kurumsallaşan bu faaliyet, İslam eğitim tarihinde Kur'an kıraati'nin öğretildiği eğitim kurumları olarak "Dâru'l-kurrâ" olarak bilinmektedir.³⁶ Kıraat ilminin ortaya çıkış dönemlerini ve bu ilmin gelişme aşamalarını aşağıdaki şekilde kısaca vermekte fayda vardır.

Birinci dönem, nübüvvet dönemindeki kıraatler, bu dönemi Mehmet Emin Maşalı şu şekilde özetlemiştir, Kur'ân'ın nüzûlü dönemindeki kıraatlerin, nüzûl sonrasında izlemiş olduğu seyir "rivayet dönemi", "ihtiyar dönemi", "iştihar dönemi" ve "tedvin dönemi" şeklinde özgün bir tasnif ile dört başlık altında aktarılmaktadır.³⁷ Kıraatlerin kaynağı Allah Azze Vecelledîr, Kıraati Hz. Cebraîl Hz. Peygamber efendimize Allah'ın şu emriyle "*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.*"³⁸ "*Biz onu, Kur'an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık ve onu peyderpey indirdik.*"³⁹ tebliğ etmiştir.

Sahabe, "Allah onlardan razı olsun" fethettikleri bölgelerde, oranın halkına Kur'ân öğretmek için yayıldı. Her sahabe Resulullah'dan (s.a.v.) öğrenmiş olduğu şekilde kur'ân'ı öğretiyordu. Daha sonra, tabiîn ve onların öğrencileri arasında farklı nakiller ortaya çıktı. Kıraatler çoğaldı ve çeşitlendi. Tabiînden birçok kimse kıraatleri öğrenmişti.⁴⁰ Sahabenin ilk hocası ise Allah Resulü Hz. Peygamber efendimizdir. Sahabenin ihtilafa düştükleri kıraat meselelerinde Allah resulü onlar için referans olurdu.⁴¹ Sahabeden bir kısmı gerek Resulullah'ın emriyle gerekse onun onayıyla kıraat ilmini doğru bir şekilde ondan ahze almıştır. Üstelik onlar sadece öğrenmeyle kalmayıp Resulullah'ın (s.a.v.) yanında ders verme görevini de üstlenmişlerdir.

Ma'una Kuyusunda öldürülen yetmiş hafız ve aralarında Ebî Bekir, Osman, Ali b. Ebî Talib, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mesut Zeyd b. Sabit, Ebu Musa el-Eş'ari ve Ebî Derda dahil olmak üzere, Kıraat konusunda uzmanlaşmış bir grup sahabenin (Kurraların) ortaya çıkışına ilişkin İmam Zehebî (ö. 748/1348) onlar hakkında şöyle bir ifadede bulunmuştur.⁴² Bu sahâbîlerin hepsinin mükemmel hafız olduklarını ve onların kıraat konusunda bizzat yüze yüze Resulullahtan kıraâtleri ahzi aldıklarını ve on imamın kıraati'nin hepsini nakil yolu ile sonraki

³⁶ Nebi Bozkurt, *Dâru'l-Kurrâ* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8. 543.

³⁷ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*. (Otto Yayınları, Ankara, 2016), 28_31.

³⁸ Maide 5/67.

³⁹ İsrâ 17/106.

⁴⁰ Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî Çev. Ali ÖGE. *Kıraatler ve Kurrâ*. 220.

⁴¹ Bir grup alimler, *Kitabu Şübühati'l-Müşekkikin*.S. 6_8.

⁴² Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî ed-Dımaşkî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-a'sâr*, 127-128.

tabelere sıhhat açısından yada senet zinciri açısından olsun doğru bir şekilde aktardıklarını görebiliyoruz.

2.2. Sahabe ve Tabiîn Döneminde Kıraat

İkinci dönem, sahabe dönemindeki kıraatler, bu dönem Hz. Resulullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra Arap kabilelerinden birçoğu irtidat etti. Halife Ebu Bekir (r.a.) mürtetlerle savaşmak için ordular çıkardı. Bu savaşlarda birçok kurrâ şehit edildi. Sahabe Kur'ân'ı ezberleyen Hafızların yok olup gitmesinden çok Kur'an'dan bir şeyin kaybolup gitmesinden korktular. Böylece onu bütün kıraatleriyle birlikte tek bir Mushaf'ta topladılar.⁴³ Yine bu dönemde çeşitli kıraat çeşitleri ve farklı kıraatlerin ortaya çıkması başlatılmıştır. Hatta bu yönler rivayetle nakledilmeye başlamıştır. Halife Osman b. Affan kıraat farklarının sebep olduğu tartışmaları önlemek için Hz. Ebû Bekir zamanında Mushaf halinde toplanan Kur'ân-ı Kerim'i beş veya yedi nüsha olarak çoğaltıp Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bahreyn'e birer nüsha göndermiştir, "imam Mushaf" denilen nüshayı da Medine'de bırakmıştı.⁴⁴ Hz. Osman'ın hangi şehirlere kimleri gönderdiklerini şöyle anlatabiliriz.

Mekke'ye Abdullah b. As-Sâib Al-Mahdumiyeyi göndermiştir. Medine'ye ise Zeyd b. Sabit'i gönderdiğini görüyoruz. Kûfe'ye ise Ebu Abdurrahmân es-sülemî'yi gönderdiğini görüyoruz. (Ve daha önce Hz. Ömer'in gönderdiği Abdullah b. Mesuda da Küfedeydi.) Basra'ya, Amer b. Kays'ı gönderdiğini görüyoruz. Şam diyarına El-Muğire b. Ebî Şıhab-ı gönderdiğini görüyoruz. Tüm bu hadisler hicretin otuzuncu senesinde gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü dönem, Tâbiîn ve Tebeut Tâbiîn dönemine denir. Bu dönemde, kıraatler (Kur'ân'ın farklı okunuşları) üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, Resmî Mushaf'a uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, bu dönemde kendilerini kıraat üzerine yoğunlaşmış ve kıraatı korumak için çaba sarf etmiş kişiler ortaya çıktılar.

Bu kişiler, Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunması, öğretilmesi ve öğrenilmesi konusuna ömürlerini adanmışlardır. Kur'ân'ın metnini ve kelime tecvitlerini doğru bir şekilde tutmak için büyük bir sevgiyle çalışmışlardır. Bu uğurda bütün dikkatlerini bu yönde yoğunlaştırmışlardır.

⁴³ Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî Çev: Ali ÖGE. *Kıraatler ve Kurrâ*. 220-221.

⁴⁴ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Târîhu'l-hulefâ*, (Asalet yayınevi), 149.

Bu, onların ana meşguliyetleri ve yüce hedefleri haline gelmiştir. Sonunda, bu alanda takip edilen imamlar seviyesine gelmişlerdir. Müslümanlar, bu imamların okuma tarzlarını kabul etme konusunda bir araya gelerek herhangi bir anlaşmazlık yaşamamışlardır. Onların okuma tarzlarını kabul etmeleri ve bir araya getirmeleri nedeniyle, bu ilim onlara atfedilmiştir.⁴⁵

İbnü'l-Cezerî bu konuda şu ifadeyi kullanmıştır, İhtilaf edilen harflerden her harfin, sahabe ve diğer kimselere nispet edilmesinin anlamının, başka bir şeyden dolayı değil, sadece daha kesin, daha çok okunan ve okutulan, ona daha çok bağlı olmaları ve meyletmelerinden olduğuna inanıyoruz. Aynı şekilde harflerin ve kıraatlerin kıraat imamlarına ve râvilerine nispet edilmesi ile kastedilen de bu kârının ve imamın, dildeki bu şekilde bir vechi okumayı tercih etmesidir. Okuduğu şeye göre, diğer kimseler bunu diğer vecihlere tercih etmiş, bununla tanınıp bilininceye kadar ona devam etmiş, bırakmamıştır. Bu sebeple Ona yönelmiş ve kıraatı ondan alınmıştır. Bunun için diğer kurrâlar dışında bu kıraatı ona o şekilde okuyana ilave edilmiştir. Bu, tercihe, devamlılığa ve sürekli uygulamaya dayanan bir izafettir. Sonradan ortaya konulan, rey ve ictihada dayanan bir izafet değildir”.⁴⁶

Kıraat ile ilgili olarak öteden beri iki kavram daima birbiri ile karıştırıla gelmiştir. Bunlar Kıraat-ı Seb'a ve ahurf-u Seb'a ifadeleridir. Kıraat-ı Seb'a meşhur yedi kıraat imamının okuyuş şekilleridir. Ahurf-u Seb'a ise en genel manasıyla “Arap kabilelerinden meşhur olan yedisinin dilidir” şeklinde tanımlanabildiği gibi aynı zamanda Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadise dayanan ve oldukça farklı anlamlar içeren bir kavramdır.⁴⁷

Zamanla, bu kişiler, o dönemin kıraatlerini en iyi bilen ve tanınmış kıraat imamları arasında yer almışlardır. Böylece onların sayıları bölge bölge olarak çoğalmış ve bir grup meşhur kurrâlar ortaya çıkmıştır.⁴⁸

Mekke'de, Mücahid b. Cebr, Tavus b. Keysân, Atâ b. Ebî Rebâh, İbni Abbas'ın âzâdlı kölesi İkrime, İbni Ebî Müleyke ve diğerleri.

⁴⁵ Şaban İsmail, *Mea'l-Kur'ani'l-Kerim*, 390.

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kiraâti'l-Aşr*, 52.

⁴⁷ İbn İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/24. M.Zahid el-Kevser'i *Yedi Harf Nedir*. 1/17.

⁴⁸ Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Kıraatler ve Kurrâ*. 221-222.

Medine’de, Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr , Ömer b. Abdülaziz, İbni Şıhab ez-Zührî, Zeyd b. Elsem, Yaşar’ın çocukları Süleyman ve Atâ, Salim b. Abdullah b. Ömer ve diğerleri.

Kûfe’de, Alkame b. Kays, Mesruk b. el-Ecda’, Ebû Abdurrahman es-Sülemî, en- Nehaî, eş-Şa’bî, Amr b. Şurahbil, Esved b. Yezid, Said b. Cübeyr ve diğerleri.

Basra’da, Hasan-ı Basri, Muhammed b. Sirin, Katade b. Daime es-Sedûdî, Nasr b. Asım, Yahya b. Ya’mer, Ebü’l-Âliye er-Reyyâhî, Cabir b. Zeyd, Ebû Recâ el- Utâridî ve diğerleri.

Şam’da, Hz. Osman’ın arkadaşı Muğire b. Ebî Şıhab el-Mahzûmî, Ebû Derda’nın arkadaşı Halid b. Sa’d, Yahya b. Haris ez-Zimârî, Atiye b. Kays el-Kilâbî ve diğerleri.⁴⁹

Dördüncü dönem, Tedvîn dönemi olarak adlandırılmaktadır. Âlimler, kıraat ilmi konusunda ilk eser telif edenin kim olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Birçok kimse, kıraat ilmi konusunda ilk eser telif edenin, Ebû Ubeyd el- Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) olduğu görüşündedir. İbnü’l-Cezerî, ilk eser telif edenin İmam Ebû Hatim es-Sicistânî (ö. 255/869) olduğunu söylerken, kimileri de Yahyâ b. Ya’mer el-Advânî (ö. 89/708) olduğunu söylemiştir. Ayrıca kıraat-i seb’a konusunda eserler kaleme alan kişiler şunlardır, Mekkî b. Ebu Talib (ö. 437/1045) Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtibînî (ö. 590/1194) “*Hürzü’l-Emânî*” adlı eseri yazdığı bilinmektedir.⁵⁰

Kıraatlerin kendi içinde tercih edilmesi veya yedi kıraat’in az veya çok olması konusu, birçok kıraat alımı için çok önemli bir konu olmuştur. Bu konuda, İbn Mücahid tarafından derlenen ve kabul edilen sahih kıraatleri ortaya çıkarılmıştır. Hatta bu konuda kıraati Seb’a adlı eseri ortaya koymuş ve bu eseriyle İbn Mücâhid meşhur yedi kıraati ilk defa bir araya getirmiş, buna delil olarak da Semüre’den rivayet edilen şu hadisi şerifi getirmektedir; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kur’an yedi harf üzere nazil oldu.”⁵¹ Diğer bir hadisi şerifte, İbn Mes’ûd’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kur’ân’ı yedi harf üzere okumakla emr olundum. Hepsi Şafî, kâfidir.”⁵² Bununla birlikte, İbnü’l-Cezerî, onlu

⁴⁹ Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, Er-Rumî, *Dirasat fî Ulûmi’l Kur’ani’l-Kerim*, 205-206.

⁵⁰ Muhammed Faruk, en- Nebhân, *el-Medhal ila ulum-l Kıraat*, 202-203.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, 5/16.

⁵² Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, 1/24.

sistemi yaygınlaştırmak için yedili sistemde yapıldığı gibi *en-Neşr* 'de verilen temel bilgileri manzum hale getirerek “*Ṭayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Arş'ı*” meydana getirmiştir.

Günümüzdeki dönemde, kıraat ilmi diğer İslami ilimler gibi çok talebeyle karşı karşıya kalmış ve talebelerin ilgi gösterdiği bir azınlıkta yer almıştır. Ancak, bu dönemde kıraat ilmi hem tashih edilerek hem de tasdik edilerek bu ilmi kolaylaştırmış ve talebelere daha erişilebilir hale getirilmiştir. Önceki dönemlerde yazılan eserlerin yanı sıra çağdaş kitaplar da bu konuda ortaya çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerîm konusunda uzmanlaşmış radyo ve uydu kanalları da ortaya çıkmış ve Kur'ân-ı Kerîm'i ve ilgili ilimleri yaymak amacıyla teşkilatlar, dernekler ve akademiler kurulmuştur.⁵³

Son olarak kıraat ilmini kıraat farklılıkları ile ilgili belirsizliklerin giderilmesi ve düzensizliklerin disipline edilmesi için özellikle Hz. Osman döneminde Mushaf gönderilen Medine, Mekke, Basra, Kûfe ve Şâm şehirlerinin her birinin kıraat birikimini en iyi yansıtan ve halkın teveccühünü kazanan meşhur kıraatler, İbn Mücâhid (v. 324/936) öncesinde Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (v. 224/838), Ebû Hâtim es-Sicistânî (v. 255/869), İbn Cerîr et-Taberî (v. 310/923) gibi ilk dönem âlimleri tarafından tedvin edilmeye başlanmıştır.⁵⁴

Ülkemizde Kur'an tarihi üzerine birçok çalışma mevcuttur; ancak kıraat tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle ilk dönem kıraat tarihi, kıraat farklılıklarının kaynağı, Mütevâtirlik prensibi, orijinal yazılı metin (Resmü'l-Mushaf), kıraat terimlerinin tarih içindeki evrimi gibi konularda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KIRAAT ÇEŞİTLERİ

3. Sahih Kıraatler

Muttasıl ve güvenilir bir senetle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşan, Hz. Osman tarafından istinsah ettirilip ilim merkezlerine gönderilen Mushaflara uyan ve bir vecihle de olsa Arap

⁵³ 12-15, أ. د. / محمد سالم بن شديد العوفي، تطور كتابة المصحف الشريف وطباعته

⁵⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. 55-65.

diline uygun düşen kıraatler, sahih kıraat olarak kabul edilir.⁵⁵ Ayrıca Sahih kıraatler kendi içerisinde mütevâtir ve meşhur olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.1. Mütevâtir Kıraatler

Mütevâtir kıraatler, Kur'ân'ın farklı okuma tarzlarını ifade eden ve Arap diline ve gramerine uygunluğu göz önünde bulunduran bir kavramdır. Bu okuma tarzları, Hz. Osman zamanında çoğaltılan Mushaflardan birine ihtimalen de olsa uygunluk arz etmiş ve tevâtür yoluyla, yani çok geniş bir topluluk tarafından sürekli olarak nesilden nesile aktararak korunmuştur. Bu mütevâtir kıraatler 'den önemli bir kısmı, kıraat-ı seb'a (yedi kıraat) olarak bilinir. Daha sonra bu yedi kıraat'e üç kıraat ilave edilerek kıraat-ı Aşera (on kıraat) oluşturulmuştur.⁵⁶ Bu özellikleri sayesinde mütevâtir kıraatler, Kur'ân'ın aslında önemli bir şekilde korunduğunu ve İslam toplumunda geniş bir kabul görmüş olan okuma tarzlarını ortaya çıkarmıştır.

3.2. Meşhur Kıraatler

Meşhur kıraatler, Kur'ân'ın çeşitli okuma tarzlarından bazılarını ifade eden ve belirli standartları karşılamış olan kıraatlerdir. Bu Kıraatler, aşağıdaki kriterlere uymalıdır.

- a) Sahih Senet.
- b) Arap Dili ve Grameri Uyum.
- c) Hz. Osman'ın Mushaflarıyla Uyum.
- d) Kabul Görmüslük.
- e) Tevâtür Derecesi.
- f) Tarîklerden Tutarsızlık olmamalı.

Bu kriterlere uyan meşhur kıraatler, İslam topluluğu tarafından güvenilir kabul edilir. Bu kıraatlerin inanılması İslam hukukunda gerekli kabul edilir ve bu kıraatlerin okunması da geçerli kabul edilir.⁵⁷

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l âşr.* 1/9-14.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, 68.

⁵⁷ Celâluddin es-Suyuti, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/216. Zerkânî, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/349.

3.3.Âhad Kıraatler

Senedi sahih olup ya Arap dili gramerine ya da yazı bakımından Hz. Osman Mushaflarına uymayan kıraatlerdir. Bu tarz okunuşlar, mütevâtir kıraatte müfred olarak okunmuş bu sebeple de Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaflara yazı bakımından uygun karakterde olmayan kıraatlerdir.⁵⁸

3.4. Şâz Kıraatler

Şâz kıraatler, sahih senede sahip olmayan veya sahih kıraatlerin şartlarından birini veya daha fazlasını taşımayan okuma tarzlarını ifade eder.

Bu kıraatler, Arap diline uygunluk, gramer kurallarına uygunluk ve Resmü'l-Mushaf'a uygunluk gibi özellikleri taşıma konusunda eksiklik taşıyan kıraatlerdir.⁵⁹

Kıraat ilmi, tefsir, dil ve fıkıh alanlarında pek çok araştırmacı alimlerin kıraatler üzerindeki ilgisini çekmiş ve kıraatle ilgili kaynaklardan faydalanmasına vurgu yapmışlardır. Ancak, bu alanlara olan yaklaşımların zaman içinde değiştiğini ve evrim geçirdiği belirtilmektedir. Önceleri kıraat imamları olarak bilinen alimler, kıraatlerin doğruluğuna odaklanırken, dilbilimciler ve tefsir imamları, dil ekollerinin etkisi altında kıraatlere yaklaşmışlardır. Dördüncü yüzyıldan itibaren ise kıraatlerin sistematik bir şekilde ele alınmasıyla, alimler genellikle kabul edilen prensiplere göre hareket etmişlerdir.⁶⁰

İbn Muhaysın, kıraat ilmi bağlamında öne çıkan bir şahsiyet olarak değerlendirilmektedir. Bu alandaki katkıları, özellikle "Şâz" olarak adlandırılan özgün kıraat tarzlarına olan öncülüğüyle tanınmaktadır. Burada, kıraat alimleri tarafından şâz olarak nitelendirilen bazı kıraat örneklerine kısaca yer verilmektedir.

⁵⁸ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, (Hacıyesevizade ilim ve Kültür Vakfı yayın), 15.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr Fi'l-Kıraatü'l- Aşr*, 1/19.

⁶⁰ İrfan ÇAKICI, *İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlere Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme*. (İslâm Araştırmaları Dergisi), 272.

3.4.1. Resmü'l-Mushaf'a Uymayan Şâz Kıraatler

Resmü'l-Mushaf'a bir harf ya da bir sıfat ya da bir cümle ya da bir ek ile sahih kıraatler içerisinde yer almayan kıraatler Resmü'l-Mushaf'a aykırı diye nitelendirilmiş kıraatlerdir. Örnek olarak.

a) İbnü Mes'ûd'dan rivayet edilen *الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ* kıraatidir.⁶¹ Bu kıraatın Mushaf'taki şekli *الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ* şeklindedir.⁶² Bu örnekte ilgili kıraat'e “ب” be harfinin eklenmesiyle Rasmü'l-Mushaf'a muhalefet edilmiş olduğundan şâz kıraat olarak addedilmiştir.

b) Resmü'l-Mushaf'a uygun olmayan bir diğer kıraat örneğini İbni Zübeyr den aktarılan bu rivayetle doğrulamamız mümkündür.

Örnek olarak: kıraatidir. ⁶³ *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسْتَعِينُونَ اللَّهُ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ* Bu kıraatın Mushaf'taki yazılımı klindedir. Bu şe ⁶⁴ *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ* örnekte ilgili kıraat'e aslında olmayan *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ* cümlesi eklenerek Resmü'l-Mushaf'a muhalefet edildiğinden şâz kıraat olarak addedilmiştir.

c) Resmü'l-Mushaf'a takdîm ve tehîr yönüyle uymayan kıraatler buna örnek olarak İbni Mes'ûd'dan rivayet edilen şu ayeti getirmemiz mümkündür.

Örnek olarak: kıraatidir.⁶⁵ *هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ*

Bu kıraat'in Mushaf'taki yazılımı *هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ* şeklindedir. Bu örnekte *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ* lafzı *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ* lafızlarına takdim edilerek Resmü'l-Mushaf'a Muhalefet edildiğinden şâz kıraat olarak addedilmiştir.

⁶¹ Hüseyin b. Ahmed b. Himdân b. Haleveyh, *el-Kirââtü 'ş-Şâzze*, 226.

⁶² Mücadele,58/2.

⁶³ Suyuti Celaluddin, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/217.

⁶⁴ Âli İmran,3/104.

⁶⁵ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, 2/134.

3.4.2. Arap Dili ve Gramerine Uymayan Şâz Kıraatler

İbnü'l-Cezerî, sahih kıraatlerin şartlarından biri olarak Arap dili ve gramerine uygun olma kuralını belirtir. Bu kural, kıraatlerin nahiv ve sarf kurallarına uygun olmasını içerir. Uygunluk, icma edilen veya ihtilaf edilen kurallara uygun olmasıyla ilgili olup, ilgili kıraat'in sahih senetle imamlardan gelmiş ve yaygın bir şekilde kabul görmüş olması gereklidir.

Arap diline ve gramerine uygun olmayan kıraatlere örnek olarak bazı örnekleri vermek faydalı olacaktır.

- a) Ebu Ca'fer Mansur'dan rivayet edildiği nakledilen bu örnekte ⁶⁶ آَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ayet-i celilesindeki نَشْرَحْ lafzının, نَشْرَحْ şeklin de nasb haliyle okunmasıdır. İbn Mücahid (ö.324/936) nasb haliyle okunan kıraat ile ilgili olarak şunu ifade etmiştir “bu şekilde okumak caiz değildir. Benim bunu burada zikretmemin sebebi ise bu kıraat'in Arap dili ve gramerine uygunluk arz etmediği için şâz kıraat olarak nitelendirmemizdir.⁶⁷
- b) Ebu Ca'fer Yezid b. K'ak'a' ve Süleyman b. Mihrân'dan rivâyet edilen diğer bir örnekte ise ⁶⁸ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ayeti kerimindeki لِلْمَلَائِكَةِ kelimesinin, “ج” cim harfinin harekesine tabi olarak لِلْمَلَائِكَةُ şeklinde merfu olarak okumalarıdır. Zemahşerî (ö.538/1143) ise bu kıraat ile ilgili olarak “i'râbî olan bir harekenin, kendisinden sonra gelen bir kelimenin harekesine tabi olarak yok sayılması câiz değildir.” demiştir.⁶⁹
- c) ⁷⁰ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا Hırsızlık yapan kimselere uygulanacak had cezası ile ilgili bu âyet sahih kıraat imamları tarafından أَيْدِيَهُمَا şeklinde okunmaktadır. İbn Mes'ud ise bu ifadeyi أَيْدِيَهُمَا şeklinde okumuştur. Normalde bu tarz bir okuyuş dil ve mana açısından sahih kıraate göre daha uygun olsa da bu durum söz konusu kıraati sahih kıraat seviyesine taşımaz. Zira bu tarz bir okuyuş dil açısından daha fasih olsa da senedi zayıf olduğu için âlimler nezdinde şâz kıraat olarak kabul görmüştür.⁷⁰

⁶⁶ İnşirâh,94/1.

⁶⁷ İbnü Cinni, *el-Muhtesib*. 2/366.

⁶⁸ Bakara,2/34.

⁶⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Thk, Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Fethi Abdurrahman Ahmed Hicâzî, Riyâd, Mektebetu'l-Ubeykân, 1998), 1/254.

⁷⁰ İrfan ÇAKICI, *İslâm Araştırmaları*, 271-272

3.4.3. Mütevâtir Olmayan Şâz Kıraatler

Eğer bir kıraat, bu üç şartı bir arada taşıyorsa, yani mütevâtir olmuşsa ancak Arap diline ve gramerine uygun değilse veya Resmü'l-Mushaf'a uygun olmuşsa ancak mütevâtir değilse, o kıraat şâz olarak kabul edilir. Bu açıklamayı yaptıktan sonra şimdi mütevâtir olmayan şâz kıraatlere aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

- a) Übey b. Kâ'b ve A'rec'den rivayet edilen şu ⁷¹ يَا بَنِي آدَمَ إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ ایeti kerimdeki يَا بَنِيَّكُمْ ibaresini “ت” te harfîyle تَأْتِيَنَّكُمْ şeklinde okunmasıdır. Bu kıraatin şâz olarak vasıflandırılmasına sebep olan durum mütevâtir olmamasıdır.⁷²
- b) Ali ve Mücahid 'den rivayet edilen وَلَا تَتَسَوَّأُوا وَلَا تَتَسَوَّأُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ⁷³ ayeti celilesin deki وَلَا تَتَسَوَّأُوا lafzın وَلَا تَتَسَوَّأُوا şeklinde okumasıdır. Bu kıraat'in şâz olarak vasıflandırılmasına sebep olan durum mütevâtir olmadığından dolayıdır.⁷⁴

3.4.4. İbn Muhaysın'ın Râvileri

a) Bezzî

İmam Ebü'l Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. El-Kâsım b. Nafi b. Ebî Bezzî'dir. Mekke kıraat imamıdır ve aynı zamanda Mescid-i Harâm'da müezzinlik yapmıştır. Mekke'de (170/786) yılın da doğmuş, ve (250/864) yılında yine Mekke'de vefat etmiştir.⁷⁵ Aynı zamanda İbn Kesîr'in birinci vâridir. İbn Kesir'den doğrudan okumayıp isnat yoluyla onun kıraâtını alıp rivayet etmiştir.⁷⁶

b) İbn Şenebûz

Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Eyyüb b. Es- Salt b. Şenebûz'dur. Übey b. Kâ'b ile İbn Mesud'a isnat edilen ve Hz. Osman Mushafına aykırı olan okuyuşları okuması yüzünden bir heyet önünde sorgulanmıştır. Ebû Bekr b. Mücahid'in de bulunduğu heyet önünde yapılan

⁷¹ A'raf 7/35.

⁷² Şaban Muhammed İsmail, *el-Kıraat Ahkâmuha ve Masdaruhâ*, 133.

⁷³ Bakara 2/237.

⁷⁴ Şaban Muhammed İsmail, *el-Kıraat Ahkâmuha ve Masdaruhâ*, 134

⁷⁵ Çetin, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 239. ez- Zerkânî, *Menahilü'l-irfan*, 1/369.

⁷⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurra*, 1/365.

sorgulamada yaptığı işi savunmuş, veziri dönemini ve İbn Mücahid'i tahrik edici ifadeler kullanmıştır. Vezirin emriyle kendisine sopa vurulunca tövbe etmiş, savunduğu görüşlerden vazgeçmiştir. Bağdat'tan çıkarılmış ve Basra'ya gönderilmiştir.⁷⁷ (328/939) yılında Safer ayında hapiste iken vefat etmiştir.⁷⁸

3.5. Mevzu Kıraatler

Bu Kıraatler, Kur'an'ın gerçek okuma tarzlarına dayanmayan ve uydurma olan kıraat biçimlerini ifade eder. Yani, bu kıraatler gerçek kaynaklara dayanmayan ve kıraat alimleri tarafından kabul edilmeyen uydurma denilerek itibar etmeyen kıraat türüdür.⁷⁹

3.6. Müdrec Kıraatler

Bir şeyi bir şeye eklemek, ilave etmek, gibi anlamlara gelen idrâc/müdrec esasında hadis ıstılahıdır. Müdrec kıraat, sahabe tarafından ayetlere tefsir ve açıklama maksadıyla yapılan ilave okuyuşlardan ibarettir. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın, Nisa sûresinin 12. Ayetini *وَلَهُ أَجْرٌ أَوْ مِنْهُ* ilavesi ile *وَلَهُ أَجْرٌ أَوْ مِنْهُ* şeklinde İbn Abbas'ın Bakara sûresi 198. ayetini *فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ* ilavesi ile okuduğu kıraat örnek verilebilir. Bu tarz kıraatlerin izah için konulmuş olduğu bilinen bir gerçektir, nitekim Sahabe, Kur'an'dan olmayanları kesin bir şekilde bildikleri ve karıştırmaktan da emin oldukları için bu tür okuyuşları/yorumları Mushaflarına yazmaktan da çekinmemişlerdir.⁸⁰

⁷⁷ Zehebi, *Ma'rifetü'l-Kurra*, 2/546-552.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihaye*, 2/56.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/24.

⁸⁰ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, (Hacıyesevizade ilim ve Kültür Vakfı yayın), 15-16.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKE KIRAAT EKOLÜ

1. Mekke Kıraati ve Temel Özellikleri ve Tarihçesi

Mekke, Müslümanların inancına göre İslâm'ın temellerinin atıldığı kutsal bir şehir olarak kabul edilir. Bu inanış, Mekke'nin ilahi vahyin iniş yeri ve islâm'ın başlangıç noktası olduğu fikrine dayanır. Hatta bazı âlimlere göre şehirlerin en eskisi ve meşhuru oluşundan dolayı Mekke'ye bu isim verilmiştir.⁸¹ Bundan dolayı da Araplar onu, “şehirlerin anası” anlamındaki “*Ummü'l-Kûra*” diye adlandırmışlardır.⁸²

İslâm'ın doğuşu, Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.v.) kilit bir öğretici rol üstlendiği ve islâm'ın temel prensiplerini insanlara ilettiği bir döneme dayanmaktadır.⁸³ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke ve Medine/ Hicâz'da kurduğu kıraat okulunun ilk öğretmeni ve kurucusu olduğu herkese aşikâre bir bilgidir. Hiç şüphesiz Kur'ân'ın ilk öğreticisi ve müfessiri onu tebliğ eden Hz. Peygamber (s.a.v.) olmuştur. Bu aynı zamanda yüce Allah'ın kendisine verdiği bir yetki hem de bir görevdir. Nitekim ilgili ayetlerde şöyle buyuruyor.

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ..﴾

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan onun Risalet'ini tebliğ etmiş, olmazsın. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirlere yol göstermez”⁸⁴.

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“İnsanlara indirileni açıklayasın sana da zikri (Kur'ân'ı) indirdik. Belki onlar da düşünürler”⁸⁵.

⁸¹ İbn Aşur, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvir*, 4/13.

⁸² Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi' *el-câmi 'li-ahkâmi'l-kur'ân*, 1/150.

⁸³ Muhammed Habeşî, *El Kıraâti'l Mütevâtira ve Asârûhâ Firresmi'l Kur'âni vel Ahkâm eş şeriyye*, 41.

⁸⁴ Mâide 5/67.

⁸⁵ Nahl 16/44.

Mekke’de islâm’ın tebliğinden önce de kendi çapında bir eğitim sistemi vardı. Yani erkek ve kız talebelerin beraberce okuma yazmayı öğrendikleri bir okul bulunuyordu.⁸⁶ İşte bu şehir, ilerleyen süreçte vahyin nuzul olmaya başladığı ve Kur’ân eğitiminin yapıldığı ilk merkez olmuştur.

Hiz. Peygamber’in, sahabe tarafından Kur’ân-ı öğrenmek için tercih edilmesi, bu alandaki bilgi ediniminin öncelikli, şerefli ve büyük bir mutluluk kaynağı olduğunu göstermektedir. Hiz. Muhammed (s.a.v.)’in öğretici rolü, sahabesi olan Müslümanlara Kur’ân-ı sözlü olarak aktarmasıyla öne çıkar. Bu süreç, Kur’ân’ın öncelikle kâğıt üzerinde değil,⁸⁷ Müslümanların kalplerinde taşındığı anlamına gelir. Yani, ilk Müslümanlar, Kur’ân’ın yazılı bir metin olmanın ötesinde, yaşayan bir rehber olarak Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) sözlü öğretiminden yararlandılar.

Hiz. Peygamber Muhammed (s.a.v.)’in Kur’ân-ı okurken farklı kıraatleri kullanması da önemlidir. Bu, Kur’ân’ın farklı okuma ve telaffuz biçimlerine izin verilen bir eser olduğunu gösterir. Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) bu çeşitliliği sahabesine öğretmesiyle, farklı topluluklar arasında Kur’ân’ın doğru bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Ayrıca, Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) farklı kıraatleri sahabesine aktarması, İslam topluluklarının farklı kültürlerde ve coğrafyalarda yaşamasına rağmen aynı temel metni paylaşmalarını sağlamıştır.⁸⁸ Bu, İslâm’ın birleştirici ve evrensel bir mesaj taşıdığını vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Mekke’nin kutsallığı, İslâm’ın temel taşlarının yer aldığı birinci el kaynağını temsil eder. Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) öğretici rolü ve Kur’ân’ın çeşitliliği, İslâm’ın evrenselliği ve zaman içinde yayıla bitişini güçlendiren önemli unsurlardır.⁸⁹

Hiz. Peygamberimiz “Daru’l-Erkâm” olarak bilinen Erkâm b. Ebî’l-Erkâm’ın evini Kur’an öğretimi için bir merkez olarak seçmiş ve burada inen vahyi ilk Müslümanlara öğretmiştir.⁹⁰ Bu dönemde, Hiz. Peygamber’in öncelik verdiği konu eğitim ve öğretim olmuştur. Mekke’de indirilen ayetlerin büyük bir kısmının ilimle ilgili olduğu belirtilmiş ve bu sebeple

⁸⁶ Muhammed Mustafa el-A’zemî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (tercüme: Hulûsî Yavuz, İstanbul 1993), 3; Nebî Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükbaşcı, *Mekke*, (DİA), 28/561, 572.

⁸⁷ Bahaüddin Varol, *Hulefai Raşidin Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış*, (SÜİFD, yıl: 2001/Bahar), 158.

⁸⁸ Ahmet Önkâl, *Resullullah’in İslam’a Davet Metodu*, Konya 1983, 79.

⁸⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kiraâti’l-Aşr*, 1/6-7.

⁹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, Beyrût 1328/1910, 1/28.

Müslümanlar, Mekke’de imkanlar el verdiği ölçüde eğitim-öğretime büyük önem vermişlerdir.⁹¹

Eğitim ve öğretimin bu dönemdeki belirgin özelliği, nâzil olan Kur’an ayetlerinin ezberlenmesi, yazılması, saklanması ve bu ayetlere uygun bir şekilde amel edilmesi olmuştur. Bu süreç, Müslümanların Kur’ân-ı doğru anlamalarını, hafızalarında korumalarını ve hayatlarına bu ilahi öğretileri entegre etmelerini sağlamıştır.⁹²

1.1. Mekke Ekolü

Mekke’de Kıraatleri İbnü’l-Cezerî’ye kadar ulaşan ve isimlerine nispet edilen iki kıraat imamı vardır. Bu imamların ilki kıraati Seb’a ve kıraati aşerenin ikinci imamı, Ebû Ma’bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî’dir (ö. 120/738). İkincisi ise, şaz kıraatler kapsamında aşere’ye ilave edilen dört kıraatten biri Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman b. Muhaysın’dır (ö. 123/741).

Hulefâi Râşidîn döneminde Mekke’de öne çıkan isimler arasında Ayyâş b. Ebî Rebîa’nın oğlu Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rebîa Abdullah b. Sâib, Attâb b. Esîd, Osman b. Talha, Ebû Mahzûre⁹³ gibi isimler yanında Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, Abdullah b. Abbâs gibi önde gelen Sahabe de Mekke’de İslami ilimlerin öğrenilmesi adına Kur’an, kıraat, Tefsîr, Hadis, Fıkıh dersleri verdiler. Bir sonraki dönem Tâbiîn neslinde Mekke’de kıraat eğitiminde öne çıkan isimler arasında şu kimseler yer almaktadır: Ubeyd b. Umeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, Tâvûs b. Keysân, Mücâhid b. Cebr, İkrime b. Halid, İbn Ebû Müleyke.⁹⁴

Bu alimlerin öğrencileri arasında bir üst seviyede, öne çıkan üç kişi, Mekke’de büyük bir kabul görmüş ve kıraatlerini benimseyip okuyan şahsiyetler olmuştur. Abdullah İbn Kesîr, Hamid b. Kays el-A’rac ve İbn Muhaysın. İbn Kesîr’in kıraati, İbn Mücahid tarafından oluşturulan yedili sistemde, İbn Mihrân’ın onlu sistemde ve İbn Ğalbûn’un sekizli sistemde yer bulmuştur. İbn Kesîr’in kıraati sahih-mütevâtir kıraatler arasında kabul edilirken, çağdaşı İbn

⁹¹ İbn Sa’ad, *Tabakâtu’l-Kubrâ*, Beyrût 1957, 3/242.

⁹² Bahaüddin Varol, *Hulefai Raşidin Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış*, 480-485.

⁹³ Muhammed b. Sa’d b. *el-Zühri İbn Sa’d, Kitâbü’l-Tabakâti’l-Kebîr*, Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 2001; 8/5-11.

⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/119-120.

Muhaysın'ın (ö.123/741) kıraati şaz kıraatler arasında sınıflandırılmıştır.⁹⁵ Hamid b. Kays el-A'rac'ın kıraati ise sonraki nesillere aktarılamamıştır, bu nedenle kıraati hakkında yeterli bilgi mevcut değildir.

Hiz. Osman'ın Mushaf'ını Mekke'ye gönderilen Abdullah b. Saib'in gözde öğrencilerinden biri olan ve kıraati adına tanınan İbn Kesîr, Mekke halkı arasında kıraat dersleri vererek geniş bir öğrenci kitlesi tarafından takip edilmiştir. Bu dönemde Mekke'de kıraat ilminin öncüleri arasında yer alan öğrencileri, Şibl b. Abbâd, Ma'rûf b. Müşkân ve İsmail b. Abdullah el-Kıst tarafından sürdürülmüş⁹⁶ ve daha sonraki nesillerde Bezzî (ö. 250/864) ve Kunbül (ö. 291/904) gibi öğrencilerin devamı sağlanmıştır. Ayrıca, kaynaklarda Kavvâs ve İbn Fülejh adlı iki ismin de geçtiği belirtilmektedir.⁹⁷

Râvilerin tariklerinin önem kazandığı bir sonraki dönemde bu ekol, Mekke kıraâtını rivayet eden râvilerin ikişer tarikle ve her bir tarikte iki veya daha fazla yoluyla devam etmiştir. İmam İbn Kesîr'in birinci râvisi Bezzî'nin tarikleri Ebû Rebîa ve İbn Habbâb'dır.⁹⁸ Bezzî'nin tarikleri arasında, Ebû Rebîa'nın tarikleri Nakkâş ve İbn Bunân kanadıyla birlikte Ebû Rebîa için toplam otuz beş tarik bulunmaktadır.

Hiz. Muhammed'in(s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicreti, Müslümanlar için önemli bir dönemdir. Mekke'de artan baskı ve zulümler nedeniyle Hiz. Muhammed (s.a.v.) ve Müslümanlar, Medine'ye göç etmişlerdir. Medine'de Hiz. Muhammed, İslam topluluğunu oluşturmuş ve bir islam devleti kurmuştur. Mekke'nin fethi sonrasında, İslam'ı yaymak ve öğretmek amacıyla çeşitli bölgelere öğretmenler gönderilmiştir. Aynı şekilde Mekke'de de İslam'ı öğretecek görevliler atanmıştır. Muâz b. Cebel, Hiz. Muhammed tarafından Mekke halkına Kur'an öğretmekle görevlendirilmiştir.⁹⁹ Attâb b. Esîd ise Mekke'nin valiliğine atanmıştır.¹⁰⁰

Mekke'de İslâm'ın doğuşu, Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) liderliğindeki dönemin bir sonucudur. Mekke'nin fethiyle birlikte İslâm'ın öğretimi ve eğitimi daha da gelişmiş, şehir İslâm'ın bir ilim merkezi haline gelmiştir. Bu süreç, Müslümanların hayatında önemli bir

⁹⁵ Bennâ, *İthâf*, 1/75. Kastallânî, *Letâ'ifü'l-İşârât li-Fünûni'l-Kırâât*. 2013; 1/182.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Tayyar Altinkulaç, *İbn Kesîr, Ebû Ma'bed*, İstanbul: (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 20/131-132.

⁹⁷ İbn Mihrân, *el-Gâye*, 54 -59.

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/304-308.

⁹⁹ Nebî Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükbaşcı, *Mekke*. (DİA), 28/558-559.

¹⁰⁰ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, 151. Muhammed .Şerefeddin, *İslam'da İlk Fikrî Hareketler ve Dinî Mezhepler* (Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, sayı. 13, İstanbul),1929.

dönüm noktası olmuş ve Mekke, İslâm'ın öğrenildiği ve öğretildiği bir merkez haline gelmiştir.¹⁰¹ Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in Mekke'de faaliyet gösteren bir eğitim merkezi veya ekol kurduğunu söylemek mümkündür.¹⁰² Mekke'nin fethi, şehirdeki İslam eğitiminin canlılığını artırmış ve Mekke'yi İslâm'ın öğretildiği önemli bir merkez haline getirmiştir. Bu süreç, İslâm'ın yayılması ve kökleşmesi açısından çok önemlidir.

Mekke imamı İbn Kesîr'in kıraâtını nakleden ilk râvisi Bezzî'nin tarikleri, Ebû Rebîa ve İbn Habbâb kanadıyla birlikte toplamda kırk bir tarike ulaşıırken,¹⁰³ ikinci râvisi Kunbül'ün tariklerinin sayısı 32 dir. Bu bağlamda, İbn Kesîr'in kıraâtını nakleden tariklerin toplam sayısı 73 adettir. Mekke kıraat imamlarından İbn Muhaysın, Arapça'daki ustalığı, kıraat konusundaki bilgisi ve İbn Kesîr ile Mekke'de kâri olarak tanınması gibi özelliklere sahip olmasına rağmen, yedi, sekiz ve on kıraat ile ilgili pek çok eserde tercih edilmemiştir.¹⁰⁴ Ayrıca İbn Muhaysın'ın şöhret bulan râvileri ise Bezzî ve İbn Şenebûz'dur.¹⁰⁵

Hicâz bölgesi, özellikle Medine ve Mekke ekollerinin temsilcileri olarak kabul edilen kıraat âlimleri tarafından önemli hizmetlere sahne olmuştur. Bu bölgedeki imamlar, adlarına nispet edilen kıraat ekollerini benimseyen birçok öğrenci yetiştirmiş ve bu öğrenciler aracılığıyla kıraat geleneğini gelecek nesillere aktarmışlardır. Sonraki yıllarda, Hicâz bölgesinde yetişen otorite âlimleri, kıraat ile ilgili önemli eserleri kaleme almışlardır. Medine ve Mekke kıraat ekollerine mensup âlimlerin bu bölgelerde te'lif ettikleri bazı önemli eserler şunlardır:

- ❖ Kâlûn'un "*Risâle fi'l-Kıraat li Kâlûn*" adlı eseri.¹⁰⁶
- ❖ Bezzî'nin "*Kıraatü İbn Kesîr*" adlı eseri.¹⁰⁷
- ❖ Vâkîdî'nin "*Kitâbü'l-Kirâât*" adlı eseri.¹⁰⁸
- ❖ Muhammed b. İshak'ın "*Kitâb an Rivâye el-Bezzî ve Kunbül*" adlı eseri.¹⁰⁹
- ❖ İbn Abbâd'ın "*Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*" isimli eseri.¹¹⁰

¹⁰¹ Salih Yûsuf Me'tuk, *İlmu'l-Hadis fi Mekketi'l-Mukerreme Hilâle'l-Asri'l-Memlukî*, 1. Baskı, Müessesetu'r-Riyâd, 2000, 1421.

¹⁰² Mustafa Öztürk, *Mevâlinin Hadis İlmindeki Yeri*. 142.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/314.

¹⁰⁴ Tayyar Altıkulaç, *İbn Muhaysın*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 20/209.

¹⁰⁵ Kastallânî, *Leţâ'ifü'l-İşârât li-Fünûni'l-Kirâât*, 1/353.

¹⁰⁶ Âlu İsmail, *Kıraat İlmi*, 211.

¹⁰⁷ Sert, *Kıraat Ekolleri*, 55.

¹⁰⁸ Nedîm, *el-Fihrist*, 118.

¹⁰⁹ Âlu İsmail, *Kıraat İlmi*, 212.

¹¹⁰ Sert, *Kıraat Ekolleri*, 56.

- ❖ Ebû Ma‘şer et-Taberî’nin “*et-Telhîs fi’l-Kırâ’âti’s-Semân*”, “*Sûku’l-Arûs*”, “*el-Câmi’ fi’l-Kırââti’l-Aşr*” ve “*Kitâbu’r-Reşâd fi Şerhi’l-Kırââti’ş-Şazze*” adlı eserleri.¹¹¹
- ❖ İbn Ebî Müşeyrih’in “*el-Müfîdü fi’l-Kırâ’âti’s-Semân*” adlı eseri.¹¹²

İslam Peygamberi Muhammed’in (s.a.v) vefatından sonra, öğrencileri olan sahabenin, onun başlattığı Kur’an öğretme geleneğini devralmışlardır. Sahabe, şehirlerde dolaşarak insanları Kur’an okuma konusunda eğitmiştir. Bu eğitim faaliyetleri arasında özellikle Hicâz bölgesi önemli bir yer tutuyordu. Hicâz, İslâm’ın doğduğu ve Peygamberin kabrinin bulunduğu kutsal bir bölge olarak biliniyordu. Sahabe, Hicâz’daki şehirler arasında özellikle Mescid-i Haram çevresini tercih ettiler. Bu bölge, Müslümanların gönüllerinin arzuladığı, Peygamberin kabrinin bulunduğu ve vahiylerin indirildiği önemli bir mekân olarak kabul ediliyordu. Bu Sahabe, Mescid-i Haram çevresinde Kur’an ve kıraat okulları inşa ettiler ve buraya öğreticileri tayin ettiler. Allah’ın rızasını ve ahiret yurdunu arzulayan öğreticiler, kendilerini Kur’an öğretmeye adadılar. Aynı zamanda, bazı sahabe öğrencileriyle birlikte farklı yerlere giderek Kur’an öğretmeye başladılar. Öğrenciler, çıraklık yaparak kıraatleri uzak yerlere yaydılar ve bu şekilde büyük bir şöhrete ulaştılar. Hicri 15. yüzyıla kadar bu Eğitim öğretim faaliyetlerini bu şekilde devam ettirmişlerdir daha sonra bu öğretimin şekli medreseler, Kur’an kursları, okullar gibi birçok yerde yayılmaya başlamış ve günümüze kadar gelmiştir.

Mekke’de ortaya çıkan kıraat ilmi, İslâm’ın başlangıcında büyük bir öneme sahiptir. Bu ilim dalı, özellikle vahyin kaynağı olan Kur’ân’ın doğru bir şekilde okunması ve anlaşılması üzerine odaklanmıştır. İslâm’ın ilk günlerinde, Hz. Muhammed’in rehberliğinde ortaya çıkan bu ilim, Müslümanların Kur’ân-ı doğru bir şekilde anlamalarını ve iletişimlerini güçlendirmelerini sağlamıştır.¹¹³ Sahabe, Kur’ân-ı sözlü olarak doğru bir şekilde okumayı öğrenmiş ve bu ilmi, Peygamber’in (s.a.v.) bizzat kendilerine aktardığı bilgilerle diğer Müslümanlara öğretmiştir. Kur’an, sadece yazılı bir metin olarak değil, aynı zamanda insanların kalplerinde taşıdığı bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, Peygamber tarafından okunan ayetlerin anlamını doğru bir şekilde kavramak, İslam topluluğu için son derece önemli olmuştur. Mekke’de ortaya çıkan kıraat ilmi, İslâm’ın öğrenme ve öğretme süreçlerinde

¹¹¹ Sert, *Kıraat Ekolleri*, 57. Âlu İsmail, *Kıraat İlmî*, 212-213.

¹¹² Sert, *Kıraat Ekolleri*, 58.

¹¹³ Muhammed Habeş, *El Kırââti’l Mütévâtira ve Asârûhâ Firresmi’l Kur’âni vel Ahkâmu’ş-Şer’iyye*, 41.

merkezi bir rol oynamıştır.¹¹⁴ Bu ilim sayesinde Müslümanlar, Kur'ân'ın temel prensiplerini ve detaylarını doğru bir şekilde anlayarak bu bilgileri birbirlerine aktarmışlardır. Kıraat ilmi, İslam topluluğunun birlikte daha sağlam bir şekilde hareket etmesini ve Allah'ın sözlerine derin bir ilgi göstermesini sağlamıştır.¹¹⁵

Mekke kıraati, İslâm'ın erken dönemlerinde ortaya çıkan bir Kur'an okuma tarzıdır. Bu kıraat, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke dönemindeki vahiylerin doğru bir şekilde okunması için sahabe tarafından geliştirilmiştir. Sahabe, Kur'ân'ın güvenilir bir biçimde iletilmesi ve anlaşılması amacıyla çaba göstermişlerdir. Bu dönemdeki Kur'an okuma pratiği, ilerleyen yıllarda farklı kıraat sistemlerinin gelişmesine temel oluşturmuştur. Mekke kıraati, Kur'ân'ın ilk nazil olan ayetlerine odaklanmış ve bu ayetlerin orijinal ifade ve vurgularını koruma çabasıyla öne çıkmıştır. Sahabenin bu çabaları, Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve nesilden nesile güvenilir bir şekilde iletilmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Mekke Kıraati'nin tarihçesi ve temelini anlamak için, İslâm'ın erken dönemine, özellikle de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Liderliğindeki Sahabe arasındaki çabalarına odaklanmak gereklidir. Sahabe, Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunması ve anlaşılması için özel bir çaba sarf etmişlerdir. Mekke, İslâm'ın doğduğu ve ilk vahiylerin indirildiği yer olarak, bu çabaların merkezi bir rol oynamıştır. Mekke kıraati'nin, bu kutsal şehirdeki öğrenim ve öğretim faaliyetleriyle öne çıktığını belirtmek önemlidir. Sahabe, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Öğretilerini doğru bir şekilde anlamak ve diğer Müslümanlara aktarmak için bir araya gelmişlerdir. Bu çabalar, Kur'ân'ın öğretilerini nesilden nesile aktarmak amacıyla yapılan özel okuma tekniklerini içermiştir. Mekke kıraati, İslâm'ın diğer bölgelere yayılmasıyla birlikte farklı topluluklar arasında benimsenmiş ve farklı coğrafyalarda yetişen alimler, kendi bölgelerinde bu kıraat geleneğini sürdürmüşlerdir.

Mekke kıraati'nin özelliklerine odaklandığımızda, tilavet ve tecvîd açısından öne çıktığını görüyoruz. Her kıraatte olduğu gibi, Mekke kıraatında da Kur'ân'ın doğru bir şekilde tilaveti ve tecvîd kurallarına uyulması büyük önem taşımaktadır. Kelimelerin ve harflerin doğru bir şekilde telaffuz edilmesi vurgulanır. Ayrıca, Mekke kıraatında kullanılan makam ve melodi, Kur'ân'ın daha etkili bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlar.

Mekke kıraati, farklı okuma tarzlarına sahip çeşitli kıraatler içermektedir. Bu tarzlar, belirli vurgular, tonlamalar ve okuma stilleri üzerinde farklılıklar içerir. Bu çeşitlilik, zaman içinde farklı bölgelerde gelişen çeşitli kıraat gelenekleri ve okuma tarzlarına yol açmıştır.

¹¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, 1/6.

¹¹⁵ Yusuf b. Ali, *el-Kâmil Fi'l-Kirâati'l-Aşr ve'l-Erbain ez-Zaide aleyha*, 50.

Ancak, Mekke kıraati, Hz. Muhammed'in ve sahabenin bu kıraat çeşidini nasıl aldığını ve uyguladığını temel alarak, doğru bir şekilde aktarılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.¹¹⁶

Mekke'deki kıraat okullarının sahabenin ellerinde nasıl geliştiğini kısaca şöyle bahsetmek gerekir. Sahabenin öncelikli meşguliyetleri, Kur'ân-ı Kerîm ile yoğun bir şekilde ilgilenmektir. Bu sebeple, onlar arasında birçok hafızlar bulunmaktaydı. Ancak, bu Kur'an okuyucuları, sonraki dönemlerde uzmanlık alanlarını seçen okuyucuların benimsediği metodolojilere zorunlu olarak tabi değillerdi. Sahabe, sadece Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) öğrettiklerini duyup, bu bilgiler doğrultusunda ibadet etmeyi amaçlayan güzel ahlaklı kişilerdi. Daha sonraki dönemde,¹¹⁷ Tabi'in alimleri, bu Kur'an okuyucularını takip etmiş onların okuma yöntemlerini seçmiş ve metodolojilerini uyum sağlamışlardır. Mekke'de herkes tarafından kabul görülen Sahabeden bazıları şunlardır, Muâz b. Cebel: Mekke'nin fethinden sonra, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatından sonra Mekke'de halka Kur'an okuma ve Kur'an'ı öğretme görevini üstlenen Sahabeden biridir.¹¹⁸ Abdullah b. Abbas, Mekke'nin önde gelen öğretmenlerinden biridir. Onun hocaları arasında Übey b. Kâ'b, Ali b. Abi Tâlib ve Zeyd b. Haris gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Mekke'nin kıraat tarzı, Sahabe ve tabiîn dönemi bittikten sonra Mekke halkı tarafından benimsenen kıraat alimî İbn Kesîr'e yöneldi. Bununla beraber Mekke'deki okuma geleneği, İbn Muhaysın'ın da uzanmakta olup, Mekke'nin okuyucuları bu dönemdeki öğrenimlerini genellikle ona dayandırmışlardır. İbn Muhaysın'ın kıraat tarzı, İbn Mücahid'in ifadesine göre, "Mekke'nin halkı, İbn Kesîr'in tarzında birleşemedikleri gibi, başka bir kıraat üzerinde de birleşememişlerdir" Demıştır.¹¹⁹

Dördüncü yüzyılın başlarında, İbn Mücahid, Mekke, Irak ve Şâm'ın meşhur kıraatlerini bir araya getirmek için çok çabaladı ve sonunda bu amaçla "Kıraat-i Seb'a" adlı eserini kaleme aldı. Bu eserde, kıraatler alanında tanınmış yedi imamın kıraatlerini bir araya getirdi. İbn Kesîr'in de bu yedi imamdan biri olarak seçti ve onu bu grupta öne çıkaran meşhur kıraat imamlarından biri olarak öne çıkardı. Bu şekilde İbn Kesîr, Mekke okullarının lideri haline geldi ve en tanınmış kıraat imamlarından biri olarak kabul edildi.¹²⁰

¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihaye fî Tâbâkâtü'l-Kurrâ*, 2/301.

¹¹⁷ Muhammed Habeş, *El Kirâati'l Mütevâtira ve Asârühâ Firresmi'l Kur'âni vel Ahkâmu's-Şer'iyye*, 43-44,

¹¹⁸ Ez-Zehabi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/447.

¹¹⁹ İbn Mücahid, *kıraati es Seba*. 45.

¹²⁰ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân Fi'l-Kirâ'ati's-Seb'a*, 1/165.

1.2. İbn Kesîr'in Hayatı ve Çalışmaları (v. 120/738)

Kıraat ilminin üçüncü tabakasında yer alan meşhur kıraat alimi İbn Kesîr'in tam adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö. 120/738)dir. Amr b. Alkame el-Kinâni'nin mevlâsıdır. Fars asıllıdır. Kısra'nın, Yemen'in San'a şehrine gönderdiği Farsların çocuklarından. Oradan Habeşistan'a sürülmüşler, sonra Abdullah Mekke'yi vatan edinmiş ve orada attarlık (koku satıcılığı) yapmıştır.¹²¹ Yedi sahîh kıraat imamından birisi olan İbn Kesîr'in kıraat ilmindeki remzi daldır, “د” Kendisi Tâbiîn'in ikinci tabakasından olup¹²² (h. 45/665) yılında, Muaviye b. Ebî Süfyan döneminde Mekke'de doğmuştur. Şibl b. Abbâd, İbn Kesîr'in doğumu olarak (h.48) tarihini vermektedir.¹²³ İbn Kesîr'in biyografisini veren kaynaklara baktığımızda onun farklı isimlerle zikredildiğini görürüz. Bunlardan en meşhurları şunlardır. Abdullah b. Kesîr el-Kinani,¹²⁴ Abdullah b. Kesîr b. Muttalib ed-Dârî el-Kureşî'dir ki Buhârî'nin tercih ettiği isim de budur,¹²⁵ Çağdaşları, Abdullah b. Kesîr'in ilim ve fazilet sahibi bir kişi olduğunu doğrular. İbn Uyeyne, onun Mekke'de Humejd b. Kays ve Abdullah b. Kesîr'den daha iyi okuyan birisi olmadığını belirtir. Ed-Dârî, Eyyüb ve İbn Cüreyc'den gelen rivayetlere göre Abdullah b. Kesîr güvenilir bir kişidir. Cerîr b. Hâzım ise Abdullah b. Kesîr'in Kur'ân-ı fasih bir şekilde okuduğuna şahit olduğunu belirtir.¹²⁶

İbn Kesîr, kendi döneminde önemli bir alim olarak bilinmektedir. Özellikle kıraat konusundaki uzmanlığıyla tanınarak Mekke'de “Şeyhü'l-Kurrasî” unvanını almıştır. Ayrıca, Arapça dilinde de üst düzey bir bilgiye sahip olduğu rivayet edilmektedir. Ancak, bu konuda detaylı bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Esmâ'nin ifadesine göre, İbn Kesîr'in Arapça bilgisinin dönemin diğer alimlerinden daha üst düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁷

Hadis ilmi konusunda da İbn Kesîr'in belirli bir mertebede olduğu bilinmektedir. İbn Hacer'in “Takribü't-Tehzib” adlı eserinde, İbn Kesîr'in muhaddislerin altıncı tabakasında yer

¹²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 5/484; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*, 1/ 86- 88.

¹²² İbn Nedîm, Ebü'l Ferce Muhammed b. İshak, *Fihrist*, (Beyrut, 1398/1978), 42-43.

¹²³ Zehebî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Beyrut 1405/1985), 5/319.

¹²⁴ İbn Ebî Meryem, Nasr b. Ali b. Muhammed Ebü Abdillâh, *Kitâbü'l Modah fi vucuhi'l-Kirâ'ât ve ileli ha*. 1/110. Hemedani, Ebü'l-Ala Hasan b. Ahmed, *Gayetü'l- İhtisar fi Kirâ'âti'l-Aşeretü Eimmeti'l-Emsar* (Thk. Eşref Muhammed Fuad, Cidde 1414/1994), 1/22. Muhammed Salim Muhaysin, *el-Kirâât ve Eseruha*, (Kahire 1404/1984), 1/57.

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tabakat*, 1/ 443.

¹²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 5/ 320.

¹²⁷ İbn Ebî Meryem, *Kitâbü'l Modah fi vucuhi'l-Kirâ'ât ve ileli ha*,1/108.

aldığı ifade edilmektedir.¹²⁸ Aynı zamanda sika (güvenilir) tabiri, İbn Kesîr'in güvenilir bir hadisçi olduğunu vurgulamak için sıkça kullanılmıştır. Nesaî, İbn Sa'd, Ali b. el-Medeni ve İbn Mu'in gibi alimler, İbn Kesîr'in sika bir kişi olduğunu ifade etmişlerdir.¹²⁹

İbn Kesîr'in rivayet ettiği hadislerin sahih olduğu ve Kütüb-ü Sitte'de yer aldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, onun hadis rivayet ettiğine dair bir örnek de "selem"¹³⁰ hadisi olarak bilinen bir hadistir. Rivayete göre, İbn Abbas aracılığıyla şöyle anlatılmaktadır Resulullah (s.a.v) Medine'ye geldiğinde insanlar selem suretiyle bir veya iki sene vadeli hurma alış-verişi yaparlardı. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) "Her kim hurmada selem suretiyle alış-veriş yaparsa ölçeği, tartısı ve vakti belli bir şekilde yapsın" buyurmuştur.¹³¹

Bu övgüler, Abdullah İbn Kesîr'in bilgili, okuma yeteneği ve dini konulardaki güvenilirliği konularında yüksek itibara sahip olduğunu göstermektedir. Abdullah b. Kesîr, yedi imamdan biri olup Kıraatte Mekke'lilerin imamıdır. Abdullah b. es-Sâib el-Mahzûmî, Mücahid ve İbn Abbâs'ın mevlâsı Dirbâs'tan kıraat okumuştur. İbn Kesîr'in doğumu, ismi ve künyesi hakkında bir takım ihtilaflar olmasına rağmen, üzerinde ayrılığa düşülen en önemli nokta, onun vefat tarihidir. Fakat ulaşabildiğimiz kaynakların büyük bir kısmı onun vefatıyla ilgili olarak (ö. 120/738) tarihini vermektedir.¹³²

1.3. İbn Kesîr'in Hocaları ve Talebeleri

Abdullah b. Kesîr Hocaları Tabakat ve kıraat tarihi ile ilgili eserlere baktığımızda İbn Kesîr'in arz ve sema metoduyla pek çok kıraat otoritesinden ders aldığını görmekteyiz. Bunlar arasında sahabe ve Tâbiünden olanlar çoğunluktadır.¹³³ Biz burada onun istifade ettiği bu şahısları vefat tarihine göre zikredip onlar hakkında kısaca izahlarda bulunacağız. İbn Kesîr'in arz veya sema metoduyla kıraat tahsil ettiği hocaları aşağıdaki gibidir.

¹²⁸ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, (Beyrut 1997),1/416.

¹²⁹ Zehebî, *Mârifetü'l-Kurrâ*. 1/203. İbn Hacer, *Tehzibü't- Tehzib*, 5/322.

¹³⁰ **Selem**, akid esnasında mevcut olmayan bir malı, peşin bedel ile belli bir zardan içinde vücuda gelince müşteriye teslim etmek şartıyla satmaktır. İcâb ve kabul ile Mun'akid olur. bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istılahtı Fikhîyye Kamusu*, 6/111-117.

¹³¹ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'us- Sahih*, İst. 1981, 3/ 43. Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Küreyşî, *el-Câmi'us- Sahih*, İst. 1981, 2/1226-1227.

¹³² Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*,1/ 87.

¹³³ Ziya ŞEN *İbni Kesîr ve Kıraati*. 11-13.

Abdullah b. Zübeyr , Abdullah b. Zübeyr'de Hz. Osman tarafından Kur'ân-ı cêm etmekle görevlendirilen dört sahabeden birisidir. İbn Kesîr bu sahabe ile sohbet edip, ondan rivayette bulunmuştur.¹³⁴

Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Peygamber'in (s.a.v) bütün savaşlarına katılmış, bayraktarlığını yapmıştır. İbn Kesîr'in onunla görüştüğü rivayet edilmektedir".¹³⁵

Abdullah b. es-Sâib el-Mahzûmî, kıraatı Übey b. Kâ'b ve Ömer b. Hattâb dan almış, ondan da İbn Kesîr ve Mücahid b. Cebr kıraat okumuştur. Onun hakkında öğrencisi Mücahid "Biz insanlara karşı kıraat şeyhimiz Abdullah b. es-Sâib ile gurur duyardık" demiştir.¹³⁶

Mücahid b. Cebr, Kur'ân'ın tamamını İbn Abbas'tan öğrenen Mücahid, rivayetlere göre dokuz veya on, hatim indirmiştir. "Ben Kur'ân-ı Kerîm'i otuz defa İbn Abbas'ın huzurunda okudum, her ayeti okudukça durur, kimin hakkında nazil olduğunu ve nasıl okunduğunu kendisinden sorardım" demiştir. Katâde, "Seleften bize bakî kalanlar arasında tefsiri en iyi bilen Mücahid'dir" demiştir. Mücahid vefat edince, Mekke'liler kendisinden ders alan İbn Kesîr'in kıraatına tabi oldular. Kendisi, İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Ebu Amr b. el-Ala ve A'meş'in arz metoduyla kıraat okumuştur.¹³⁷

İkrime, İbn Kesîr'in bununla da görüştüğü rivayet edilir. Şibl b. Abbâd ve Abdullah b. Kostantin'den kıraat okuyan İkrime, Mudar b. Muhammed b. Halid b. el- Velî'de kıraat okutmuştur.¹³⁸

Ata b. es-Sâib, Kendisinden rivayet edenler arasında Şube b. el-Haccac, Ebu Bekir b. Ayyaş ve Cafer b. Süleyman gibi isimler vardır.¹³⁹

Dirbâs, İbn Kesir, Muhammed b. Abdirrahman b. Muhaysın ve Zem'a b. Salih gibi değerli şahsiyetlere de hocalık yapmıştır.¹⁴⁰

¹³⁴ Bkz. Zehebî, A'lam, 3/381-383. *Mârifetü'l-Kurra*, 1/198. İbnü'l-Cezerî, *Tabakat*, 1/419.

¹³⁵ Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, (Beyrut 1380/1960), 3/484-485.

¹³⁶ İbn Ebî Meryem, *Kitâbü'l Modah fi vucuhi'l-Kirâ'ât ve ileli ha*, 1/108. Zehebî, *Mârifetü'l-Kurra*, 132-135.

¹³⁷ İbn Ebî Meryem *Kitâbü'l Modah fi vucuhi'l-Kirâ'ât ve ileli ha*, 1/109-111. Zehebî, *Mârifetü'l-Kurra*, 1/163

¹³⁸ İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-Kirati's-Seman*, 2/52-54. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. 5/287-293.

¹³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. 6/338. Zehebî, *A'lam*, 6/110-114.

¹⁴⁰ İbn Ebî Meryem, *Kitâbü'l Modah fi vucuhi'l-Kirâ'ât ve ileli ha*. 1/109; İbnü'l-Cezerî, *Tabakat*, 1/280.

Abdullah b. Kesîr, Kur'ân'ın zaptı konusunda Mekke ehlinin imamı olmuş ve okutma işinde baş kimse konumunda bulunmuştur.¹⁴¹

Abdullah b. Kesîr, kendi zamanında birçok kurradan arz ve sema yöntemleriyle kıraat öğrenmiş ve aynı metodoloji ile yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Bu talebelerden kıraat ilminde öne çıkan ve şöhret bulmuş olanları buraya almakla iktifa edeceğiz.

1.3.1 Abdullah b. Kesîr'in talebeleri

Ebu Amr b. A'lâ el-Basri, Yedi kıraat imamından birisi olan Ebu Amr, kıraat imamları içerisinde en çok hocaya sahip olanıdır. Ebu Amr kıraat tahsili için hayatını Mekke, Medine, Basra ve Kûfe şehirlerinde geçirmiştir. Pek çok öğrencisi arasında Sibeveyh de yer almaktadır.¹⁴²

Şibl b. Abbâd, İbn Kesir'den sonra onun yerini alan seçkin talebelerindedir. kıraatte Mekkeliler'in mümtaz şahsiyetlerinden olup, sika bir râvidir. Oğlu Davud, Vehb b. Vadih, İsmail b. Kostantin ve İkrime b. Süleyman kendisinden arz yoluyla kıraat rivâyet etmişlerdir.¹⁴³

Maruf b. Mişkân, Maruf, Şibl ile beraber Mekkelilerin kıraat şeyhidir. Arz yoluyla İbn Kesir'den kıraat alıp aynı metod ile, Mücahid, Ata ve İsmail b. Kostantin'e kıraat okutmuştur. İbn Mübarek bu zattan sema yoluyla rivayette bulunmuştur.¹⁴⁴

Hammâd b. Seleme b. Dinar el-Basri, Arz metodu ile İbn Kesîr ve Asım'dan kıraat tahsil etmiştir. Kendi- sinden kıraat rivayetinde bulunanlar arasında Haccac b. Minhal ve Şeybe b. Amr gibi isimler vardır.¹⁴⁵

Abdullah b. el-Kâsım b. Nâfi' el-Bezzî, Mekke'nin kâri ve Mescid-i Haram'ın müezzinidir. Benî Mahzûm'un da mevlâsıdır. Kur'ân'ı babasından Abdullah b. Kesîr ve Abdullah b. Ziyâd'tan almıştır. İkrime b. Süleyman El-Bezzî hakkında şöyle demiştir "ben Abdullah b. Kesîr'den okudum ve Duhâ Süresine geldiğimde, süreyi bitirince bana tekbir oku

¹⁴¹ Yavuz FIRAT, *Kıraat İlmî Doğuşu Gelişmesi Ve İslâmî İlimlere Etkisi*, 196.

¹⁴² Osman Engin, *Ebû Amr ve Kıraatı* (Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması), İzmir 1996.

¹⁴³ İbn Mücahid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kirâ'ât*. 1/66.

¹⁴⁴ İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-Kirati's-Seman*. 1/53.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tabakat*, 1/258.

dedi.” İbn Kesîr de Mücâhid’den okuduğunda ona tekbir almasını söylediğini haber vermektedir.

İsmail b. Abdillâh b. Kostantin, Mekkelilerin kıraatte önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Kostantin, Şibl b. Abbâd ve Ma’rûf b. Mişkan’dan ders alıp kıraat rivayet etmiştir. Bezzî’nin rivayetine göre bizzat İbn Kesir’den de ders almış ve ona arz yoluyla kıraat okumuştur.¹⁴⁶

Kunbül, İbn Kesîr kıraati’nin iki râvisinden biri olarak Kunbül’ün tercih edilmesi herhalde onun bu ilimdeki otoritesi, bu kıraati icradaki başarısı, bunun tabii sonucu olarak rivayetinin güvenle ve yaygın bir şekilde okunmasıyla doğrudan ilgilidir. Ama burada şunu söylemeliyiz ki Kunbül İbn Kesîr’den direk kıraat okumamıştır. Sadece bu kıraatte meşhur olup sanki İbn Kesîr’den direk kıraat almış gibi meşhur olmuştur. Kunbül’ün kıraat rivayetini İbn Kesîr’e ulaştıran sened şöyledir: Kunbül – Ahmed b. Muhammed b. Avn en-Nebbâl – Ebü’l-İhrît Vehb b. Vâdih İsmail b. Abdullah el-Kıst – Şibl b. Abbâd ve Ma’rûf b. Müşkân – İbn Kesîr.¹⁴⁷

Sadaka b. Abdillâh b. Kesir ed-Dârî: İbn Kesîr’in oğlu olup künyesi Ebu Hüzeyl’dir. Arz yoluyla kıraâtını babasından almıştır. Kendisinden Mutarrâf b. Ma’kil, Sellâm b. Süleyman ve Haris b. Kudâme az bir nakilde bulunmuştur.¹⁴⁸

1.4. İbn Kesîr’in Kıraat İlmindeki Konumu

Mekke ekolü içindeki üç kıraat içinde yer almakla beraber bu ekol içinde çok büyük bir katkı sağlamamıştır. Abdullah b. Kesîr, Muhammed İbn Muhaysin ve Hamid b. Kays, bu kıraat imamları, Mekke topluluğunda Kur’ân’ın farklı okuma tarzlarını temsil etmiş ve bu bağlamda öne çıkmışlardır.¹⁴⁹

Abdullah b. Kesir; Mekke halkı tarafından kıraat imamı olarak kabul edilmiş ve bu durum Mekkelilerin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmiştir.

¹⁴⁶ İbn Ebî Meryem, *Kitâbü'l Modah fî vucuhî'l-Kirâ'ât ve ileli ha.* 1/127-128.

¹⁴⁷ Tayyar ALTİKULAÇ, *KUNBÜL*. (DİA),

¹⁴⁸ Abdulvâhab Hammura, *el-Kıraât ve'l-Lehecât*, (Kahire 1368/1948), 216.

¹⁴⁹ Ali Osman Yüksel, İbnü'l-Cezerî ve *Tayyibetü'n-Neşr*, (İstanbul 1996), 334.

Mücahid b. Cebr'in vefatının ardından İbn Kesîr'in kırâatı, Mekkeliler arasında ana akım haline gelmiştir.

Hadr metoduyla Kur'ân-ı okuma pratiği, talebelere vaazlar verme ve kırâat derslerini düzenleme gibi faaliyetlerle Mekke topluluğu üzerinde etkili bir hocalık sağlamıştır.

Muhammed b. Muhaysın, her ne kadar Arapça dilinin temelini atan biri olarak bilinse bile Mekkeliler arasında onun kırâatine olan rağbet Abdullah b. Kesîr kırâatine göre pek olmamıştır, hatta kırâati olarak nitelendirmiştir.

İbn Muhaysın'ın Arap dilinin temellerini belirleme çabalarına rağmen, Mekkeliler tercihlerini İbn Kesîr'in kırâatından yana kullanmışlardır.

Humeyd b. Kays; dair daha az bilgi verilmiştir, ancak Mekke ekolü içinde kırâat otoritesi olarak tanımlanmıştır.

İbn Kesîr'in kırâati'nin diğerlerinden daha etkileyici olduğu vurgulanmakta ve bu durum, Mekkelilerin tercihlerinde belirleyici bir faktör olmuştur. İbn Kesîr her ne kadar kırâat öğretmeye çalışsa da oradaki insanlar onun kırâatının etkileyici bir okuma tarzına sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle, Mekkeliler genellikle İbn Kesîr'in kırâatını benimsemiş ve ona tabi olmuşlardır.¹⁵⁰

1.5. İbn Kesîr Kırâati'nin Özellikleri

Mekke ekolü içerisindeki üç önemli kırâat otoritesi olarak kabul edilen şahsiyetlerden biri Abdullah İbn Kesîr'dir. İbn Kesîr'in kırâati, Übey b. Kâ'b, Mücahid b. Cebr ve Ebu Amr b. el-A'la'nın kırâatına benzemektedir. Bu benzerlikler, onun Mekke halkı arasında kırâat imamı olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Mücahid b. Cebr, Mekke ekolünde önemli bir role sahiptir ve (h.103) yılında vefat ettiğinde Mekkelilerin çoğu onun kırâatını benimsemiş ve ona tabii olmuştur. Mücahid'in öğretileri, Mekke'de büyük bir etki yaratmış ve kendisine "Şeyhu'l-Kurrasi" unvanını kazandırmıştır. Muhammed b. Muhaysın¹⁵¹ ve Humeyd b. Kays da Mekke ekolündeki diğer kırâat otoriteleridir. Bu şahsiyetlerin kırâatları, Mekke'nin önde gelen

¹⁵⁰ Muhaysın, *el-Kırâât ve Eseruha*, 1/57. *el-Müstenir fi Tahrici'l-Kırâ'âti'l-Mütevâtira*, (Beyrut 1409/1989), 8.

¹⁵¹ Şehâvi, *Cemal'ul-Kurra ve Kemalu'l-İkra* (Thk. Ali Hüseyin el-Bevvab) Kahire 1987 2/448. Zehebî, *Mârifetü'l-Kurra*, 1/221-222.

bilginleri arasında yer almasına ve kendi dönemlerinde geniş bir takipçi kitlesi elde etmelerine sebep olmuştur.

Bu kıraat otoriteleri, Mekke ekolünün Kur'ân'ın doğru okunuşu konusundaki öncüleri olarak bilinirler. Bu otoritelerin öğretileri, Mekke halkı ve çevre bölgelerde geniş bir kabul görmüştür,¹⁵² bu da onların kendi dönemlerindeki önemli figürler olduğunu göstermektedir.

İbn Kesîr'in Kur'ân-ı güzel bir tarzda okuması ve kıraatındaki estetik özellikler, dönemindeki bilginler ve Mekke topluluğu tarafından takdir edilmiştir.¹⁵³ Cerîr b. Hazim'in ifadesinde, İbn Kesîr'in Kur'ân-ı fasih bir şekilde okuduğuna dair övgü, onun dil ve okuma yeteneğine vurgu yapmaktadır. İbn Kesîr'in bu özellikleri, onun kırâat'ın dikkate değer ve estetik bir nitelik taşıdığını gösterir.¹⁵⁴

İsmail b. Kostantin'in beyanı, İbn Kesîr'in kıraatının Mekkeliler tarafından benimsendiğini ve öne çıkan bir tercih olduğunu ifade eder ve şöyle demiştir; Bizim kırâatımız İbn Kesîr'in kırâatıdır. Ben Mekkelilerin de bu kırâatı okuduklarını gördüm.¹⁵⁵

İbn Kesîr'in vakarlı ve dini bir hayat yaşayan bir kişi olarak tanımlanması, onun kişisel özelliklerinin de kıraatine yansıdığını gösterir. İbn Kesîr'in kırâatının kıraatler arasında en güzel olarak nitelendirilmesi, onun öne çıkan bir kıraat otoritesi olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, İbn Kesîr'in yeni bir kıraat ortaya koymaması ve başkaları tarafından ihdas edilmiş kırâatleri okumaması, onun klasik kıraat geleneğine bağlı kaldığını ve bu alandaki mevcut otoritelerle uyum içinde olduğunu gösterir.¹⁵⁶ İbn Mücahid'in ifadesine göre, İbn Muhaysın'ın Arapça'nın temelini atıp kaidelerini koyduğu için bununla övünmek istiyordu. O, Mekkelilerin icmama muhalif olarak nahiv imamlarının görüşüne göre kıraatlerde tercihler yapmıştır. Bu sebepten dolayı Müslümanlar onun kırâatından yüz çevirip, İbn Kesîr'in kıraatı etrafında toplanmış ve ona tabi olmuşlardır".¹⁵⁷

Sonuç olarak, İbn Kesîr güzel okuma tarzı, estetik özellikleri ve dini yaşantısıyla öne çıkmış, bu da Mekkeliler ve diğer Müslümanlar tarafından tercih edilmesine sebep olmuştur. Kaynaklar, İbn Kesîr kıraati'nin tespitinde genellikle Bezzî ve Kunbül'ün rivayetlerini esas almışlarsa da bu rivayetlerin temellerini oluşturmaları açısından Şibl b. Abbâd ve Ma'rûf b.

¹⁵² Arthur Jeffery, *Mukaddimetân fi Ulumi'l-Kur'an*, (Kahire 1954), 84-92.

¹⁵³ Musa Cârullah, *Tarihu'l-Kur'an ve'l-Mesâhif*. 1323/1905,11.

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 5/322.

¹⁵⁵ Abdulvahhab Hammura, *el-Kıraat ve'l-Lehecât*, (Kahire 1368/1948), 216.

¹⁵⁶ Sehâvi, *Cemal'ul-Kurra ve Kemalu'l- İkra*. (Kahire 1987), 446.

¹⁵⁷ Sehâvi, *Cemal'ul-Kurra ve Kemalu'l- İkra*. (Kahire 1987), 448.

Mücâhid يَطَّهَّرُونَ okurken İbn Kesîr يَطَّهَّرُونَ diye okumaktadır.¹⁶⁰ Aynı şekilde yine bu sürenin 184. âyetinde Mücâhid يَطَّهَّرُونَ okumakta İbn Kesîr diğer kurrâ gibi يُطَيِّفُونَهُ olarak kıraat etmektedir. Buna göre onun kıraati'nin Abdullah b. Abbas veya Übey b. Kâ'b'ın kıraati ile sınırlı olduğunu düşünmenin bir dayanağı yoktur. Ancak Enderâbî 'nin değerlendirmesine göre İbn Kesîr'in kıraatinde esas olan, kendi re'yi ve kıyas yoluyla tespitler yapmadan rivayet ve isnaddır.¹⁶¹ Bu esas göz önünde bulundurulduğunda hocalarından aldığı farklı okuyuşlar arasında tercih yaparak kıraatini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

İbn Ebû Dâvûd'un tespitleri doğru ise İbn Kesîr'in kıraatinde Mekke Mushaf'ı ile uyuşmayan noktalar da vardır. Nisâ sûresinin 171. âyetinde yer alan رُسُلِهِ kelimesi adı geçen Mushaf'ta رُسُلِهِ şeklinde yazılmış olduğu halde İbn Kesîr diğer kurrâ gibi bu kelimeyi رُسُلِهِ okumuş, Muhammed sûresinin 18. âyetindeki أَنْ تَأْتِيَهُمْ ibaresi de yine Mekke Mushaf'ında أَنْ تَأْتِيَهُمْ şeklinde yazılı olmasına rağmen Basra ve Medine Mushaf'larına uyarak أَنْ تَأْتِيَهُمْ diye okumayı tercih etmiştir.¹⁶² İbn Kesîr'in kıraatleri, onun öğrencileri ve râvileri aracılığıyla günümüze ulaşan önemli kıraat geleneğine aittir. Kunbül ve Bezzî, İbn Kesîr'in kıraatını nakletmiş önemli râvîlerdir.

Kunbül, Muhammed b. Abdurrahman b. Halid b. Muhammed el-Mahzûmî olarak bilinir. Mekke doğumlu olan Kunbül, Hicâz bölgesindeki kıraat âlimlerinin önde gelenlerindedir. Ahmed b. Muhammed b. Avn-ı Nebâl'den Kur'an'ı öğrenmiş ve Mekke'de kıraat imamı olarak büyük bir vazife üstlenmiştir. İbn Kesîr'in kıraatlarını rivayet etmiş ve öğrencilere aktarmıştır.¹⁶³ İmam Kunbül'ün, kendi döneminde öğrencilerine Allah'ın kelamını öğretmek ve öğrencilerini yetiştirmek adına büyük bir hizmette bulunduğu bilinmektedir. Kunbül'ün Mekke'de kıraat işlerine yetkili ve ehil bir kişi olarak seçilmesi, onun ilmi faziletleri ve ahlaki yüksekliği ile tanınmasından kaynaklanmıştır.¹⁶⁴

Bezzî'nin tam ismi; Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Kasem b. Nâfi' b. Ebû Bezzî'dir. Mekke kıraat imamlarından biri olup, Mescid-i Haram'ın müezzini ve bilgili bir alimdir. İbn Kesîr'in kıraatlarını imam Bezzî nakletmiştir. O da kendi döneminde önemli bir kıraat otoritesi olarak bilinir ve öğrencilere Allah'ın kelamını öğretme konusunda hizmet etmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*. 163.

¹⁶¹ Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn*, (Beyrut 1407/1986), 65.

¹⁶² İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*. 47-49.

¹⁶³ Abdülfettâh el-Kâdi, *el-Budurü'z-zahire fi'l-Kırâ'âtü'l-Aşr'l-Mütevâtira min Tarikiyyi's-Şatbiyye ve'd-Dürre*. 6.

¹⁶⁴ Bedreddin ez-Zerkeşî, *El-Burhân fi ulümü'l Kur'an*. 1/327.

¹⁶⁵ Muhammed Abdülazim ZÜRKÂNÎ, *Menâhil-ül-irfan fi Ulumi-l Kur'an*. 1/45.

İki kıraat imamın da İbn Kesîr'in kırâatlarını nakletmeleri, İbn Kesîr'in kırâatının Hicâz bölgesinde geniş bir kabul gördüğünü ve bu kıraat geleneğinin aktarıldığını göstermektedir. kıraat geleneği, öğrencilerin hocalarından aldıkları bilgileri kendi dönemlerindeki öğrencilere aktarmalarını içerir, böylece bu kıraatler nesilden nesile ulaşmıştır. Bir metnin kaynağına dayandırılması bu metni ileten kişiler aracılığıyla güvenilirliğinin sağlanması anlamına gelir.

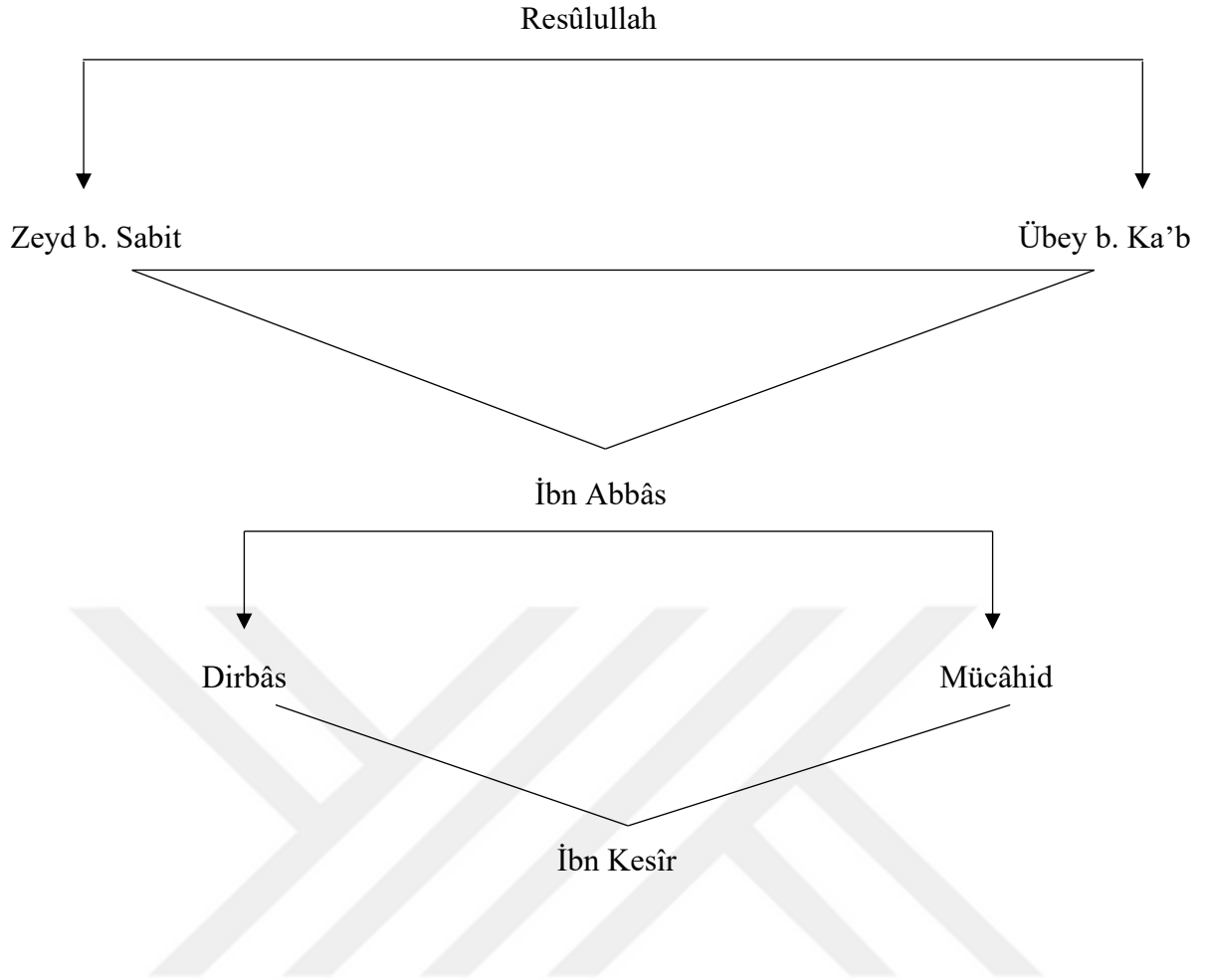
İslam literatüründe, hadislerin doğruluğunu değerlendirmek için isnad zincirinin sağlam olması büyük önem taşır. Bu tür zincirler, hadis alimleri tarafından dikkatlice incelenir ve değerlendirilir. Bu özel isnad zinciri, İbn Kesîr'in Hz. Peygamber'e kadar olan kıraatini güvenilir kılan bir zincirdir.

1.6. İbn Kesîr Kıraati'nin İsnad Zinciri

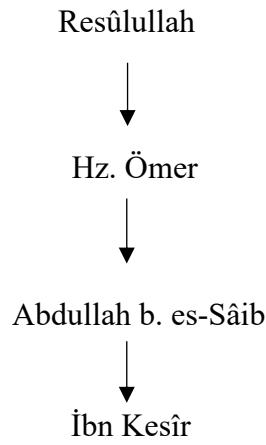
İbn Kesîr kıraatının isnad zincirine baktığımızda, bunun çeşitli şekillerde Hz. Peygamber'e kadar ulaştığını görürüz ki bu isnad zinciri şöyledir:

İbn Kesîr, Dirbâs ve Mücahid'den, bunlar, İbn Abbas'dan, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit ve Übey b. Kâ'b'dan, bunlar da Resûlullah'dan Kur'an okumuşlardır. İbn Kesîr'in Hz. Peygamber'e kadar ulaşan en meşhur kıraat zinciri budur.¹⁶⁶

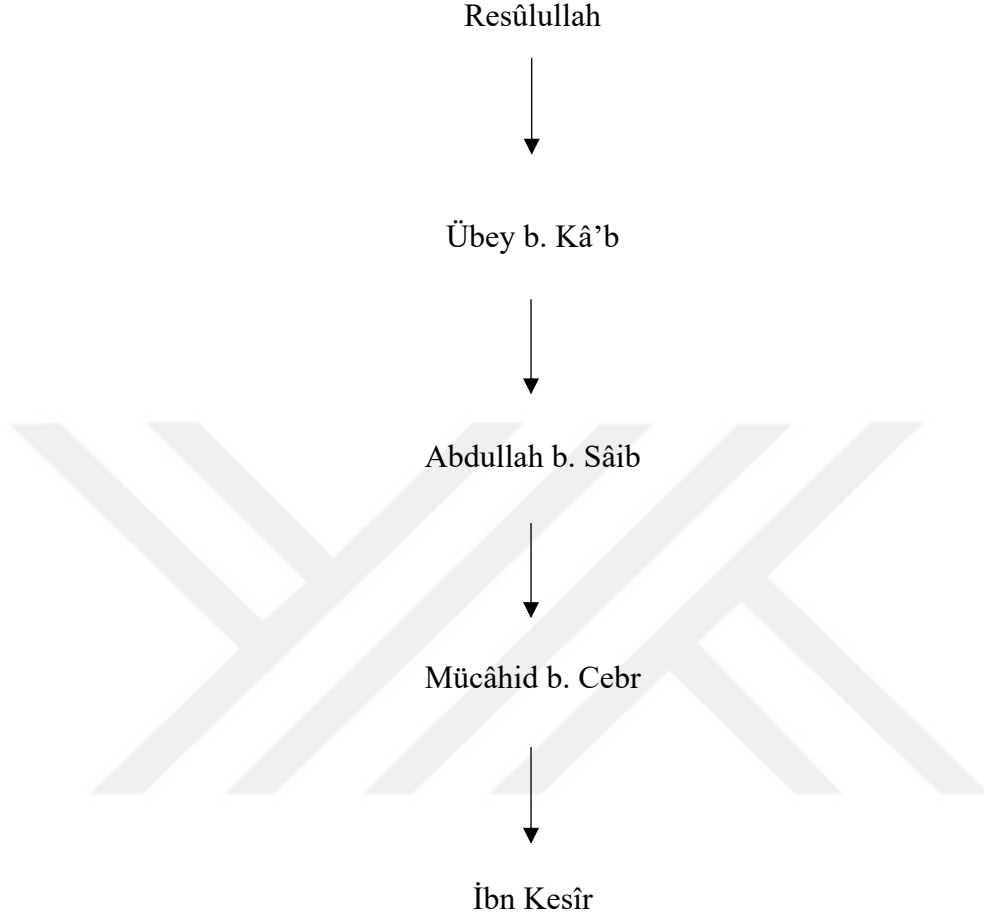
¹⁶⁶ İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'a*. 65. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *Cevamiu's-Sire ve Hamsi Resâil Uhrâ*, 269.

İbn Kesîr'in, Ömer b. Hattâb kanalıyla Rasûlullah'a ulaşan bir isnad zinciri daha vardır. Buna göre, İbn Kesîr, Abdullah b. Sâib' den, Abdullah da Ömer b. Hattâb'dan, Hz. Ömer'de Resûlullah'dan Kur'an okumuştur.

İbn Kesîr'in, Mücahid'den, Mücahid'in de Abdullah b. Sâib'den Kur'an okuduğu rivayet edilmektedir.¹⁶⁷

Zikredilen bilgiler , İbn Kesîr kıraati'nin muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e kadar ulaştığının delilidir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Zehebî, *A'lam*, 5/318.

¹⁶⁸ İbn Muhaysın, *el-Kıraat ve Eseruha*,1/58.

İBN MUHAYSİN KIRAATI

2.1. İbn Muhaysın'ın Kıraat İlmindeki Konumu

İbn Muhaysın deyince akla ilk gelen konulardan biri Şâz kıraat konusudur, İbn Muhaysın her ne kadar Arap dili gramer ve hadis gibi konularda ünlü olmuş olsa da kıraat açısından özellikle kıraat imamları tarafında belirtilen on dört kıraat imamı içinde yer almış özellikle şâz kıraat kavramı ile meşhur olmuş bir kıraat alimidir. Bu yüzden bu konuda bilgi verme gereği duymaktayız.

Önceden kıraat eserlerinde karmaşık bir biçimde bulunan şâz kıraatleri düzenleyerek sistematik bir şekilde bir araya getirme konusunda ilk adımı atan kişi olarak kabul edilen İbnü'l-Cezerî “Nihâyetü'l-berere” adlı eserinde, şâz kıraat ile tanınan Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, A'meş ve Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'yi (ö. 202/818) kıraat-i aşereye ekleyerek on dört kıraat'in teşkil edilmesinin yolunu açtığı belirtilmiştir.¹⁶⁹ Aslında birçok âlimin şâz kıraatleri rivayet ettiği bilinmekle birlikte, Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, A'meş ve Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'nin bu denli öne çıkmasının bazı sebepler olduğu öne sürülmüştür. Bu sebepleri kısaca aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

a) Bu kıraatleri aktaran râviler, her bir kıraatın muttasıl bir senedle ulaştığı ve her birinin muttasıl bir tariki olduğu açık bir zincir senedi ile bağlamaktadır.

b) Aşere'de olduğu gibi, burada da her bir imamın iki râvisi bulunmaktadır. İbn Muhaysın'ın râvileri Bezzî (ö. 250/864) ve İbn Şenebûz, A'meş'in râvileri Muttavvi'î (ö. 270/884-371/982) ve eş-Şenebûzî (ö. 300/913-388/988) Hasan-ı Basrî'nin râvileri Belhî (ö. 190/806) ve Dûrî. Yahyâ el-Yezîdî'nin râvileri ise Süleyman b. el-Hakem (ö. 235/850) ile Ahmed b. Ferah (ö. 303/916) olarak ikişer kişidir.¹⁷⁰

c) Bu dört kurrânın usûl ve ferş açısından kıraat aktarım yöntemi, aşere ile aynıdır. Her iki kıraat türünün de usûl ve ferş farklılıkları, Kur'ân'ın başından sonuna kadar rivayet

¹⁶⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 9. Kılıç, *Kıraat-Tefsîr İlişkisi*, 78; Gökdemir, *Osmanlı Kıraat Eğitimi*. 72.

¹⁷⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 10 Birışık, *Kıraat, (DİA)*, 25/430.

edilmiştir.¹⁷¹ Ayrıca, Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın ve A'meş'in kıraatlerinin toplandığı bazı eserlerin varlığı, bu imamların diğerlerine göre daha fazla öne çıkmalarını sağlamaktadır.¹⁷²

Burada "Kıraat-i aşere" olarak adlandırılan on farklı kıraat tarzına ilave edilen dört kıraat'in çoğunlukla sahih kıraatler ile uyumlu olduğu, ancak bazılarının muhalif olduğu belirtilmektedir. Bu dört kıraat'in toplamında, sahih kıraatlere aykırı altıyüz küsur rivayet bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak, geri kalan rivayetlerin en azından bir sahih kıraat imamıyla uyumlu olduğu belirtilmektedir.

Bu durumda, bu dört kıraatin şâz (nadir veya muhalif) olarak nitelendirilmesinin nedeni, tariklerinin tek veya nadir bulunması gibi sebepler olabilir. Ancak, bu kıraatlerin her birinin ayrı ayrı şâz olduğu anlamına gelmemektedir.¹⁷³ Bu sebeple, "aşereye ilave edilenle" bu kıraatlerin on ana kıraat sistemine eklenmiş olduğu ve genelde onlarla uyumlu oldukları, ancak bazı istisnai durumların bulunduğu ifade edilmektedir.

Şâz terimi, Kur'an'ın asıl kıraatlerin'den sapma olarak nitelendirilen okuma tarzlarını ifade eder. Bu ifadeleri alimler şöyle tanımlamıştır. Kıraat ilminde sıhhat şartlarından en az birini taşımayan kıraat'e şâz kıraat denilmiştir.¹⁷⁴

2.2. İbn Muhaysın'ın İlmî Şahsiyeti

Ebû Hafs Ömer b. Abdîrrahman b. Muhaysın es-Sehmî'dir. Mekke kıraat imamlarından, İbn Kesîr ile Mekke ekolünde şöhret bulmuş güvenilir bir kıraat imamıdır. Ayrıca Mekke'de kıraat ve Arap dili konusunda çok güçlü bir ilme sahiptir.¹⁷⁵ O beni sehmî kolundan olduğu için sehmî, Kureyşî ve Mekkî nispetiyle anılmıştır.¹⁷⁶ İbn Muhaysın, İslam tarihinde önemli bir Kur'an alimi olarak bilinir. İbn Muhaysın, kıraat tahsilini çeşitli hocalarından ve alimlerden almış ve kendisi de birçok tâlebe yetiştirmiştir. Hocaları arasında Mücâhid b. Cebr, Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı Dirbâs ve Saîd b. Cübeyr gibi tanınmış isimler bulunmaktadır. İbn Muhaysın, özellikle kıraat alanındaki bilgisiyle tanınmış ve bu konuda öğrencilerine öncülük etmiştir. Hocalarından Dirbâs'ın, Kur'an ve Arap dili konusunda ondan

¹⁷¹ Kureşî, *el-Kırââtü's-şâzze*, 27-29.

¹⁷² Bunların başında el-Ehvâzî'nin kaleme aldığı; *Müfredetü'l-Hasan-i'l-Basrî*, ile *Müfredetü İbn Muhaysın* gelmektedir.

¹⁷³ Abdullah Akyüz, Muhammed b. Mahmud'un ; *Nihâyetü Kıraati Çalışmakiyeti Hâfizi'l-Kur'an*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 39.

¹⁷⁴ Soner, Gündüzöz. (ŞÂZ), (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2010, İstanbul), 38/384.

¹⁷⁵ İbn ZENCELE, *Hüccetu'l-Kıraât*. (Thk. Said Afgâni, Beyrut, 1984). 67-68.

¹⁷⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrai'l-Kibar Ale't-Tabakat ve'l-A'sar*, 1/222. İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye Fi Tabakati'lKurra*, 2/167.

daha bilgili birini görmediğini ifade etmesi, İbn Muhaysın'ın alanında ne kadar yetkin bir alim olduğunu göstermektedir.¹⁷⁷

İbn Muhaysın'ın kıraat ilmindeki yeri hakkında çeşitli görüşler zikredilmiş ve bu konuda bazı tartışmalar yaşanmıştır. İbn Mücahid'e göre, İbn Muhaysın, her ne kadar kıraat konusuna önem vermiş biri olsa da çevresi onun okuyuşuna uymamıştır. Özellikle Mekke'de İbn Kesîr'in kıraati üzerinde meydana gelen icmâ, İbn Muhaysın'ın kıraati üzerinde gerçekleşmemiştir. Arap dilindeki mükemmelliği, kıraat konusundaki ehliyeti ve İbn Kesîr ile Mekke kârisi olarak ün kazanmasına rağmen, yedi, sekiz ve on kıraat ile ilgili olarak yazılan pek çok eserlerde İbn Muhaysın'ın kıraati tercih edilmemiştir.¹⁷⁸ Bu, onun kıraatının geniş kabul görmediğini ve öğrencileri arasında yaygın olarak benimsenmediğini göstermektedir. İbn Muhaysın'ın kıraati konusundaki tartışmalara örnek olarak, Enderâb'nin (ö. 470/1077) “*el-İzâh*” adlı eserini verebiliriz. Bu eserde, Halef b. Hişâm'ın yerine on imamın dördüncüsü olarak ilk defa İbn Muhaysın'e yer verilmiştir. Ancak, bu tür kayıtların İbn Muhaysın'ın kıraati'nin genel kabul görmesine yetmediği belirtilmiştir.¹⁷⁹

İbnü'l-Cezerî, “*Nihâyetü'l-berere*” adlı eserinde şâz kıraat ile kurrâlardan şöhret bulan Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, A'meş ve Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'yi (ö. 202/818) kıraat-i aşereye ekleyerek on dört kıraat'in teşkil edilmesinin yolunu açtığı bildirilmektedir.¹⁸⁰ Böylece yukarıda bahsi geçen birinci grubun bu dört isimden oluştuğunu belirtmek gerekir.¹⁸¹ Esasen şâz kıraat rivayet eden pek çok âlim bulunmaktadır, ancak bu dört kıraat imamının bu denli öne çıkmasının bazı nedenlerinin olduğu kaydedilmektedir.

İbn Muhaysın, on dört kıraat içinde on birinci imam olarak kabul edilmiştir. İbnü'l-Cündî'nin eseri “*Bustânü'l-hüdât fi'htilâfi'l-e'immeti ve'r-ruvât'ta*” bu bilgi yer almaktadır. Ayrıca, İbn Muhaysın'ın on dördü kıraat sistemi içinde on birinci kıraat imam olarak kabul eden ilk müellifin İbnü'l-Kabâkabî olduğu belirtilmiştir. “*İthâf fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate aşer*” adlı kitapta İbn Muhaysın'ın on dördüncü imam olarak yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁸² Bu görüşü Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî ve Ahmed b. Muhammed el-Bennâ da onaylamıştır. Her iki müellif de on dört imamın kıraatine yer verdiği eserlerinde İbn

¹⁷⁷ Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, 36. Beyrut. 1983.

¹⁷⁸ Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn* 28. (Beyrut 1405)/1985.

¹⁷⁹ Tayyar. Altıkulaç, *İbn Muhaysın*. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), 20/209-210.

¹⁸⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 9. Kılıç, *Kıraat-Tefsîr İlişkisi*, 78. Ahmet, Gökdemir, *Osmanlı Kıraat Eğitimi*, 72.

¹⁸¹ İleride sınırlandırma bahsinde de ifade edileceği üzere belirli dönemlerde yapılan kıraatleri sınırlandırma faaliyetlerinin etkisini bu konuda da hissetmek mümkündür. Zira ilk dönem sınırlandırma işlemi İbn Mücâhid ile birlikte yedi kıraat'in dışında kalanlar şâz addedilirken; İbnü'l-Cezerî'nin girişimiyle artık on kıraat'in dışında kalanlar şâz sayılmıştır. Sadedinde bulunduğumuz dört imamın kıraati de bu işlemde nasibi olarak tarihi süreçte genellikle şâz diye tesmiye edilip gayr-i sahih kategorisindeki yerini almıştır. Bkz. Abdu-l Ali Mes'ûl, *el-Kırââtu's-şâzze*, 59.

¹⁸² Kastallânî, *Letâ'ifu'l-İşârât*, Kahire 1392/1972, 1/91.

Muhaysın'ı on birinci imam olarak anmışlardır. Bennâ'nın mukaddimesinde, aşere dışındaki kıraatlerin şâz (sapma) olarak kabul edildiği ve genel olarak bunların okunmasının haram olduğu ifade edilmiştir. Ancak, Bennâ bazı şer'î ve edebî meseleleri incelemek amacıyla bu kıraatlerin okunabileceğini ve yazılabileceğini belirtmiştir. İbn Muhaysın'ın kıraati için Zehebî'nin de “şâz” terimini kullandığı ifade edilmiştir.¹⁸³

Ayrıca İbn Muhaysın'ın Bezzî, İbn Şenebûz, A'meş'in Muttavvi'î Hasan-ı Basrî'nin Belhî ve Dûrî, Yahyâ el-Yezîdî'nin ise Süleyman b. el-Hakem ile Ahmed b. Ferah olmak üzere her bir imamın ikişer râvileri bulunduğu ifade edilmiştir. Bu da gösteriyor ki her imamın kıraatleri belirli râviler aracılığıyla günümüze kadar aktarılmıştır. Bu imamlardan Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın ve A'meş'in kıraatlerinin toplandığı bazı eserlerin varlığı da bu imamların diğerlerine göre daha çok ön plana çıkmalarını sağlamamıştır.¹⁸⁴

İbn Mücahid, “İbn Muhaysın kıraâtını Arap dili mezheplerinden birine uygun olarak belirlemiş, bölge halkının üzerinde icma ettiği kıraâtların dışında kalmıştır. Haliyle insanlar onun kıraâtını okumaktan vazgeçmiş, İbn Kesîr'in kıraatı üzerinde icma etmişlerdir” demiştir.¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî ise O'nun kıraatini “*Mübhic*” ve “*Ravda*” isimli eserlerde mevcut olduğunu, Kur'an'ı bu kıraât ile okuduğunu, İbn Muhaysın kıraatının Mushaf'ın hattına uygun olsaydı meşhur kıraatler arasında zikredeceğini söylemiştir.

Kıraat imamlarının kendi okuma tarzlarını oluştururken sahabe ve tâbiîn edindikleri bilgi ve talimin etkisini bizlere aktarmış ve kıraat imamlarını yetiştirerek, kıraat ilminin gelişimine katkı sağlamıştır. Her kıraat imamı, kendi okuma tarzını belirlerken öğrenme süreci, metodoloji ve öğretmenlerinden etkilenmiştir. Kıraat imamları arasındaki çeşitlilik, kıraat imamlarının bilgi transferinde farklılıklara yol açmıştır. Kıraat imamları, kendi okuma tarzlarını oluştururken geçmiş nesillerden gelen güvenilir bilgileri temel almış ve isnadı ön planda tutmuşlardır.¹⁸⁶

Dil kuralları ve rivayet esas alınırken, bazı imamlar dilbilgisi kurallarından saparak bazı sıhhat olmayan tercihlerde bulunmuş, ancak bu tercihler geniş kabul görmemiş veya eleştirilmiştir. Bu imamlarda biri ise şâz kıraatler ile öne çıkmış olan on dört kıraat imamından biri olan Ebû Hafs Ömer b. Abdirrahman b. Muhaysın es-Sehmîdir.

¹⁸³ Mehmet Maşuk ACAR, *Kıraat İlminde Şâz Olgusu*. 55-57. İstanbul/ 2022.

¹⁸⁴ El-Ehvâz *Müfredetü'l-Hasan-i'l-Basrî* ile *Müfredetü İbn Muhaysın*. Ayrıca Sıbtu'l-Hayyât'ın *Mübhic*, Kastallânî'nin, *Letâifü'l-işârât*. İbnü'l-Cezerî'nin, *Nihâyetü'l-berere*. Kabâkîbî'nin, *Mecme'ü's-sürûr ve İdâhu'r-rumûz* ve Dimyâtî'nin *İthâfî'l-fudalâi'l-beşer*, adlı eserlerinin hususen burada zikredilmeleri gerekir.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n Nihâye*, 2/167.

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/8-9. Tayyar Altıkulaç, *İbn Muhaysın*, (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) 20/209-210. Temel, *Erken Dönem Dilbilimsel Tefsîrlerde Kıraat Anlayışı*, 117.

2.3. İbn Muhaysin Kıraati'nin Hususiyeti

İbn Muhaysin'ın kıraati, Mushaf'ın orijinal yazımına uymayan unsurlar içerdiği için eleştirilmektedir. Bu konudaki bir eleştiriye odaklanan Hasan b. Ali el-Ahvâzî'nin “*Rivâyetü'l-Haseni'l-Başrî ve Ebî 'Abdillâh Muḥammed b. Muḥaysin es-Sehmi*” (*Kırâ'atü'l-Haseni'l-Başrî ve Ya'kûb*)” adıyla bir risâle yazmış olup bir nüshası Kudüs'te Mescid-i Aksâ kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak, risâlenin farklı kaynaklarda farklı isimlerle anılması ve islam dünyasında meşhur olmaması gibi nedenler, konunun karmaşıklığını artırmaktadır.

İbn Muhaysin kıraatının meşhur kıraatler arasında yer alamamasının nedenlerini kısaca şöyle bahsedebiliriz.

Şâz kıraat, senedi sahih ve güvenilir olmayan kıraatlere denir.¹⁸⁷ diğ er bir ifade ile Şâz kıraat, mütevâtir kıraatlere özgü üç şarttan birisi eksik olan kıratlardır.¹⁸⁸ Şâz kıraatler genel olarak iki kısma ayrılır.

a) Sahabenin ittifakına dayanan, fakat tevâtür derecesine çıkamayan kıraatlerdir. Bunlar âhad kıraat mesabesinde dir. Bu diğ er kıraatlerde meşhur olan ve meşhur olmayan şâz kıraatler diye ikiye ayrılmıştır. Bu gibi kıraatlere itibar edilmemiştir.¹⁸⁹

b) Gramer yönünden tashih tekliflerinden ibaret olan ve hiçbir dini esasa dayanmayan şâz kıratlardır. Bu gibi kıraatlere da itibar yoktur.¹⁹⁰

Buna örnek olarak şu Ayet-i vermemiz uygun olur. ¹⁹¹ فَالْيَوْمَ نُتَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً. kısmını ¹⁹² فَالْيَوْمَ نُتَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً bu şekilde okumasıdır.

Risâlenin isimlendirme tutarsızlıkları ve Kudüs'teki Mescid-i Aksâ kütüphanesi'nde bulunan nüshaların farklı adlarla anılması gibi unsurlar, bu konudaki anlaşıla bilirligi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, İbn Muhaysin'ın kıraati'nin Mushaf'ın hattına aykırı unsurlar içerip içermediği iddiaları, belirli nüshalar ve kaynaklar üzerinden incelenerek daha detaylı bir akademik açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.

¹⁸⁷ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 213.

¹⁸⁸ Zerkeşi, *Burhan*, 1/331.

¹⁸⁹ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 89.

¹⁹⁰ Süyütî, *İtkân*, 1/78. Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 90.

¹⁹¹ Yunus 11/92.

¹⁹² Muhammed Abdül-Azîm ez-Zürkânî, *Menâhil*, 1/237.

3.1. Dört Şâz Kıraat İmamı

Dört kıraat imamının “şâz” olarak adlandırılan okuyuşları, bazılarının sahih kıraatlere uygun olmasına rağmen, bu adlandırmanın temel nedeni, ilgili imamlardan nakledilen kıraat rivayetlerinin, meşhur kıraat kriterlerini içermeyen okuyuşları da içermesidir. Bu durum, ilgili kıraatlerin, güvenilir nakil zinciri, dilin doğru kullanımı ve önceki mushaflarla uyumluluk gibi meşhur kıraat kriterlerine uymamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, “şâz” terimi, sahih kıraatlere uymayan okuyuşları ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁹³

Bir örnek vermek gerekirse, Yasin suresinde geçen “يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ”¹⁹⁴ ifadesinin şâz kıraat imamları tarafından “يَا حَسْرَةَ الْعِبَادِ” şeklinde okunduğu rivayet edilmektedir.¹⁹⁵ Mushaf’ taki yazıya “عَلَى” lafzının düşürülmesiyle muhalif olup üç kriterden birini taşımadığı görülen bu okuyuşun dört imamın kıraati için bahse konu edilen şâz olma sebeplerinden birini karşıladığı görülmektedir.¹⁹⁶

Keza Yunus suresinde geçen “وَلَا أَدْرِيكُمْ”¹⁹⁷ ifadesini de “وَلَا أَدْرَأْتَكُمْ” (velâ edra’tukum) şeklinde;¹⁹⁸ eş-Şenebûzî’nin ise “وَلَا تَنْزَرْتَكُمْ” (ve li enzartukum) formunda okuduğu nakledilmektedir.

Mevzu bahis dört kıraat imamının üç kriterine uygun¹⁹⁹ okuyuşları için birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

1. Hasan-ı Basrî’nin “عَبْرَ مُضَارٍ وَصِيَّةٍ”²⁰⁰ ifadesini “عَبْرَ مُضَارٍ وَصِيَّةٍ” şeklinde izafetle okuduğu nakledilmektedir.²⁰¹ Keza Âl-i İmrân suresinde geçen “مَنْزِلِينَ”²⁰² kelimesi Hasan-ı Basrî

¹⁹³ Bayram Demircigil, *Hasan-ı Basrî Kıraati ve Kur’an Tefsîrine Katkısı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016), 67-68.

¹⁹⁴ Yâsîn 36/30.

¹⁹⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî ‘l-Kur’ân*, 125.

¹⁹⁶ Mehmet Maşuk ACAR, *Kıraat İlminde Şâz Olgusu*, 199 (Doktora Çalışması İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), İstanbul.

¹⁹⁷ Yûnus 10/16.

¹⁹⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî ‘l-Kur’ân*, 61. Kirmânî, *Şevâzî ‘l-Kirâât*, 224. Dimyâtî, *İthâf*, 310.

¹⁹⁹ Şunu belirtmek gerekir ki çalışmamız, sınırlılıkları sebebiyle sened gibi çok geniş teferruatları kapsamamaktadır. Senedin detaylı analizinin ayrı bir çalışmayla ortaya konabileceğini ifade etmek gerekir. Dört kıraatin malum senetlerinin mevcut olmasından dolayı buradaki örnekler sadece diğer iki kriteri gözetilerek verilmiştir. Bu dört kıraat’ in senetlerinin hususen zikredildiği eserler hakkında daha geniş bir esere bakabilirsiniz.

²⁰⁰ Nisâ, 4/12.

²⁰¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî ‘l-Kur’ân*, 31. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/486. Kirmânî, *Şevâzî ‘l-Kirâât*, 131.

²⁰² Âl-i İmrân 2/124.

tarafından “مُنزِلِينَ” şeklinde okunmaktadır.²⁰³ Yine onun tarafından Mâide suresindeki “وَأَرْجُلَكُمْ”²⁰⁴ kelimesi “وَأَرْجُلُكُمْ” şeklinde ötreli okunduğu bildirilmektedir.²⁰⁵

2. Kur’ân’ın tümünde geçen “رَجْرًا”²⁰⁶ kelimeleri İbn Muhaysın tarafından “رَجْرًا” (râ harfinin ötresi) şeklinde okunmaktadır.²⁰⁷ Yine En’âm suresinde geçen “وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ”²⁰⁸ ifadesi onun tarafından “وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” şeklinde ötreli okunmaktadır.²⁰⁹
3. Hûd suresinde geçen “مَجْرِمًا وَمُؤْسِمًا”²¹⁰ ifadelerinin A‘meş’ten rivayeten Mutavvî’ nin “مَجْرِمًا وَمُؤْسِمًا” şeklinde imaleli ve baştaki mîm harflerinin fethasıyla okuduğu aktarılmaktadır.²¹¹ Yine onun, Mâide suresinde geçen “مُحْصِنِينَ”²¹² ifadesini “مُحْصِنِينَ” (sâd harfinin fethası) şeklinde okuduğu nakledilir.²¹³
4. Âl-i İmrân suresinde geçen “كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ”²¹⁴ cümlesinin Yezîdî tarafından “كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ” (zâikâ kelimesinin tenvini, *mevt* kelimesinin fethasıyla) okunduğu nakledilmektedir.²¹⁵

Dört kıraat imamının “şâz” olarak adlandırılan kıraat vecihlerinin, isnad açısından güvenilir ve resmî Mushaf ile Arap diline uygun olduğu görülmüştür. Nitekim böyle olmasaydı söz konusu imamlardan nakledilen kıraatler arasında üç kriteri sağlayanların makbul çerçevesinde değerlendirilmeleri gerekecekti. Fakat bilindiği üzere çoğunlukla reddedilmeyi gerektirecek şekilde (merdud sınıfına dahilmiş gibi) bir anlam yüklenen şâz tabiriyle tesmiye edilmektedirler.²¹⁶

²⁰³ Dimyâtî, *İthâf*, 228. İzmirî, *Nûru’l-i’lâm*, 168.

²⁰⁴ Mâide 5/6.

²⁰⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 37.

²⁰⁶ Bakara, 2/59.

²⁰⁷ Kabâkîbî, *İdâhu’r-Rumûz*, 272.

²⁰⁸ En’âm, 6/96.

²⁰⁹ Kabâkîbî, *İdâhu’r-Rumûz*, 380.

²¹⁰ Hûd, 11/41.

²¹¹ Dimyâtî, *İthâf*, 321, Sıbtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, 538.

²¹² Mâide, 5/5.

²¹³ Sıbtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, 438.

²¹⁴ Âl-i İmrân, 3/185.

²¹⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 30. (Başka eserlerde bu kıraatin A‘meş’ten rivayeten Mutavvî’ye nispet edildiği görülmektedir). Mesela bkz. Dimyâtî, *İthâf*, 233. Kabâkîbî, *İdâhu’r-Rumûz*, 334. İzmirî, *Nûru’l-i’lâm*, 130.

²¹⁶ Mehmet Maşuk ACAR, *Kıraat İlminde Şâz Olgusu*, 200-202

3.2. İbn Muhaysın'ın Şâz Okuyuşu Üzerine Örnekler

1. İdgâm uygulamalarında ifrata gidilmiştir. Meselâ kelimelerinin ²¹⁷ اتَّبُوا ثَلَاثَةَ okunuşunda birinci “tâ” ikinci “tâ”ya idgâm edilerek اتَّبُوا ثَلَاثَةَ، sözünde ise birinci ²¹⁸ عَنِ الْأَثَالِ “nûn” “lâm”a idgam edilerek علنال şeklinde bir kıraat tercih edilmiştir.²¹⁹

2. ²²⁰ وَاَتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ، ²²¹ يَهْدِي الْقَرْيَةَ، هذه الشجرة ← هذي الشجرة gibi örneklerde görülen إْحْدَى kelimesindeki hemzenin harekesi bir önceki harfe nakledilerek şu şekilde okunmuştur.²²² يَهْدِي الْقَرْيَةَ، وَاَتَيْتُمْ إِحْدَى.

3. Harf-i ta‘riften önce gelen هذه işaret ismindeki ikinci “hâ” “yâ”ya tebdil edilmiş ve vasıl durumunda okuyuş -iki sâkinin yan yana bulunmasından dolayı- bu “yâ”nın da hazfiyle olmuştur: هذه القرية ← هذي القرية، هذه الشجرة ← هذي الشجرة gibi.

İbn Muhaysın'ın biyografisi konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. İbn Hibbân, onun güvenilir bir kişi olduğunu açıklamış ve hadislerini kabul etmekte sakınca görmemiştir. Ancak, İbnü'l-Cezerî, İbn Muhaysın'ı güvenilir bir kaynak olarak görmemekte ve bu konuda farklı bir değerlendirme de bulunmuştur.

İbn Muhaysın'ın rivayet ettiği hadislerden biri, sahih hadis kitaplarında yer almıştır.²²³ Bu tür ihtilaflar, İslam alimlerinin hadis rivayetleri konusundaki titizliklerini göstermektedir. İbn Muhaysın'ın biyografisi üzerinde yapılan bu değerlendirmeler, İslam dünyasındaki hadis eleştirisinin karmaşıklığını ve farklı görüşleri yansıtmaktadır.²²⁴

3.3 İbn Muhaysın'ın Kıraat İsnâdi

İbn Muhaysın'ın öğrencileri arasında Şibl b. Abbâd, Ebû Amr b. Alâ, Îsâ b. Ömer el-Kârî gibi önemli şahsiyetler yer almaktadır. Ayrıca, İbn Muhaysın'ın, kıraat öğrenirken Abdullah b. Müemmel, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, İshak b. Hâzım, İbn Cüreyc ve Hüşeym b. Beşîr gibi bilinen hadis alimlerinden de rivayetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca İbn Muhaysın'ın biyografisini incelerken ismini Muhammed olarak zikreden Ahmed Pâketçî,

²¹⁷ Nisâ 4/171.

²¹⁸ Enfâl 8/1

²¹⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fî şevâzî 'l-Kur'ân*, Dârülhicre/1934, 29.

²²⁰ Nisâ 4/20.

²²¹ Enfâl 8/7.

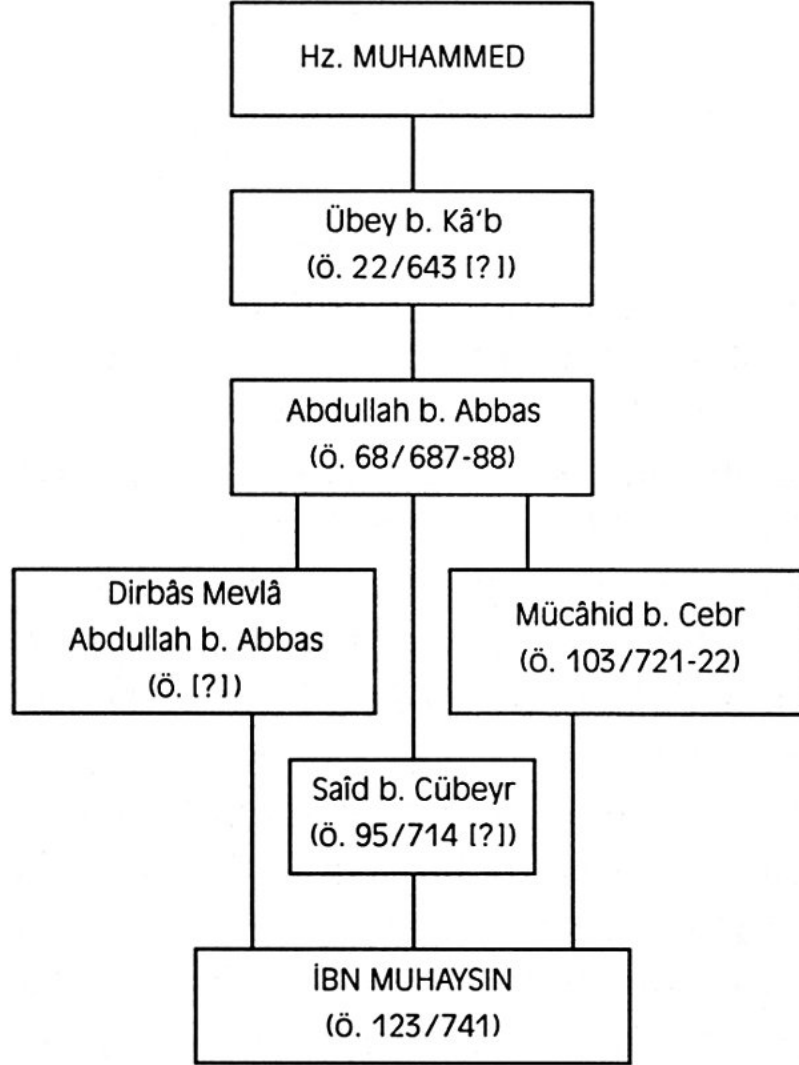
²²² Bennâ, *İthâfî fużalâ 'i'l-beşer*, 2/76.

²²³ Zehebî, *Mizânü 'l-i'tidâl fî naķdi'r-ricâl*, 3/ 212.

²²⁴ Tayyar. Altıkulaç, *İbn Muhaysın*.

onun rivayet ettiği hadisın senedinde geçen Ebû Hafs Ömer b. Abdurrahman b. Muhaysın es-Sehmî ile Mekke kârii İbn Muhaysın'ın aynı kişi olmadığını zannetmiştir.²²⁵

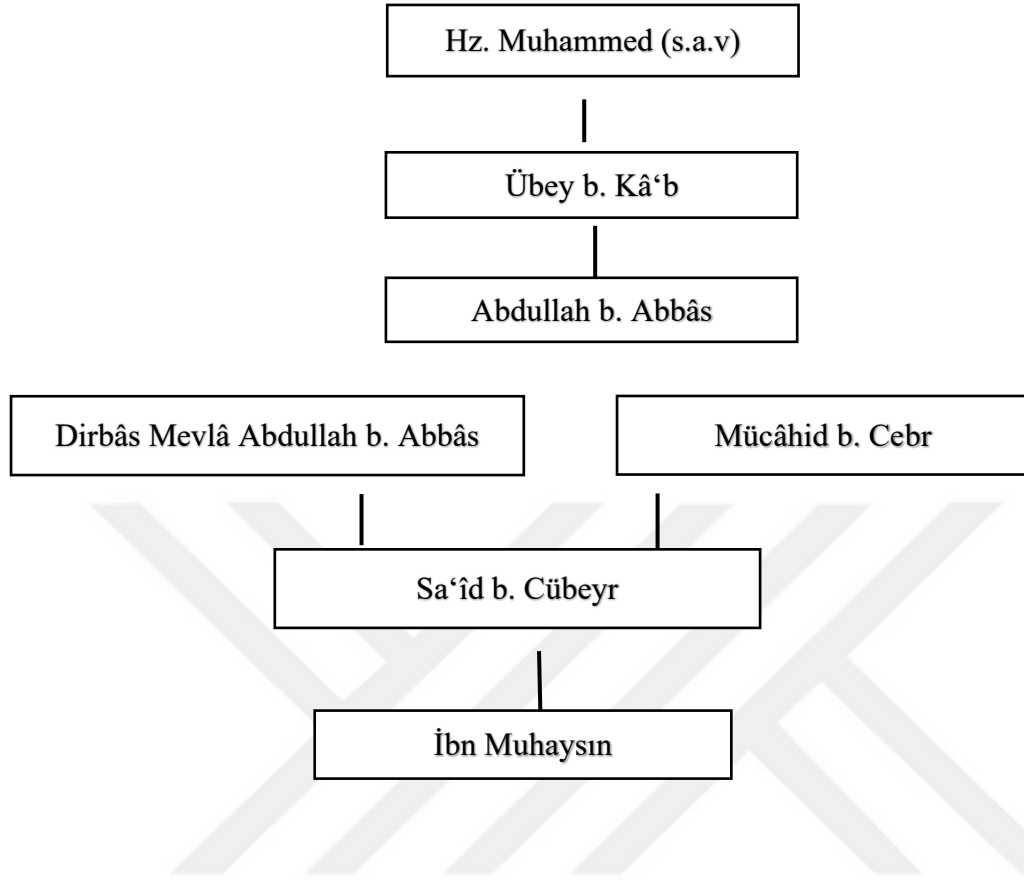
Tabakat ve kıraât tarihi ile ilgili eserlere baktığımızda İbn Muhaysın'ın kıraât ilmini Said b.Cübeyr, Mücahid b. Cebr, Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı Dirbâs' tan aldığı görülmektedir.²²⁶

Bir diğer kaynakta İbn Muhaysın'ın Hz. Peygamber'e kadar uzanan kıraat isnâdını şu şekilde vermektedir:

²²⁵ Tayyar. Altıkulaç, *İbn Muhaysın*. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)

²²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihâye*, 2/167.

İbn Muhaysın kıraati'nin günümüze dek ulaşmasında iki şahsın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar Bezzî (ö. 250/864) ve İbn Şenebûz dır.²²⁷

İbn Muhaysın, Ebü'l Kâsım el- Hüzeli'nin tespitine göre 123(741) yılında vefat etmiş olup bu tarih diğer kaynaklarda da yer almaktadır. Sıbtu'l-Hayyât ve Ebû Abdullah el- Kassâ'ın onun 122 (740) yılında vefat ettiğini zikrettikleri de belirtilmiştir.

4.1. Diğer Şâz Kıraat İmamları

Bazı eserler “*el-Kıraatü'l-Erbeatü Aşer*” adı altında sahih kıraatleri konu alırken sahihlerle birlikte şâz kıraatlere de yer ayırmış, bazıları da sadece şâz kıraatleri konu edinmiştir.

Bu tür eserler de genelde “*el-Kirââtü's-Şâzze*” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda zikredilen şâz kıraat imamlarının hepsinin bu türden okuyuşları aynı kategoride

²²⁷ Mehmet Maşuk Acar, *Kıraat İlminde Şâz Meselesi*, 232.

değerlendirilmektedir. Burada sadece şâz kıraat imamlarının adları zikredilecektir. Çünkü her bir imamın şâz olarak okuyuşları farklı birer makale veya çalışma konusunu içermektedir.²²⁸

Şâz Kıraat İmamları Aşağıdaki Gibidir.

1. Ebû Said el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö. 110)²²⁹
2. Ebû Hafs Ömer b. Abdirrahman b. Muhaysın es-Sehmî (ö. 123)²³⁰
3. Ebû Muhammed Süleyman Mihrân el-Kûfî (öl. 148) (A'meş)²³¹
4. Ebû Amr İsmâ b. Amr es-Sekafî (öl. 149)
5. Ebû Dâvûd Şibl b. Abbâd el-Mekkî (ö. 160)
6. Ebu's-Salt İbn Kudâme (ö. 161)
7. Ebû Naîm Şucâ' b. Ebî Nasr (ö. 190)
8. Ebû Muhammed Yahya b. el-Mübârek b. el-Muğîre el-Yezîdî (ö. 202)²³²
9. Ebû Eyyüb Süleyman b. Eyyüb b. el-Hakem (ö. 235)
10. Ebû Amr Hafs b. Amr b. Abdülaziz b. Suhbân (ö. 240)
11. Ebû Ca'fer Ahmed b. Ferah b. Cibrîl (ö. 303)
12. Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Eyyüb el-Bağdâdî (ö. 328)²³³
13. Ebû'l-Abbâs Hasan b. Saîd b. Ca'fer el-Mudavvaî (ö. 371)
14. Ebû Ali el-Hasen b. Ali b. İbrahim (ö. 446)
15. Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ömer b. Sivâr (ö. 496)²³⁴
16. Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah (ö. 541)

4.2.İbn Muhaysın ile İlgili Yazılan Eserler

Bu bölümde, İbn Muhaysın'ın biyografisi, kıraati'nin özellikleri ile rivâyetlerine yer veren eser ve müelliflerden bahsedilecektir.

²²⁸ Yusuf Ziya Kurtuluş, *Şâz Kıraatlerin Mahiyeti ve Çeşitleri*, 10.

²²⁹ Abdulfettah el-Kâdî, *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcîhuhâ min Lügatil'l-Arab*.

²³⁰ Kâdî, *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcîhuhâ min Lügatil'l-Arab*, 11.

²³¹ Kâdî, *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcîhuhâ min Lügatil'l-Arab*, 16. Mücteba Uğur, *A'meş*, (İstanbul: TDV Yayınları), 1991

²³² Kâdî, *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcîhuhâ min Lügatil'l-Arab*, 14. M. Suat Mertoğlu, *Yezîdî, Yahyâ b. Mübârek*, (İstanbul: TDV Yayınları), 2013

²³³ Tayyar Altıkulaç, *İbn Şenebûz*, (İstanbul: TDV Yayınları), 1999

²³⁴ Şâz kıraat imamaları için bk. Kâdî, *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcîhuhâ min Lügatil'l-Arab*, 19

Bunları İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbü's-Sikât*,

Mizzîn'in, "*Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl, Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*"

İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 883/1429) *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Gayetü'n-Nihaye fi Tabakatü'l-kurrâ,*

Ahmed b. Muhammed el-Bennâ'nın (ö. 1117/1705) *İthâfû fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'ati'l-erba'ate'aşer*

Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Bağdadi Sıbtu'l-Hayyât'ın, *Kitâbü'l-Mübhic fi'l-Kırâ'ati's-seman ve Kırâati'l-A'meş ve İbn Muhaysın,*

Ebü İsmâil Mûsâ b. Hüseyin el-Muaddel'in, *Ravzatü'l-huffâz,*

Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin, *Leâtü'lfü'lîşârât li-Fünûni'l-Kıraat,*

Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî'nin, *Kıraatü'l-kurrâil ma'rûfîn bi rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn,*

Hasan b. Ali el-Ehvâzî'nin, *Rivâyetü'l-Hasen i'l-Basrî ve Ebî Abdillâh Muhammed b. Muhaysın es-Sehmî,*

İbnü'l-Cündî'nin, *Bustânü'l-hüdât fi'htilâfi'l-e'immeti ve'r-ruvât'ta,*

Tevfik İbrahim Damrâ'nın, *Fethu'l-müheymin fi Kıraati İbn Muhaysın*'ı şeklinde sıralayabiliriz.

Tayyar Altıkulaç, "İbn Muhaysın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/209-210

İKİNCİ BÖLÜM

İBN KESİR VE İBN MUHAYSİN KIRAATLERİNİN MUKAYESESİ

5.1. İbn KesİR ve İbn Muhaysin Kıraatleri Arasındaki Farklar

İbn KesİR ve İbn Muhaysin kıraatı konusuna gelirse her iki kıraat imamı Mekke ekolünde öne çıkmış meşhur kıraat hocalarıdır, İbn KesİR'e gelirse meşhur sahîh (yedi daha sonra üçü eklenerek on sahîh) kıraatın imamının üçüncüsü olarak bilinir. Mekke halkı tarafından kıraatı şöhret bulmuş ve kıraat tarihinde Mekke ekolünü oluşturmuş kıraat imamı olarak da bilinmiştir. Ancak İbn Muhaysin her ne kadar Arap dili ile ün salmış olsa da kıraat imamları tarafından on dört imamın içerisinde yer almaktadır. Bazı görüşleri ile şöhret bulmuştur hatta kıraat imamları içerisinde şâz kıraat imamı olarak bilinmektedir. Bu iki kıraat alımının farklı kıraat konularını elimizden geldiği kadarıyla en güzel şekilde mukayese ve inceleme yaparak bu konuda daha güzel bir çalışma ortaya çıkarmayı hedeflemekteyiz.

Kıraat ilmi, Kur'an kelimelerinin okunuş biçimleri, eda özellikleri, ittifak ve ihtilaf noktalarını nakleden rivayet ettiği vecihleri içerir. İhtilaf konuları arasında fiillerin muhatap veya ğaib sığılarıyla gelmesi, isimlerin Cem'i veya müfred gelmesi gibi konular bulunmaktadır.²³⁵ Ayrıca, eda edilmiş biçimleriyle ilgili hususlar da incelenir, bu da hazf, isbât, işmâm, imâle gibi konuları içerir. Farklı okuma şekilleri, zaman zaman ayetlere farklı anlamlar kazandırarak kıraatlerin, tefsİR yerine geçip ayetin anlamını açıklığa kavuşturduğunu gösteriyor. Bu farklılıklar, ilahi mesajın anlaşılmasına ve çıkarılacak hükümlerin belirlenmesine etki etmiştir. Biz bu farklılıkları aşağıda usul ve vecih gibi birkaç konularda elimizden geldiği kadar bilgi aktarımında bulunacağız.

İbn Muhaysin'in kıraatıyla ilgili detaylara inmek gerekirse, öncelikle idgâm konusuna odaklanabiliriz. İdgâm, Arapça okuma kurallarından biridir ve seslerin birleştirilmesini ifade eder. İbn Muhaysin'in kıraatında, idgâm'ın ön plana çıktığı ve sıkça kullanıldığı belirtilmektedir. İbn Muhaysin'in bu konuya özel bir hassasiyet gösterdiği ve kıraatinde bu tarz bir vakfın belirgin olduğu belirtilmektedir. Bu, onun okuma tarzının inceliklerinden biridir ve kıraatını diğerlerinden ayıran özelliklerden biridir.

²³⁵ Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (Fecr Yay, İstanbul 2005), 15.

İBN KESİR VE İBN MUHAYSİN KIRAATİN TAHLİLİ

5.2. İstiâze

“el-Avz” kökünden gelip istif’âl ölçüsünde olan istiâze kelimesi lügatta iltica ve sığınma anlamına gelir Avze, meâz, meâze ve teavvuz da aynı anlama gelen kelimelerdir. “Kur’an okumak istediğin zaman derhal o kovulmuş olan şeytandan Allah’a sığın” ayetindeki açık ifade sebebiyle istiâze kovulmuş şeytandan Allah’a sığınmak, demektir.²³⁶

İbn Muhaysin kıraatinde isti‘aze (استعاذة) ve besmeleyi her imamın okuduğu gibi sesli okumuş, diğer imamlara uyum sağlayarak hiçbirine muhalif etmeden okumuştur “اعوذ بالله من الشيطان الرجيم” lafzını tercih etmiştir.

5.2.1. Besmele

Besmele, (لا حول ولا قوة الا بالله) cümlesindeki “havkale” ve (الحمد لله) ifadesindeki “hamdele” gibi ifadesinden masdardır. Bu kavramlar, iki ya da daha fazla kelimedenden oluştuğu halde sözü kısaltmak sûretiyle tek kelime şeklinde ifade etmeyi işaret eden “Naht” konusuyla alakalıdır.²³⁷

İbn Kesir kıraatında diğer imamlarda olduğu gibi Enfal sûresinden Tevbe’ye geçerken tilavette üç usulden biri tercih edilmektedir.

1. Vasl bila besmele, Enfal surenin son ayeti ile peşinden gelen Tevbe sûresinin ilk ayeti arasında besmele çekmeden bitiştirerek okumak.
2. Sekt bila besmele, Enfal surenin son ayeti ile Tevbe sûresinin ilk ayeti arasında sekte yapıp okumak.
3. Kat’ bila besmele, Enfal sûresinin son ayetini okuduktan sonra vakf yapıp besmele çekmeden Tevbe sûresinin ilk ayetini okumak.²³⁸

²³⁶ İbn Kesir, İmaduddin Ebi'l-Fidâ İsmail, *Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, (İstanbul 1985), 4/522.

²³⁷ Recep KOYUNCU, *Kıraat ilmi Takrib Usulü*. (Hacıyesevizade ilim ve Kültür Vakfı yayın). 159.

²³⁸ Şeyhzade Muhammed Esad. *el Virdül Müfid fi Şerhit Tecvid*, İstanbul 1263, 9.

İki sûre arasındaki besmeleyi Fâtiha sûresinden bir ayet olarak saymaktadır. Ayrıca İbn Kesîr Besmeleyi Fatiha Sûresin'nin 1. ayeti olarak saymıştır.²³⁹

İbn Muhaysın besmele konusunda bütün sureleri besmele ile okuyarak başlamaktadır. Ancak Enfâl ile Tevbe sûresi arasında İmam Hafs gibi besmelesiz okumuştur. Bu vesile ile şunu belirtmemiz gerekir ki iki sure arasında besmele okunmuş ya da daha sonrasına vaslederek ya da kat'ile ya da sekte yaparak okumuştur.²⁴⁰

5.2.2. Med Ve Kasr

Lügatte “uzatmak, çekmek” gibi manalara gelen med ıstılahta, harfi med olan vav, yâ ve elif ile sesin uzatılmasıdır. Tecvîd ilminde asli med ve fer'i med söz konusu iken kıraat ilminde meddi bedel, meddi ta'zim, meddi tebrîe gibi hususlar karşımıza çıkmaktadır.²⁴¹ İbn Kesîr Meddi muttasıl da 4 hareke Meddi munfasıl da 2 hareke uzatmaktadır.

İbn Muhaysın Med konusunda Meddi Munfasılı iki hareke miktarı, Meddi Muttasılı ise dört hareke miktarı med yapıp uzatarak okumuştur. Bu medlere örnek olarak şu ayetleri verebiliriz. (كَيْعَص)²⁴² ve (حَمَّ عَسَق)²⁴³ bu kelimelerde iki med uzatarak okumuştur.²⁴⁴

Medlerde ashabı kasrler şunlardır; (ب اصبهاني د ح حلواني ع جع يع) Kalun. isbahanî. İbn Kesîr. Ebu Amr. Hulvani. Hafis. Ebu Ca'fer. Ya'kup.

5.2.3. Cem'i Mimi ve Sıla

Lügatte ulaşmak, geçmek, yetişmek anlamlarına gelen sıla ıstılahta, öncelikle müfred müzekker gaip zamiri harekesine uygun bir harfi med ile uzatarak telaffuz etmeyi bildiren kavramdır. Buna ilaveten (عَائِدَاتِهِمْ) (عَلَيْكُمْ) gibi kelimelerdeki sâkin cemi *mimlerini* vasl halinde dammeli ve mukadder bir vav ile (عَلَيْكُمْ) şeklinde med ederek okumak da sıladır. Bu tür okuyuş sadece vasl halinde okunur vakf halinde yapılmaz.²⁴⁵

²³⁹ Muhammed Nur b. Abdülhafız Süveyd, *El-Feraidü'l-Hisan fi Tecvidi'l-Kur'an*, 28.

²⁴⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Halil el-Kabâkâbî, *İdâhu'r-rumûz ve miftahu'l-kümüz*, 2003, 85. Damra.

²⁴¹ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, (Hacıyesevizade ilim ve Kültür Vakfı yayını). 93.

²⁴² Meryem 19/1

²⁴³ Şûrâ 42/1-2

²⁴⁴ Ahmed el-Bağdadi Sıbtu'l-Hayyât, *Kitabü'l-Mübhic fi'l-Kıraati's-Seman ve Kiraati'l-A'meş ve İbn Muhaysın* 356.

²⁴⁵ Recep KOYUNCU, *Kıraat ilmi Takrib Usulü*.170.

İbn Kesîr kıraatinde önemli yaygın olan kıraat uygulamalarından biridir. Bu cemi mimlerinin önemi ise onların sıralı olarak okunmasından kaynaklanmaktadır. İbn Kesîr kıraatinde cemi mimlerine, bir vav ve elif ilave ederek, bunları sıralı olarak ötre harekeyle okumuştur. Örnek olarak aşağıdaki ayeti verebiliriz. (سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ ءَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ ءَلَا)²⁴⁶

İbn Muhaysın, damme harekeli cem'i mîmlerinden sonra harekeli bir harf gelirse (سواء)²⁴⁷ iki hareke miktarı uzatıp sıla yaparak okumuştur.²⁴⁸

Ayrıca sıla okumakta olan kıraat imamları (ب د ج) Kâlun. İbn Kesîr. Ebu Ca'fer dır.

5.2.4. Vakf

Vakf kelimesi sözlükte anlam olarak “hapsetmek, men etmek, durmak ve durdurmak, imtina etmek, kaçınmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek” anlamlarına gelmekte olup وقف kökünden masdardır. Istilâhî anlamda vakf, okumaya tekrar başlamak amacıyla nefes alacak bir zaman kadar sesi kesmeye denir.²⁴⁹ İbn Kesîr kıraatinde vakf bakımından farklılık arz eden ayetler vardır söz konusu uygulama şu şekildedir.

- a) İbn Kesîr “يا أبت” lafzini Kur’ân-ı Kerim’in her yerinde hâ ile vakf yaparak okumaktadır. Ayrıca İbn Kesîr باد ، هاد ، وال ، واق ، باق lafızlarını vasl halinde tenvinli, vakf halinde ise yâ ي ile vakf yaparak okumaktadır.
- b) Kunbül “هيئات هيئات”²⁵⁰ Mü’minun sûresindeki tâ ت ‘yı hulf ile, yani hem tâ hem de hâ ه ile vakf yaparak okumaktadır. Buna hüccet olarak şu beyti aktarmakta fayda var.²⁵¹
- c) Bezzî, istifham için olan ve kendinden evvel harfî cer bulunan ma (ما) üzerinde vakf yaptığında, buraya bir hâ-i sekî (susma hâ’si) ilave eder. Diğer imamlar ise bu gibi durumlarda mim (م)’in sükunu ile vakf yapmışlardır.²⁵²

²⁴⁶ Bakara 2/6.

²⁴⁷ Bakara 2/6

²⁴⁸ Damra, *Fethu'l-müheymin fi Kıraati İbn Muhaysın*, 15.

²⁴⁹ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, 103.

²⁵⁰ Mü’minun 23/36.

²⁵¹ Hatim Salih Ed-Dâmin, *Müfredetü Abdullah b. Kesir El – Mekkî*, 18.

²⁵² İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-Kirati's-Seman*, 1/304.

5.2.5. Hâ-i Kinâye

Kelimelerin sonuna bitişen müfret müzekker gaib muttasıl zamirine “Kinâye Ha’si” denir. Bu zamirin asli harekesi ötreidir. Ancak kendinden önce kesre veya sakin yâ olduğunda bu zamir esre ile okunur. Kinâye hâ’sının dört durumu aşağıdaki gibidir.

- a) İki sakin harf arasında gelmesi. يعلمه الله.
- b) Kinâye hâ’sından önceki harfin harekeli, sonraki harfin ise sakin olması. لعلمه الذين.
- c) İki harekeli harf arasında vaki olması. أماته أقره. Bu ve benzeri durumlarda bütün kurrâlar bu hâ’lar sıla ile okumaktadır.
- d) Kinâye hâ’sından önceki harfin sakin, sonraki harfin ise harekeli olması durumu, اجتباه gibidir.²⁵³

Sükûndan sonra müfred zamir olan hâ gelip hâ dan sonra da harekeli bir harf olursa İbn Kesîr bunları sıla yaparak okur. Örnek (فِيهِ هُدًى).²⁵⁴ Furkan sûresinde yer alan²⁵⁵ (فِيهِ مُهَيَّأً) İbn Kesîr’e muvafakat ederek sıla okumaktadır. Ayrıca Kehf sûresindeki (وَمَا أُنشِئِهِ) hâ’larını kesre ile okumaktadır. İbn kesir (حق) kelimesindeki hâ’yı damme ile okumaktadır.²⁵⁶

İbn Kesîr, Hâ’sı ötreli olduğunda önceki harf sakin olursa örteli vav ile, esreli olursa yâ ile sıla yaparak okumaktadır. Eğer vakf yaptığı zamana denk gelirse bu sılayı hafzeder. Çünkü sıla bir ziyadeliği meydana getirir. Örnek olarak şu ayeti verebiliriz. “اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا” bu şekilde okumaktadır.

5.2.6. İdgâm ve İzhâr

Lügatte bir şeyi bir başka şeyin içine katma anlamındaki idgâm ıstılahta, mahreçleri aynı veya yakın olan harflerin yanyana gelmesiyle dilde ve tilavette meydana gelen zorluğu giderme adına iki harfi tek harf seklinde (şeddeli olarak) telaffuz etmektir. İdgâm-ı sağîr ve idgâm-ı kebir diye ikiye ayrılır. İdgâm edilen harf (müdgam) sâkin ise idgâm, idgâm-ı sağîr harekeli ise idgâm-ı kebir olur. Ayrıca idgâm, müdgam’in sıfat hususiyetlerinin idgâm esnasında gidip

²⁵³ İbnü’l Cezeri, *en-Neşr*, 1/304.

²⁵⁴ Bakara 2/2.

²⁵⁵ Furkan 25/69.

²⁵⁶ Recep KOYUNCU, *Kıraat ilmi Takrib Usulü*. 90-93

gitmemesi ile de alakalı olarak tam idgâm ve nakıs idgâm olmak üzere ikiye ayrılır.²⁵⁷ İbn Kesîr'in İdgâm ile izhar okuduğu yerler aşağıdaki gibidir.

- a) ن harfini ر harfini idgâm yaparak şöyle okumaktadır. ²⁵⁸ (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ) bu da (Kiyâmet) suresinde idgâm okuduğu yerlerden bir örnek. Diğer bir yönü ise izhâr ile okuduğu yeri ona örnek olarak Kur'an'daki A'raf suresinde yer şu ayeti örnek verebiliriz. ²⁵⁹ (يُلْهَيْتُ ذَٰلِكَ) şeklinde izhâr ile okumuştur.
- b) İbn Kesîr ve Asım لبثت، لبثتم، ومن يرد ثواب، kelimelerini izhar ile okumaktadır.
- c) İbn Kesîr ve Asım'ın birinci ravisi olan Hafs لاتخذت، أخذتم، إتخذتم gibi kelimeleri her zaman izhar ile okur.
- d) Bezzî ve Kunbül ²⁶⁰ (فيعذب من يشاء) lafzını hulf ile okumaktadır.
- e) Kalem sûresinin birinci ayetinde geçen والقلم ن lafzını, Bezzî idgâm ile, Kunbül ise izhar ile okumaktadır.²⁶¹
- f) Yasin sûresinin birinci ayetinde geçen ²⁶² (يس والقرآن الحكيم) ayetini Bezzî'nin birinci tariki Ebu Rabia'nın rivayetine göre Bezzî bu kelimeyi izhar ile, ikinci tariki İbnü'l Habbab'ın rivayetine göre ise idgâm ile okur. Kunbül ise bu lafzı izhar ile okumaktadır.²⁶³

İbn Muhaysın eğer (ذ) harfi gelirse aşağıdaki 6 harfte idgâm yapmıştır. ve bu harfler şunlardır. (إذ، والذال، والجيم، والبدال، والزاي، والسين، والصاد). Bu durumu şöyle örneklerle ifade edebiliriz. (إذ)²⁶⁴, (واذ صرّفنا)²⁶⁸, (إذ سمعتموه)²⁶⁷, (واذ رزقنا)²⁶⁶, (إذ دخلوا)²⁶⁵, (واذ جعلنا)²⁶⁴, (تقول)²⁶⁹.

İbn Muhaysın, Eğer (د) harfinden sonra aşağıdaki 8 harften biri gelirse (الذال، السين، والذال، والصاد، والشين) harfleri geldiğinde idgâm yaparak okumuştur.²⁷⁰ bunu şöyle

²⁵⁷ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, 83-84.

²⁵⁸ Kiyâmet 75/27.

²⁵⁹ A'raf 7/176.

²⁶⁰ Bakara 2/284

²⁶¹ Dimyâtî, *İthâf*, 29.

²⁶² Yâsin 36/1-2

²⁶³ İbnü'l Cezerî, *en-Neşr*, 2/18.

²⁶⁴ Âl-i İmrân 3/124

²⁶⁵ Bakara 2/125

²⁶⁶ Zâriyât 51/25

²⁶⁷ Enfâl 8/48

²⁶⁸ Nûr 24/12

²⁶⁹ Ahkâf 46/29

²⁷⁰ Damra, *Fethu'l-müheymin fi Kiraati İbn Muhaysın*, 22.

5.2.7. Sekte

Sekte (السكتة), lügat olarak “Kaçınmak” anlamına gelir. İstilahta ise, Kur’ân tilaveti esnasında okumaya devam etme niyetiyle (مع قصد القراءة) nefes almaksızın bir müddet sesin kesilmesine denir.²⁹⁷

İbn Muhaysın, İbn Kesîr ile bu konuda uyum içerisindedir. Ancak İbn Kesîr sekte yapmadan İhfa yaparak okumuştur. İbn Muhaysın, sekte yapmadan idğâm yaparak okumuştur.

İbn Kesîr Kur’ân’da normal sekte edilen yerlerden hiçbirini sekte yaparak okumamıştır.²⁹⁸ (عَوَجًا * قَيْمًا) mesela bu ayette sekte yapmadan İhfa yaparak okumuştur.

İbn Muhaysın Kur’ân da normal sekte edilen yerlerinden hiçbirini sekte yaparak okumamıştır.²⁹⁹ (بَلْ زَانَ) ve³⁰⁰ (مَنْ رَاقٍ) kelimelerinde idğâm yaparak okumuştur.

5.2.8. İbdâl

Lügatte “Değiştirmek, bir şeyi bir başka sinin yerine koymak” gibi anlamlara gelen İbdâl, istilahta sâkin bir hemzeyi mâkablinin harekesinin cinsinden bir harfi medde çevirmektir. Eğer mâkablinin harekesi damme ise hemze *vâv*’a; kesre ise *yâ*’ya; fetha ise *elife* tebdil edilir.³⁰¹

İbn Kesîr’in de Kur’an’da bazı ayetleri İbdâl yaparak okuduğu yerler vardır. Mesela Kur’ân-ı Kerîmin³⁰² (مُؤَصَّدَةٌ) kelimesini hemzeyi vav’a İbdâl ederek okumuştur. İbn Muhaysın uyum sağlamaktadır.

5.2.9. Hemze

Boğazın başlangıcı, göğse bitişik olan kısmından çıkan ve kendine has mahreci olan bir harftir. Hemze hem mahreç hem de sıfatları itibarıyla zor telaffuz edilen bir harf olması sebebiyle İbdâl, iskân, nakil, hazif gibi tahfife medar olan kıraat farklılıklarına ilişkin en fazla karşımıza çıkan harf olması yönüyle de dikkat çekmektedir.³⁰³

²⁹⁷ Recep KOYUNCU, *Kıraat ilmi Takrib Usulü*. 169.

²⁹⁸ Kehf 18/1-2.

²⁹⁹ Mutaffifin 83/14

³⁰⁰ Kıyâmet 75/27

³⁰¹ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, 83.

³⁰² Hümeze104/8.

³⁰³ Recep KOYUNCU, *Aşere kâideleri*, 81-82.

- b) İmâle-i Kübra ile okuyanlar, Ezrak tariki ile Verş, Ebu Âmr, Hamza, Kisâi ve Halef.³¹⁰ İmâle yapmayanlar. İbn Kesîr, Ebu Cafer ve Yakub.
- c) İbn Kesîr Zeyneb'in aktardığına göre aşağıdaki kelimelerde imale yapmıştır (ولا، كشكوة) (ادريكم) Ayrıca sûre başlarında bulunan hece harfleri olarak bilinen beş harfte de imale yapmıştır. Bunlar şu harflerdir. (ر، ه، ي، ط، ح).

Diğer yandan aslolan (الأصل) feth'dir; herhangi bir sebep olmaksızın ilgili kelimelerdeki okunuş mutlak anlamda feth'dir. İmâle ise ârizî olan yani aslın bir parçasıdır (الفرع). Diğer bir deyişle feth, yaygın ve caiz olandır herhangi bir sebebe bağlı değildir, mutlak olandır; imâle ise bir illet sebebiyle ortaya çıkan dile ait arızî bir formdur.

İmâle uygulaması, (أبى، مؤسلى، هدى، مؤوى) gibi isim kalıbında olan kelimelerin yanısıra (أتى، سعى) gibi fiil olan kelimelerde de olabilir.³¹¹

(فتح) Feth (Tahkik) Asım kıraatı okuyuşuna denir.

(الناس) kelimesinde س harfî kesre olursa Dûrî imâle ile okur.

(النهار، النار، أبصارهم) kelimelerinde ر harfî kesre olursa ve onun makablinde harf-i med'den (ل) olursa Verş (ج) Beyne; Ebû Amr ve Hafs Dûrî (ح ت) imâle ile okurlar.

İbn Muhaysın, Kur'ân-ı Kerîmde , hiçbir yerde imâle yapmamıştır.³¹² hatta Kur'an'daki (مَجْرَاهَا) bu ayeti bile imâle yapmamıştır.

5.2.11. Nakil

Lügatte sözü nakletme, bir yerden başka yere taşıma anlamına gelen nakil ıstılahta, harekeli hemzenin hare kesinin kendisinden önceki harfe nakledilmesidir. Örnek, مَنْ >> مَنْ مَنَّ، أَمِنْ، وَلَرْضٍ >> وَالْأَرْضِ

³¹⁰ Ed-Dimyâtî, *İthâfû fudâlâi'l-beşer fi'l-kıraati'l-erbeati'l-aşer*, 240.

³¹¹ Recep KOYUNCU, *Kıraat ilmi Takrib Usulü*.129.

³¹² Damra, *Fethu'l-müheymin fi Kıraati İbn Muhaysın*, 15-16

İbn Muhaysın aşağıdaki ayetleri nakil yaparak okumuştur. (فَسَلِّ) , (وَسَلِّمْ) , (وَسَلُّوا) , (الْقُرْآنَ) , (وَقُرْآنِ) , (الْقُرْآنِ)³¹³ İbn Kesîr ise Kur'an'ın her yerinde geçen (وَقُرْآنِ) , (الْقُرْآنِ) kelimesini Nakil yaparak okumaktadır.

5.2.12 Bir Kelimede ve İki Kelimede Yan Yana Gelen Hemze

İbn Muhaysın ikinci hemzenin harekesini her ne durumda olursa olsun her zaman aynı kuralı tatbik ederek teshîlle okumuştur. (عَاتِمٌ)³¹⁴ , (عَاتِمٌ لَتَاتُونَ)³¹⁵ ve (أُوَيْبُكُمْ)³¹⁶ misallerinde olduğu gibi.³¹⁷

İbn Muhaysın'ın bu okuyuşunu aşağıda birer örnek vererek ifade edeceğiz. Yan yana gelen hemzenin bu durumlarını birer örnek ile şöyle sıralayabiliriz: Birincisi meftûh, ikincisi mazmûm olursa (جَاءَ أُمَّةٌ)³¹⁸ birincisi meftûh, ikincisi meksûr olursa (شَهَدَاءَ إِذِ)³¹⁹ yukardaki gibi eda etmektedir.³²⁰ Ayrıca İbn Kesîr de bu konuda İbn Muhaysın ile uyum içerisinde.

5.2.13. Resm-î Hat Üzerinde Vakf

İbn Muhaysın (رَحْمَتٌ) ve (نِعْمَتٌ) gibi kelimelerde tâ-i mebsûta ile yazılan tâ'larda hâ ile vakf yaparak okumuştur. Ayrıca istisnâ-î durumlarda vardır onlar (مَرْضَاتٍ)³²¹ , (ذَاتَ بَهْجَةٍ)³²² (وَلَا تَجِينِ)³²³ ve (اللَّاتِ)³²⁴ kelimelerinde tâ ile vakf yaptığı yerlerdir. İbn Muhaysın aşağıdaki bu kelimelerde hâ-i sekte harflerini vasl halinde hazfederek vakf halinde isbât ederek okumuştur.

³¹³ Damra, *Fethu'l-müheymin fi Kiraati İbn Muhaysın*, 21.

³¹⁴ Nâziât 79/27.

³¹⁵ Neml 27/55.

³¹⁶ Âl-i İmrân 3/15

³¹⁷ Damra, *Fethu'l-müheymin fi Kiraati İbn Muhaysın*, 16-17

³¹⁸ Mü'minûn 23/44.

³¹⁹ Bakara 2/133

³²⁰ Damra, *Fethu'l-müheymin fi Kiraati İbn Muhaysın*, 18.

³²¹ Bakara 2/207

³²² Neml 27/60

³²³ Sâd 38/3

³²⁴ Necm 53/19

Örneğin: (مَا هِيَ)³³¹, (سُلْطَانِيَّة)³³⁰, (مَالِيَّة)³²⁹, (جَسَائِيَّة)³²⁸, (كِتَابِيَّة)³²⁷, (أَفْنِدَة)³²⁶, (يَسْتَنَّة)³²⁵ ayrıca İbn Muhaysın aşağıdaki kelimelerde (هَادٍ)³³², (وَالِ)³³³ ve (بِاقٍ)³³⁵ tenvînden dolayı düşen yâ harflerini vakf halinde isbât ederek okumaktadır.³³⁶

5.2.14. Tekbir

Bezzî 'den gelen rivayete göre İbn Kesîr kıraatinde tekbir konusu önemli bir yeri ifade etmektedir. Bu tekbirler kısa süre adı verilen Duhâ ve Nâs sûreleri sonunda getirilen tekbirleri göstermektedir.

Tekbirin sebebi ise şöyledir, Hz. Peygamberimiz'e gelen vahiy bir müddet kesilmiş olup bu süreç içerisinde müşrikler de "Rabbi Muhammed'i terk etti" diye dedikodu yaymışlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Hz. Peygamberimizi terk etmediğini haber vererek "Duhâ" suresini nüzul buyurdu. Resulullah da Allah'a karşı şükranını göstermek için ve müşrikleri de yalanlamak için tekbir getirerek vahye kavuşmuş olmanın sevinç ve mutluluğunu ifade etmiştir.

Tekbir getirerek okumanın delili ise aşağıdaki Hâdis-i Şeriftir, Resulullah'dan rivayet edilip bir teamül haline gelen tekbir, kıraat-ı Seb'a imamlarından yalnız İbn Kesîr kıraatinde rivayet edilmiştir. İbn Kesîr'in birinci ravisi Bezzî şöyle der, "İkrime b. Süleyman'dan kıraat okudum ve onun şöyle dediğini duydum, Ben İsmail b. Abdullah b. Kostantin el- Mekkî'ye Kur'an okudum. Duhâ suresine vardığım zaman bana, Her surenin bitiminde, hatim ininceye kadar, tekbir getir, zira ben Abdullah b. Kesîr'den Kur'an okudum, Duhâ'ya varınca bana, Hatmi bitirinceye kadar her surenin sonunda tekbir getir, dedi. Ona, Mücahid'den okuduğu zaman, aynı şeyi Mücahid emretmiş, Mücahid'e İbn Abbas, ona Übey b. Kâ'b, Ubey'e de Resulullah (a.s) emretmiş olduğunu, İkrime haber vermiştir".³³⁷ İmam Ebu Amr ed-Dânî (ö.

³²⁵ Bakara 2/259

³²⁶ En'âm 6/90

³²⁷ Hâkka 69/19-25

³²⁸ Hâkka 69/20-26

³²⁹ Hâkka 69/28

³³⁰ Hâkka 69/29

³³¹ Kâria 101/10

³³² R'ad 13/7-33

³³³ R'ad 13/34-37

³³⁴ R'ad 13/11

³³⁵ Nahl 16/96

³³⁶ Damra, *Fethu'l-müheymin*, 28-29.

³³⁷ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrak alâ el-Sahîheyn*, hâdis No: 5325.

444/1052) de *Câmiu'l Beyan* adlı eserinde, Bezzî ve Kunbül'den tekbir ile tehlil de rivayet etmiştir. Ebu Rabia Bezzî'den şu sîgâ da rivayet edilmiştir, لا إله إلا الله والله أكبر الله أكبر والله الحمد Ülkemizde de tekbir'in bu şekilde getirilmesi yaygınlaşmıştır.³³⁸ İbn Kesîr de bu konuda İbn Muhaysın ile uyum içerisindedir.

³³⁸ Madazlı, Ahmet, *İbn Sivâr*, (TDV İslâm Ansiklopedisi) (DİA)

İBN KESİR KIRAATI İLE İBN MUHAYSİN KIRAATI

ARASINDAKİ KIRAAT FARKLILIKLARI

Bu çalışmaya başlamadan önce, İbn Muhaysın ve İbn Kesîr'in kıraatlerini karşılaştırarak bazı ön bilgileri aktaracağız. Bu iki kıraat âlimimin nasıl bir yol sergilediğini ve şâz kavramını nasıl tanımladığını ve kıraatler arasında birbirlerine muvafakat ettikleri ya da ayrı düştükleri noktaları nasıl bertaraf ettiklerini kısaca burada açıklayacağız. Ayrıca tablo içerisinde her iki âlimin kıraatlerindeki muvafakat ve ihtilaf edilen yerleri fark etmek için İbn Muhaysın'ın İbn kesir kıraatinde ayrı olan yerleri ve bu iki kırâatın muvafakat etmediği yerleri belirlemiş olduk. Ve muvafakat ettiği yerleri ise yer vermemeye çalıştık. Çünkü bu çalışma diğer çalışmalar gibi sadece tablodan oluşan bir çalışma olmasın istedik. Ayrıca bu çalışmanın daha anlaşılır hale gelmesi için İbn Muhaysın'ın İbn Kesîr'den farklı okuduğu noktaları sûre ve ayeti tek tek numaralandırdık. Her iki âlimin kıraatlerindeki farklı okuduğu yerleri, , sure ve ayet numaralarıyla detaylı bir şekilde listeleme planımız bulunmaktadır. Bu, karşılaştırmanın daha anlaşılır ve detaylı olmasını sağlayacaktır. Diğer bir husus ise bu iki kıraat imamının her yerinde aynı okumadığı gibi her iki imamın muvafakat ettiği süreleri de vardır. O surelerde herhangi bir değişiklik olmadığı için onları bu çalışmada sadece sure ismini vermekle yetinmiş olduk. Herhangi bir değişiklik yok sureler şunlardır; Tevbe. İbrahim. İsrâ. Lokman. Secde. Fâtır. Duhân. Câsiye. Hucurât. Zâriyât. Tûr. Necm. Kamer. Rahmân. Hadid. Mücâdele. Cum'a. Teğabün. Kalem. Hâkka. Meâric. Nuh. Cin. Müzzemmil. İnsan. Mürselât. Nâziât. Abese. Tekvir. İnfîtâr. Mutaffifin. İnşikak . Bürûc. Beled. Leyl. Duhâ. İnşirâh. Tin. Alak. Beyyine. Zilzâl. Âdiyât. Tekâsür. Asr. Fil. Kureyş. Mâûn. Kevser. Kâfirûn. Nasr. İhlâs. Felâk. Nâs. Yukarıdaki surelerde herhangi bir değişiklik olmadığı için biz burada sadece sure isimlerini zikretmekle yetineceğiz. Dolayısıyla bu çalışmada sadece muvafakat etmediği yerlere yer vermektedir.

FÂTIHA SÛRESİ (1)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
7	غَيْرِ	7	غَيْرِ
7	سِرَاطِ	7	سِرَاطِ

BAKARA SÛRESİ (2)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
6	ءَأَنْذَرْتَهُمْ	6	أَنْذَرْتَهُمْ
13	الْشُّفَهَاءَ أَلَا	13	الْشُّفَهَاءَ وَلَا
91	(وَقَفَا) فَلَمَّ، فَلَمَّه	91	(وَقَفَا) فَلَمَّه
97	لِجَبْرِئِلَ	97	لِجَبْرِئِلَ لِجَبْرِئِلَ
98	وَجَبْرِئِلَ	98	وَجَبْرِئِلَ وَجَبْرِئِلَ
124	عَهْدِي	124	عَهْدِي
142	(قَبْلَ) سِرَاطِ	142	سِرَاطِ
173	فَمَنْ أَضْطَرَّ	173	فَمَنْ أَضْطَرَّ
185	الْقُرْآنِ	185	فِيهِ الْقُرْآنِ
189	الْبَيْوتِ	189	الْبَيْوتِ
213	(قَبْلَ) سِرَاطِ	213	سِرَاطِ
218	(وَقَفَا) رَحْمَه	218	رَحْمَه
220	لَأَعْتَبَنَّكُمْ	220	لَأَعْتَبَنَّكُمْ
233	أَنْتُمْ	233	ءَأَنْتُمْ
282	الشُّهَدَاءِ أَنْ	282	الشُّهَدَاءِ بَيْنَ
284	فَيَغْفِرَ	284	فَيَغْفِرَ
284	وَيُعَذِّبَ	284	وَيُعَذِّبَ

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ (3)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
49	بَيْوتِكُمْ	49	بَيْوتِكُمْ
51	(قَبْلَ) سِرَاطِ	51	سِرَاطِ
66	هَأَنْتُمْ	66	هَأَنْتُمْ
83	تُرْجَعُونَ	83	تُرْجَعُونَ
119	هَأَنْتُمْ	119	هَأَنْتُمْ
146	وَكَايِنَ	146	وَكَايِنَ
154	بَيْوتِكُمْ	154	بَيْوتِكُمْ
169	تَحْسِبَنَّ	169	يَحْسِبَنَّ

NISÂ SÛRESİ (4)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
15	الْبَيْوتِ	15	الْبَيْوتِ
16	وَالَّذِينَ	16	وَالَّذِينَ
66	أَنْ أَقْتُلُوا أَنْفُسَهُمْ	66	أَنْ أَقْتُلُوا أَنْفُسَهُمْ
109	هَآئِئِمَّ	109	هَآئِئِمَّ

MÂIDE SÛRESİ (5)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
3	فَمَنْ أَضْطَرَّ	3	فَمَنْ أَضْطَرَّ
6	وَأَرْجُلِكُمْ	6	وَأَرْجُلِكُمْ
16	صِرَاطٍ (قبل)	16	صِرَاطٍ
18	(البري) فَلِمَ	18	(وقفا) فَلِمَ

EN'ÂM SÛRESİ (6)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
39	صِرَاطٍ (قبل)	39	صِرَاطٍ
61	جَا أَحَدٌ جَاءَ أَحَدٌ جَاءَ أَحَدٌ	61	جَا أَحَدَكُمُ
64	يُنَجِّيكُمْ	64	يُنَجِّيكُمْ
87	صِرَاطٍ (قبل)	87	صِرَاطٍ
125	صَيِّفًا	125	صَيِّفًا
125	بِضَعْدٍ	125	بِضَعْدٍ
128	تَحْشُرُهُمْ	128	تَحْشُرُهُمْ

Â'RÂF SÛRESİ (7)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
47	تَلْقَا أَصْحَابِ تَلْقَاءَ أَصْحَابِ تَلْقَاءَ أَصْحَابِ	47	تَلْقَا أَصْحَابِ
100	نَشَاءَ أَصَابِيَهُمْ	100	نَشَاءَ وَصَبِيَهُمْ
105	مَعِيَ	105	مَعِيَ
111	أَرْجِيئُهُ	111	أَرْجِيئُهُ
117	تَلَقَّفَ	117	تَلَقَّفَ

			هِيَ تَلْقَفُ
123	ءَامَنْتُمْ	123	ءَامَنْتُمْ
176	يَلْهَثُ ذَٰلِكَ	176	يَلْهَثُ ذَٰلِكَ
186	وَنذَرُهُمْ	186	وَنذَرُهُمْ
201	طَيِّفٌ	201	طَيِّفٌ

ENFĀL SŪRESİ (8)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
59	تَحْسِبَنَّ	59	تَحْسِبَنَّ

YŪNUS SŪRESİ (10)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
16	وَلَا أَدْرِيكُمْ	16	وَلَا أَدْرِيكُمْ
27	قَطْعًا	27	قَطْعًا
87	بُيُوتًا بُيُوتَكُمْ	87	بُيُوتًا بُيُوتَكُمْ

HŪD SŪRESİ (11)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
29	أَخْرِي	29	أَخْرِي
29	وَلَكِنِّي	29	وَلَكِنِّي
44	وَيَلْسَمَاءَ أَقْلِعِي	44	وَيَلْسَمَاءَ وَقْلِعِي
51	أَخْرِي	51	أَخْرِي
56	صِرَاطٍ (قبل) بَسْرَاطٍ	56	صِرَاطٍ

YŪSUF SŪRESİ (12)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
12	تُرْتَع	12	تُرْتَع
12	وَتَلْعَبُ	12	تَلْعَبُ
15	لَيْخُرْنِي	15	لَيْخُرْنِي
19	يَبْشُرِي	19	يَبْشُرِي
23	هَيْتُ	23	هَيْتُ هَيْتِ هَيْتُ
43	أَلْمَلَأُ أَقْتُونِي	43	أَلْمَلَأُ وَقْتُونِي
56	نَشَاءُ	56	يَنْشَاءُ
64	حَفِظًا	64	حَفِظًا

80	أَسْتَيْسُوا	80	أَسْتَيْسُوا
87	تَأْيَسُوا	87	تَأْيَسُوا
87	يَأْيَسُ	87	يَأْيَسُ
90	يَتَّقِ	90	يَتَّقِ
105	وَكَانَ	105	وَكَانَ
110	أَسْتَيْسُ	110	أَسْتَيْسُ

RA'D SÛRESİ (13)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
4	تُسَعَّى	4	يُسَعَّى
17	تُوقَدُونَ	17	يُوقَدُونَ
31	يَأْيَسُ	31	يَأْيَسُ

HİCR SÛRESİ (15)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
41	(قبل) سِرَاطٍ	41	صِرَاطٍ
82	بَيُّوتًا	82	بَيُّوتًا

NAHL SÛRESİ (16)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
68	بَيُّوتًا	68	بَيُّوتًا
76	(قبل) سِرَاطٍ	76	صِرَاطٍ
80	بَيُّوتًا بَيُّوتَكُمْ	80	بَيُّوتًا بَيُّوتَكُمْ

KEHF SÛRESİ (18)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
47	تُسِيرُ	47	تَسِيرُ
77	لَتَجِدَنَّ	77	لَتَجِدَنَّ
95	مَكْنِي	95	مَكْنِي
96	الْصُّدُقِينَ	96	الْصُّدُقِينَ

MERYEM SÛRESİ (19)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
23	مُتُّ	23	مُتُّ

24	مَنْ تَحْتَهَا	24	مَنْ تَحْتَهَا
36	(قبل) بِيْرَاطٍ	36	بِيْرَاطٍ
66	مُتُّ	66	مُتُّ

TÂHÂ SÛRESİ (20)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
12	طَوَى	12	طَوَى
30	أَخِي	30	أَخِي
71	ءَأَمَنْتُمْ	71	ءَأَمَنْتُمْ
135	(قبل) بِيْرَاطٍ	135	بِيْرَاطٍ

ENBIYÂ SÛRESİ (21)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
34	مُتُّ	34	مُتُّ
48	وَضِيَاءٌ	48	وَضِيَاءٌ

HAC SÛRESİ (22)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
19	هَذَا	19	هَذَا
29	لِيَقْضُوا	29	لِيَقْضُوا
40	لَهْدِمَتْ	40	لَهْدِمَتْ صَوَاعِغَ
45	فَكَانَ	45	فَكَانَ
48	وَكَانَ	48	وَكَانَ

MÜ'MİNÛN SÛRESİ (23)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
35	مُتُّ	35	مُتُّ
36	(وقفا) هَيَّاهُ	36	هَيَّاهُ
44	تَرَا	44	تَرَا
73	(قبل) بِيْرَاطٍ	73	بِيْرَاطٍ
82	مُتْنَا	82	مُتْنَا

NÛR SÛRESİ (24)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
27-28	بِيُونَا بِيُونَاكُمْ	27-28	بِيُونَا بِيُونَاكُمْ
29	بِيُونَا	29	بِيُونَا

35	تَوَقَّدَ	35	تَوَقَّدَ
36	يُبُوتِ	36	يُبُوتِ
46	(قبل) سِرَطِ	46	صِرَاطِ
61	يُبُوتِكُمْ يُبُوتَا	61	يُبُوتَا يُبُوتِكُمْ

FURKAN SÛRESİ (25)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
13	صَبِيحًا	13	صَبِيحًا

ŞUARÂSÛRESİ (26)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
4	السَّمَاءِ آيَةً	4	السَّمَاءِ يَايَةً
49	ءَأَمَّنْتُمْ	49	ءَأَمَّنْتُمْ
109-127-145- 164-180	أَجْرِي	109-127-145-164-180	أَجْرِي
149	يُبُوتَا	149	يُبُوتَا

NEML SÛRESİ (27)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
35	(البري) بِمَهْ	35	بِمَ
46	(البري) لِمَهْ	46	(وقفا) لِمَهْ

KASAS SÛRESİ (28)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
27	هَلَّتَيْنِ	27	هَلَّتَيْنِ
32	فَذَرَاكَ	32	فَذَرَاكَ
71	(قبل) بِضِيَاءِ	71	بِضِيَاءِ
78	(قبل) عِنْدِي	78	عِنْدِي

ANKEBÛT SÛRESİ (29)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
38	وَتَمُودًا	38	وَتَمُودًا
41	الْبَيْتِ	41	الْبَيْتِ
60	وَكَايِنَ	60	وَكَايِنَ

RÛM SÛRESİ (30)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
19	الْمَيِّتِ الْمَيِّتِ	19	الْمَيِّتِ الْمَيِّتِ
39	أَتَيْتُمْ	39	أَتَيْتُمْ

AHZÂB SÛRESİ (33)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
13	يُؤْتِنَا	13	يُؤْتِنَا
14	لَأَتَوْهَا	14	لَأَتَوْهَا
53	يُؤْتِ	53	يُؤْتِ

SEBE' SÛRESİ (34)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
5	مُعْجِزِينَ	5	مُعْجِزِينَ
6	صِرَاطٍ (قبل)	6	صِرَاطٍ
20	صَدَقَ	20	صَدَقَ
38	مُعْجِزِينَ	38	مُعْجِزِينَ
40	يَحْشُرُهُمْ	40	يَحْشُرُهُمْ
40	يَقُولُ	40	يَقُولُ
47	أُجْرِي	47	أُجْرِي

N SÛRESİ (36)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
4-61	صِرَاطٍ (قبل)	4-61	صِرَاطٍ
10	أَنْذَرْتَهُمْ	10	أَنْذَرْتَهُمْ
39	وَالْقَمَرِ	39	وَالْقَمَرِ
66	صِرَاطٍ (قبل)	66	صِرَاطٍ

SÂFFÂT SÛRESİ (37)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
16	مُتَّانًا	16	مُتَّانًا
23	صِرَاطٍ (قبل)	23	صِرَاطٍ
118	صِرَاطٍ (قبل)	118	صِرَاطٍ

SÂD SÛRESİ (38)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
---------	-------------------	---------	----------------------

22	(قنبل) أَلَسْرَطْ	22	صِرَاطْ
33	(قنبل) بِالسُّوْقِ (قنبل) بِالسُّوْقِ	33	بِالسُّوْقِ

ZÛMER SÛRESİ (39)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
9	أَمْنٌ	9	أَمْنٌ
64	تَأْمُرُونِي	64	تَأْمُرُونِي

(GÂFİR) MÛ'MİN SÛRESİ (40)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
60	أَدْعُونِي	60	أَدْعُونِي

FUSSİLET SÛRESİ (41)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
16	تَحْسَبَاتِ	16	تَحْسَبَاتِ
29	الَّذِينَ	29	الَّذِينَ

ŞÛRÂ SÛRESİ (42)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
52-53	(قنبل) أَلَسْرَطْ	52-53	صِرَاطْ

ZUHRUF SÛRESİ (43)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
19	عِنْدَ	19	عِبَادُ
33	لِيُؤْتِيَهُمْ	33	لِيُؤْتِيَهُمْ
34	وَلِيُؤْتِيَهُمْ	34	وَلِيُؤْتِيَهُمْ
38	جَاءَنَا	38	جَاءَنَا
43-61-64	(قنبل) أَلَسْرَطْ	43-61-64	صِرَاطْ
85	يُرْجَعُونَ	85	يُرْجَعُونَ

AHKAF SÛRESİ (46)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSIN KIRAATI
17	أَتَعِدَّانِي	17	أَتَعِدَّانِي
23	وَلِكَيْتِي	23	وَلِكَيْتِي

MUHAMMED SÛRESİ (47)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
13	وَكَانَ	13	وَكَانَ
38	هَآئِثْمٌ	38	هَآئِثْمٌ

FETİH SÛRESİ (48)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
2-20	(قبل)بِرطاً	2-20	بِرطاً
29	شَطْطُهُ	29	شَطْطُهُ
29	سُوْقُهُ سُوْقُهُ	29	سُوْقُهُ

KAF SÛRESİ (50)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
3	مُتْنَا	3	مُتْنَا

VÂKİA SÛRESİ (56)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
47	مُتْنَا	47	مُتْنَا

HAŞR SÛRESİ (59)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
2	يُؤْتِيهِمْ	2	يُؤْتِيهِمْ

MÛMTEHİNE SÛRESİ (60)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
4	وَالْبَغْضَاءِ أَبَدًا	4	وَالْبَغْضَاءِ وَبَدًا

SAF SÛRESİ (61)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
6	بَغْدِي	6	بَغْدِي

MÛNÂFIKÛN SÛRESİ (63)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
4	حُشْبَبٌ	4	حُشْبَبٌ

TALÂK SÛRESİ (65)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
8	وَكَانَ	8	وَكَانَ
11	مُبَيَّنَاتٍ	11	مُبَيَّنَاتٍ

TAHRİM SÛRESİ (66)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
4	وَجَبْرِيْلُ	4	وَجَبْرِيْلُ وَجَبْرِيْلُ
12	أَبْنَهُ	12	أَبْنَتْ

MÛLK SÛRESİ (67)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
16	ءَأْمِنْتُمْ النُّشُورَ وَأْمِنْتُمْ	16	ءَأْمِنْتُمْ النُّشُورَ ءَأْمِنْتُمْ
22	(قبل) السَّرَطِ	22	صِرَاطِ

MÛDDESSİR SÛRESİ (74)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
5	وَالرَّجْزِ	5	وَالرَّجْزِ
33	إِذَا دَرَّ	33	إِذَا دَرَّ

KİYAMET SÛRESİ (75)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
37	تُعْنَى	37	يُعْنَى

NEBE' SÛRESİ (78)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
37	رَبِّ	37	رَبِّ
37	الرَّحْمَنِ	37	الرَّحْمَنِ

TÂRİK SÛRESİ (86)

AYET NO	İBN KEŞİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
4	لَمَّا	4	لَمَّا
5	وَمِمَّ	5	وَمِمَّ

A'LA SÛRESİ (87)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
16	بَلْ تُؤْمِرُونَ	16	بَلْ تُؤْمِرُونَ

FECR SÛRESİ (89)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
18	تَحْصُونَ	18	تَحْصُونَ تَحْصُونَ

ŞEMS SÛRESİ (91)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
11	كَذَّبَتْ ثَمُودُ	11	كَذَّبَتْ ثَمُودُ

KADİR SÛRESİ (97)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
5	مَطَّلَعٌ	5	مَطَّلَعٌ

KARİA SÛRESİ (101)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
10	مَا هِيَ	10	مَا هِيَ

HÜMEZE SÛRESİ(104)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
2	جَمَعَ	2	جَمَعَ
4	لِيَبْدَأَنَّ	4	لِيَبْدَأَنَّ

MESED SÛRESİ (111)

AYET NO	İBN KESİR KIRAATI	AYET NO	İBN MUHAYSİN KIRAATI
4	حَمَّالَةٌ	4	حَمَّالَةٌ

SONUÇ

Hız. Peygamber (s.a.v) döneminden sonra Kur'ân'ın farklı Kıraatleri üzerine çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar, kıraatlerin doğruluğu, kabul edilme derecesi ve eğitim sürecindeki yerini belirlemek için kullanılır. Kıraatler genellikle mütevâtir, sahîh, meşhûr, şâz ve mevzû, gibi kategorilere ayrılır. Ayrıca, kıraatlerin eğitim sürecinde kullanılan yöntemler de önemlidir. Yedili, onlu ve on dördü sistemler, öğrencilere kıraatlerin farklı okunuşlarını öğretmek için kullanılan yaygın metotlardır. Özellikle on kıraat, çok geniş bir kabul görmüş ve mütevâtir olarak kabul edilmiştir. Diğer dört kıraat ise daha az yaygın ve şâz vasfıyla sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar, Kur'ân'ın doğru ve güvenilir bir şekilde aktarılmasını sağlamak ve farklı okuma geleneğinin korunmasını temin etmek için önemlidir.

Bu çalışma Mekke kıraat Ekolü'nün metodolojisine ve önemine odaklanarak İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini özel bir inceleme altına almıştır. İbn Kesîr'in kıraat metodolojisi, geleneksel ve muhafazakâr bir yaklaşımı yansıtır. O, metnin kelime seviyesinde kesinlikle korunmasına önem verir ve daha önceki alimlerin yorumlarına sıkı sıkıya bağlı kalır. İbn Kesir, her kelimenin doğru bir şekilde iletildiğine inanır ve bu nedenle metnin tutarlılığına büyük önem verir. Onun kıraat metodu, özellikle İslâm'ın erken dönemlerinde önemli bir rol oynamıştır ve birçok öğrenci ve takipçi tarafından benimsenmiştir.

Diğer yandan İbn Muhaysın, daha esnek ve içerik odaklı bir yaklaşım benimser. O, metnin anlamını daha fazla vurgular ve çeşitli yorumlara açık bir tutum sergiler. İbn Muhaysın, zaman zaman geleneksel kıraat imamlarının sıkı tutumlarına meydan okur ve metnin mesajını anlamaya odaklanır. Onun kıraat metodolojisi, metnin derinlemesine anlaşılmasını ve günümüzdeki bağlamlara uyarlanmasını teşvik eder. İşte bu yüzden bu çalışma, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlerini örnek alarak Mekke kıraat Ekolü'nün çeşitliliğini vurgulamaktadır. Bu ekol, sadece belirli kıraat imamları ile sınırlı değildir; aksine, farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda yetişen birçok alimi içerir. İbn Kesîr ve İbn Muhaysın gibi kıraat imamları, bu geleneğin sadece birer örneğidir bu makale Mekke kıraat ekolü'nü daha derinlemesine anlamamıza ve değerlendirmemize azıcık olsa da yardımcı olacaktır. Bu ekolün önemi, Kur'ân'ın farklı yönlerini anlamak ve bu kutsal metni daha iyi kavramak için büyük bir potansiyele sahiptir.

İbn Muhaysın'ın kıraatında ayrıca usûlî ve ferşî ihtilafların olduğu ve bazı okumalarda diğer kıraat alimlerinden farklı bir yol izlediği belirtilmektedir. Usûlî ihtilaf, kıraat ilminde okuma kurallarının farklı yorumlanmasıyla ortaya çıkan ihtilaflardır. Ferşî ihtilaf ise okuma sırasında seslerin farklı şekillerde çıkarılmasından kaynaklanan ihtilaflardır. İbn Muhaysın'ın kıraatında bu tür ihtilafların bulunduğu ve bazı okumalarda diğer kıraat alimlerinden farklı bir yol izlediği belirtilmektedir. Bu detaylar, İbn Muhaysın'ın kıraatının özelliklerini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca kıraat ilmi alanında yeni bir bakış açısı sunarak, özellikle Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması konusunda derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi amaçlama hedefi üzerinde çok önem arz etmektedir.

Çalışma sürecinde, en eski ve otoriter kaynaklardan elde edilen veriler temel alınmış ve bu verilerin ışığında kıraatler incelenmiştir. Bu, araştırmanın bilimsel geçerliliğini ve sağlamlığını artırmıştır. Ayrıca, çalışma yazımı sırasında, ilk başvurulmuş kaynaklar arasında sahabe ve tâbiîn dönemlerinde yazılan eserlere başvuru yapılmıştır. Bununla birlikte, daha sonraki dönemlerde yazılan kitaplar ve makaleler de incelenerek, çalışmanın birinci elden bilgilere dayanmasına özen gösterilmiştir. Günümüzde yazılan bazı çalışmaların yüzeysel bilgiler içermesi sorununa dikkat çekerek, bu çalışmada derinlemesine bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışma kıraat ilmi alanında önemli bir katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda İbn Kesîr ve İbn Muhaysın'ın kıraatlarının Mekke ekolüne katkısını anlatırken, bu kıraatları Mekke ekolünün özelliklerini nasıl zenginleştirdiğini ve bu ekol içinde ne gibi bir yer edindiklerini vurgulayabiliriz. Ayrıca, her iki kıraatın farklı okuyuşlarını detaylı bir şekilde inceleyerek, hangi ayet ve surelerde nasıl farklılıklar olduğunu belirtmiş olduk. Bu şekilde, her iki kıraatın müfredatına bakarak sure ve ayet numaralarını ayrı ayrı ortaya koyduğumuz gibi, bu farklılıkların metin üzerindeki etkilerini ve yorumlarını da kısaca örneklerle anlatmıştık.

Sonuç olarak, bu çalışma, kıraat ilminin evrimini, özellikle de Mekke kıraat ekolünün oluşumunu ve bu ekolde öne çıkan İbn Kesir ve İbn Muhaysın gibi kıraat imamlarının katkılarını ele almaktadır. Ayrıca giriş bölümünde, kıraat ilminin tanımı yapılarak bu ilmin önemi vurgulandı ve çalışmanın amacı belirtilmiştir. Daha sonra, kıraat ilminin tarihsel gelişimi kronolojik olarak incelenmiş ve önemli dönüm noktaları vurgulanmıştır. Erken dönemlerden sahabe, tabiîn tebe-i tabiîn dönemini tek tek ele alarak bu süreçte kıraat ilminin nasıl şekillendiği ve değiştiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Mekke kıraat ekolünün oluşumu üzerine yapılan analizler, bu ekolün Kur'an okuma geleneğindeki önemini her zaman her yerde ortaya koymuştur. Zira İbn Kesir ve İbn Muhaysın gibi kıraat imamlarının hayatları, eserleri ve

metodolojileri üzerinde yapılan incelemeler, bu imamların kıraat ekolündeki etkilerini ve katkılarını açığa çıkarmıştır. Özellikle bu iki kıraat âlimimin nasıl bir yol sergilediğini ve şâz kavramını nasıl tanımladığını ve kıraatler arasında birbirlerine muvafakat ettikleri ya da ayrı düştikleri noktaları nasıl bertaraf ettiklerini yerleri belirleyip onları tablo şeklinde ortaya çıkarmış olduk. İki imamın kıraat ilmindeki yerleri ve bu alandaki özgün yaklaşımları, kıraat ekolünün zenginliğini ve çeşitliliğini göstermiştir. Bu çalışma kıraat ilmi ve özellikle de Mekke kıraat ekolü üzerine yapılan detaylı bir incelemeyi sunmaktadır. İleriye yönelik olarak, kıraat ilminin daha derinlemesine incelenmesi ve farklı ekollerin karşılaştırmalı analizleri üzerine çalışmaların yapılmasına teşvik etmektedir.

KAYNAKÇA

A'raf, 7/204; Nahl, 16/98; İsrâ, 17/14, 45, 106; Kıyâme, 75/17, 18; İnşikâk, 84/21; Alak, 96/1, 3.

Abdulazîm ez-Zürkânî, Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an, D.K. İlmiyye hicri 1400.

Abdulkayyum b. Abdulgafur es- Senedi, el-Medhal ila İlmi'l-Kıraat, El-Gavsani Yayınevi, 2021.

Abdulvahhab Hammura, el-Kıraât ve'l-Lehecât, Kahire 1368/1948

Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, el-Mürşidu'l-Vecîz ilâ Ulûmin ..., (Tahkik: Tayyar Altıkulaç), Beyrut hicri 1305.

Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, el-Mürşidu'l-Vecîz ilâ Ulûmin Tete'allaku bi'l-Kitâbi'l-Aziz (Tahkik: Tayyar Altıkulaç), Beyrut hicri 1305.

Abdülfettâh Abdülgani El-Kâdi "El-Budurü'z-Zahire fi'l-Kıraati'l-Aşri'l-Mütevatiire min Tarikiyyi's-Şatıbiyye ve'd-Dürre, (Tahkik : Ahmed İnaye) Beyrut, 2005.

Adıgüzel, Mehmet, "Kıraat İlminde Tarik-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16 (2001): 233-257.

Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l- Kıraâti'l-Erbeati Aşer, (Tahkik: Şaban Muhammed İsmail, Ka- hire hicri 1407.

Ahmed b. Musa İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraât, (Tah- kik: Şevki Dayf), D. Meârif ts.

Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, (Tahkik: Şuayb el-Arnaut), Beyrut hicri 1409.

Ahmed Muhtar Ömer ve Abdulâl Salim Mükerrerem, Mu'cemu Kıraâti'l-Kur'âniyye, Küveyt 1408.

Ahmet Önkal, Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu, Konya 1983.

Akdemir, Mustafa Atilla, "Kıraat Eğitiminde Tarikler", Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'ân ve Kıraati Sempozyumu, Sakarya : Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000.

- Âl İsmail, Nebîl b. Muhammed İbrahim. İlmü'l-kırâât, Riyâd, Mektebetu't-Tevbe, 2000.
- Ali Yusuf b., el-Kâmil fi'l-Kıraati'l-Aşer ve'l-Erbain ez-Zaide aleyha, (Tahkik: Cemal b. es-Seyyid b. Rifai eş-Şayib), Kâhire, 2007.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20/131-132. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Muhaysın". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20/209-210. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Altundağ, Mustafa. "İbnü'l-Cündî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 21/4-5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Âlu İsmail, Nebîl Muhammed İbrahim. Kıraat İlmi (Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi). çev. Yavuz Fırat. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.
- Âlu İsmail, Nebîl Muhammed İbrahim. Kitâbu'r-Ravza fi'l-Kırâati'l-ihdâ 'aşere li İmam Mukrî Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. İbrahim el-Mâlikî el-Bağdâdî. Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, Doktora Çalışmai, 1994.
- Aydemir, Abdullah, "Fezâilu'l Kur'an" (DİA), XII, S,532.
- Aydınlı, Abdullah. "Şâz", (DİA), İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C:XXXVIII, ss. 385.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. İthâfû Fuzalâi'l-Beşer bi'l-Kırâ'ati'l-erba'ate 'aşer. thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1987.
- Birişik, Abdulhamit. "Kıraat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25/425-432. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut hicri 1407.
- Çakici, İrfan. "İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlere Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme". Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi 4/7 (30 Nisan 2021), 266-287.
- Çetin, Abdurrahman. "Dâni". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8/459-461. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Dağ, Mehmet. “Kıraat İlminde Şâzz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-”. Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi) VII/2 (2007), 57-110.

Dânî. Câmi’ul-beyân fi’l-kırâati’s-seb’. Thk. Abdurrahim Tarhûnî. Kahire: Dâru’l-Hadis, 2006.

Dâreyn, Süleyman Abdulhamîd, el-Kırâatu’ş-Şâzze fi’l-Kur’âni’l-Kerîm –Dirâse Belâgiyye-, Câmi’atu Kâryunus Kulliyeti’l-âdâb, B.gazi, 2010.

Demircigil, Bayram, Hasan-ı Basrî Kıraati ve Kur’an Tefsîrine Katkısı, (Doktora Çalışma), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016,

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, el-Müsned, Beyrut,2012.

Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah Ez-Zerkeşi “El-Burhân fi ulum-ü-Kur’ân”, (Tahkik: Mustafa Abdülkadir Ata) Beyrut, 2018.

Ebû Amr ed-Dânî,Câmiu’l-Beyân Fi’l-Kırâati’s-Seb’a, (Tahkik:Yahya Murad),Beyrut,2012.

Ebû Muhammed el-Vâsiî, ‘Abdullâh b. ‘Abdilmu’min b. el-Vecîh b. ‘Abdullâh b. ‘Alî b. elMubârek. el-Kenz fi’l-Ķırâ’âti’l-‘Aşr. thk. Ħa lid el-Meşheda nı . 2 Cilt. Kahire: Mektebetu’sŞeĶâfeti’d-Dînîyye, 1425/2004.

Ebu’l-Hasen Tâhir b. Abdulmun’im b. Galbûn, “et-Çalışmakira fi’l- Kıraâti’s-Semân”, (Master çalışması: Eymen Rüşdi Süveyd), Ümmülkurâ Üniversitesi, Mekke.

Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, el-Keşşâf, Tahkik, Adil Ahmed Abdu’l-Mevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Fethi Abdurrahman Ahmed Hicâzî, Riyâd, Mektebetu’l-Ubeykân, 1998.

Ebü'l-Beka Eyyub b. Musa el-Kefevi el-Hüseyni el-Kırımı, el-Hüseynî el-Kefevî, El Külliyyat Mucem Fil Mustalahat Vel Furukil Lugaviyye, Thk, Adnan Derviş Muhammed. Beyrut 1993.

Ehvâzî, Ebû Alî Hasen b. Alî el-. el-Vecîz fi Şerhi Kırâ’âti’s-Semâniyye eimmeti’l-Hamse. thk. Dureyd Hasan Ahmed. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 2002.

El-Bağdâdî “Siracü'l-Kari'i'l-Mübtedi ve Tizkaru'l-Mukri'i'l-Müntehi ve Hüve Şerhün ala's-Şatıbiyye fi'l-Kıraat” 2013.Dimaşk

el-Kirmânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Nasr, Şevâzzü'l-Kırâât, thk. Şemrân el-Acelî, Beyrût, Muessesetü'l-Belâğ, t.y.

Eş-Şatıbi, “Metnü's-Şatıbiyye Hırzül-Emani ve Vechü't-Tehani” Tahkik : Muhammed Temim Ez-Za'bi. 2015.Mısır

Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman Er-Rumî, Dirasat fi ulum'l Kur'ani'l-Kerim, Riyad,2011.

Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî , Çevrimen; Ali Öge, Kıraatler ve Kurrâ, marife yayın, 2010,

Fırat, Yavuz. Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü. Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay. İstanbul: 2018.

Gökdemir, Ahmet, “Köprülü Ailesinin Kur'ân ve Kıraat İlmine Katkıları”, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 1 (2018): 331-355.

Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 19/1 (30 Haziran 2019), 67-81. <https://doi.org/10.33420/marife.553572>

Gökdemir, Ahmet. Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri. 2019.İstanbul.

Hakkı, İsmail. Sezer, Arap Şiirinde Zarûret, Konya 2000,

Hamid ed delimi, Cem'ul Kur'an- Dirasetun Tahliliyyetun li Merviyatihi, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.

Hanay, Necmettin. “Şâz Kıraat Olgusuna Taberî Vechesinden Bir Bakış”, ASÜİFD, C:IV, Sayı:VIII, 2017.

Hemedani, Ebu'l-Ala Hasan b. Ahmed, Gayetü'l- İhtisar fi Kırâ'âti'l-Aşeretü Eimmeti'l-Emsar (Th. Eşref Muhammed Fuad), Cidde 1414/1994.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib. el-Muharraru'l-vecîz. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Cezerî, Müncidu'l-Mukriîn ve Mürşidu't-Tâlibîn, D.K. İlmiyye hicri 1400.

İbn Ebi Meryem, Nasr b. Ali b. Muhammed Ebû Abdillâh, Kitabbu'l Modah fi vucuhi'l-Kırâ'ât ve ileliha, (Th.Ömer Hamdan el-kebisi), Cidde 1414/1993.

İbn Hacer, el-İsâbe, Beyrût 1328/1910.

İbn Hacer, Takribü't-Tehzib, Beyrut 1997,

İbn Kesîr, Feza'ilü'l-Kur'ân,(Tahkik: Ebu İshak el-Huveyni el-eserî), Kâhire,2006

İbn Kesîr, İmaduddin Ebi'l-Fidâ İsmail, “*Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*”, İstanbul 1985,

İbn Manzur Lisânu'l-Arab, Beyrût: Dâru'l-İhyâ, 1995,

İbn Mihrân, Ahmed b. Hüseyin el-İsbehâni en-Nisâbûrî. el-Ğâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz. Riyad: Dâru's-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, 2. Basım, 1411.

İbn Mihrân, Ahmed b. Hüseyin el-İsbehâni en-Nisâbûrî. el-Ğâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz. Riyad: Dâru's-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, 2. Basım, 1411.

İbn Mücâhid, Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî Ebû Bekir el-Bağdadî. Kitabu's-Seb'a fi'l-kırâ'at. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.

İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî, Ahkâmü'l-Kur'ân, 3. bs., thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef Ensârî. el-İknâ' fi'l-kırâ'âti's-seb'. thk. Abdülmecîd Katâmiş. 2 Cilt. Dimeşk/Suriye: Dâru'l-Fikr, 1403.

İbnü'l-Cezerî, Gayetü'n-nihaye fi tabakati'l-kurrâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

İbnü'l-İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'aşr. thk. Cemalettin Muhammed Şerif. 3 Cilt. Tanta/Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2014.

İrfan ÇAKICI, “*İlk Dört Asırda Şâz Kıraatlere Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Bir İnceleme*” *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 2021.

Kâbe, Abdülhamid Muhammed b. el-Hâdî, el-Kırââtü'l-Kur'âniyye, thk. Mustafa Saîd el-Han, Beyrût, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1999.

KARAÇAM İsmail, Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri, MÜİFAV Yayınları, İstanbul 2008.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-. Letâ'ifü'l-İşârât li-Fünûni'l-Kırâât. 10 Cilt. Medine: Mecme'a Melik Fahd li-Tibati'l-Mushafi's-Şerîf, 2013.

Kılıç, Mehmet, Şâz Kıraatlar Bağlamında Hasan Basrî Kıraatı ve Özellikleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2017.

Koyuncu, Recep, Kıraat ilmi-Takrîb Usûlü. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay. 2018.

Koyuncu, Recep. "Molla Gürânî'nin Ref'ul Hitâm an Vakfî Hamza ve Hişâm Adlı Risalesinin Tahkiki Neşri", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 44 (2017): 154- 157.

Koyuncu, Recep. İbnü'l-Cezerî Öncesi Kıraat Ekollerine Genel Bakış, Kur'ân-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali, (Çevrimiçi), <https://Kur'an.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/76-insan-suresi>. 20 Haziran 2021.

Madazlı, Ahmet, "İbn Sivâr", TDV İslâm Ansiklopedisi ((DİA)), İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999, XX, 396.

Maşalı, Mehmet Emin, Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi, Ankara, Otto Yayınları, 2016.

Maşalı, Mehmet Emin. Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi. Ankara: Otto yay., 2016.

Mehmet Maşuk ACAR, "KIRAAT İLMİNDE ŞÂZ OLGUSU" (Doktora Çalışması) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022./ İstanbul

Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî. el-Keşf 'an vücûhi'l-kırââti's-seb' ve ileliha ve huceciha. Thk. Abdulfettah İsmail Çelebi. Kahire: Darul-Hadîs, 2007.

Mekkî b. Ebî Talip el-Kaysî, el-İbâne an Meâni'l-Kırâât, (Tah- kik: Abdulfettâh İsmail Şelebî), el-Mektebetü'l-Faysala, Hicri 1405.

Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, et-Tebîra fi'l-Kırâât, (Tahkîk: Muhyiddîn Ramazan), Küveyt hicri 1405.

Mekkî, Ebû Muhammed İbn Ebî Tâlib el-Kaysî, el-Keşf ‘an vücûhi’l-kırâati’s-seb‘ ve ‘ilelihâ ve hücecihâ, thk. Muhyiddîn Ramazan, Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1987.

Mennâ’ Halil el- Kattân' Halil el-Kattan, Mebahis fi Ulumi'l-Kur’an, Beyrut 1998,

Mennâu’l-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’an, Mektebetu’l- Meârîf hicri 1401.

Muhammed Abdülazîm ZÛRKÂNÎ, “Menâhil-ül-irfan fi Ulumil Kur’an” (Tahkik : Bedî Seyyid Lehham),Dimaşk, 2010.

Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen ed-Darîr el-Mütevellî “el-Fevâ’idü’l-mu‘tebere fi’l-aḥrufi’l-erba‘ati’z-zâ’ide ‘ale’l-‘aşere” (nşr. Ali b. Muhammed ed-Dabbâ’, Kahire 1370/1950

Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an, Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye hicri 1385.

Muhammed b. Muhammed b. İbnü’l-Cezerî, Ğâyetu’n-Nihâye fi Ta- bakâti’l-Kurrâ, (Neşr: C. Berçstraser), Beyrut hicri 1351.

Muhammed b. Zencele, Huccetu’l-Kıraât, (Tahkik: Saîd el- Afgânî), Beyrut hicri 1404.

Muhammed Habesh, "El Kırâatil Mütevatira ve Asârûhâ Firresmi'l Kur'âni vel Ahkâmu'-Şer'iyye, Dımışk, 2013.

Muhammed İbn Cezerî, Metnu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-Kırâati’l- Aşr, (Tahkik: Ali Muhammed ed-Dabba’), Mısır hicri 1369.

Muhammed İbn Cezerî, Metnu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-Kırâati’l- Aşr, (Tahkik: Eymen Rüşdi Suveyd), İstanbul, 2019.

Muhammed İbrahim Nebil b Alü İsmail, İlmü’l Kırâat Neşetühu etvaruhu eseruhu fi’l ulumi’ş şeriyye, Riyad, 1419.

Muhammed Pilgir, Kırâat İlminde Med: Kırâat-i Aşere’nin Ortak Meseleleri Bağlamında (Ankara: İlahiyat, 2022).

Muhammed Salim Muhaysın, el-Kırâ’at ve Eseruha, Kahire 1404/1984.

Muhammed Tahir b. Aşûr, Tefsîru’t-Tahrir ve’t-Tenvir, Beyrut,2021.

Muhammed Tâhir İbn Âşûr, Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr, Tunus miladî 1984.

NEBÎL MUHAMMED İBRAHİM ÂLU İSMAİL Çev, Yavuz FIRAT, KIRAAT İLMİ (DOĞUŞU GELİŞMESİ VE İSLÂMÎ İLİMLERE ETKİSİ), Kayseri,2021.

Nebî Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, DİA, c. XXVIII,

Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-. el-Fihrist. ed. Abdülkadir Coşkun. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Öge, Ali, 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri, Konya: Hüner Yayınları, [t.y.].

Özdemir, Mehmet - Beksaç, Engin. “Endülüs”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 11/211-232. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Râğıb el-İsfehâni, el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân, Thk, Vail Ahmet Abdurrahman, İstanbul 1986.

Sert, Durmuş. Kıraat Ekolleri (Başlangıçtan VII. H. Asrın Başına Kadar). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Çalışmai, 1987.

Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as. Kitâbü'l-Mesâhif. thk. Muhibbiddîn Abdussiccân Vâiz. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşeri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2002.

Süyûtî, el-İktirâh fi 'ilmi uşûli'n-naḥv (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1395/1975.

Şemsüddîn Muhammed b. Halil el-Kabâkabî, İdâhu'r-rumûz ve miftahu'l-künûz, 2003, Damra, Fethu'l-müheymin.

Şeyhzade Muhammed Esad. “*el Virdül Müfid fi Şerhit Tecvid*”, İstanbul 1263

Şihâbuddîn el-Kastalânî, Letâifu'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât, (Tahkik: Âmir es-Seyyid Osman ve Abdussabûr Şahin), Mısır hicri 1392.

Şihâbuddîn el-Kastalânî, Letâifu'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât, (Tahkik: Âmir es-Seyyid Osman ve Abdussabûr Şahin), Mısır hicri 1392.

Taberî, Ebû Ma'şer Abdülkerîm b. Abdissamed et-. et-Telḥîs fi'l-Kırâ'âti's-Semân. thk. Muhammed Hasan Ukayl Musa. Cidde: el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li-tahfizi'l-Kur'ani'l-Kerim, 2011.

Taşköprü Zâde, Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde fi Mevdûati'l-Ulûm, D. Kütübi'l-Hadîse hicri 1405.

Tay, Hekim. “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân Kavramının Teşekkülü”. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6/1 (2019).

Temel, Nihat. Kıraat ve Tecvid İstılahları. 2. baskı İstanbul: İFAV yay., 2018.

ÜNAL Mehmet, Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü, Ankara: Fecr Yay., 2005.

Yılmaz, Lokman. *Kıraatü'n-Nebi -Hz. Peygamber'in Tilâvetine Dair-*. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2023.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-. *Çalışmahıbu tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Ganîm Abbas Ganîm. el-Fârûku'l-Hadîseti, 2004.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed. Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-a'sâr. Thk. Tayyar Altıkulaç, 4 cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 1995/1416.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, 1995.